

ისტორიული გეგვიდრაობა

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, 2016 წ. აგვისტო, №8(71), ფასი 3 ლარი

7 კორნელი
კეკელიძე –
საქართველოს
მეცნიერებათა
აკადემიის
თანადაგ-
ფუქციალი

20 სავალი
სორინის სამი
ქართველი
მუზა

23 მასალაში
ქართველი
სელსის
ყოფისა და
კულტურის
ისტორიისათვის

30 გრიგოლ
დიასამიძე –
საქართველოს
«ნითაღი
ჯვარის»
საზოგადოების
ერთ-ერთი
დამფუქციალი

**12 აგვისტოს ნინდა
სოტნე დადიანის
სსენების დღეა,
გილოცავთ ყველას!
მოყვანისადმი
ნინდა სოტნესული
თავდადების სული
გარდამოსულიყოს
ჩვენზე!**

4

მსგავსი რამ ისტორიას არ ახსოვს! **10**

მხატვარი დავიდ ოლარი

ელისო დადიანის პორტრეტი —
საველი სორინის ნახატი

სარჩევი

საქართველოსთვის თავდადებული

■ წვიდა ხოტნა დადიანი — «ქაში პატიოსანი და სათნოებიანი და ბრძოლასა შინა სახელოვანი»	4
„მაგვს მკერდს მიღებული“	
■ ნიკორწმინდის ტაძარი 1000 წლისაა	6
უნივერსიტეტის პირველი პროფესორები	
■ ქორნელი ქაქელიძე — საქართველოს მახინჯი აქავეთის თანადამფუძნებელი	7
მატიანე	
■ მგავსი რამ ისტორიას არ ახსოვს!	10
მხატვრობა	
■ საველი სორინის სამი ქართველი გეზა	20
ზინამრეფელობა	
■ ჯუანერ სონდულებილი: მასწავლებელი ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის ისტორიისათვის	23
„თერგდალეულები“	
■ ბრიგოლ დიასამიძე — საქართველოს «ნითელი ჯვრის» საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი	30
ფრაგმენტი პოეტის ცხოვრებიდან	
■ აკაკი და პეტრეზურბი	32
ეთნოგრაფიის ჩანაწერები	
■ თედო სოსოქია: მოგზაურობა გურიისში	36
რა ხელმა ააგო	
■ ქეთი ქელიძე: განვითარებული შუა საუკუნეების სურათოქცნება	44
არქეოლოგია	
■ დიდნაურის ნაქალაქარი	48

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი
„ისტორიული მემკვიდრეობა“

სარედაქციო კოლეგია

პასუხისმგებელი რედაქტორი ღარეჯან ანდრიაძე

მისამართი: თბილისი, დავით ბაქრაძის ქ. № 6 ტელ.: 234-32-95

UDC (უბკ) 050 (479.22)

0-892

წმიდა ცოტნე დადიანი – «ქასი პატიოსანი და სათნოებანი და ბრძოლასა შინა სახელოვანი»

საქართველოში ყველამ იცის ცოტნე დადიანის შესახებ, მისი გმირობა ყოველთვის სარწმუნოების, სიყვარულისა და თავდადების მაგალითი იყო და ერი ყოველთვის წმინდანის პატივს მიაგებდა მას. გთავაზობთ იაკობ გოგებაშვილის მშვენიერ მოთხრობას «ცოტნე დადიანი».

დატყვევება ქართველებისა

ამ გადანყვეტილების შემდეგ ცოტნე დადიანი გაეშურა შორეულს აფხაზეთში, რათა დროზე შეეკრიბა ჯარი და ვადაზე მიესწრო დანიშნულ ადგილას. სხვანი ჯერ ერთად იყვნენ და აჯანყების წესსა და რიგს აწყობდნენ. მაგრამ მონგოლებმა ეს ამბავი შეიტყვეს, უთუოდ სულმდაბალი ჯაშუშების შემწეობით. მათ სწრაფად აფრინეს ცხენოსანი ჯარი ახალციხისაკენ. ეს ჯარი მოულოდნელად თავს დაესხა ქართველ მთავრებს სწორედ იმ დროს, როდესაც ისინი აქედან წასვლას აპირებდნენ თავიანთ ქვეყნებში მცხოვრებლების ასაჯანყებლად. ქართველებს თან ჯარი არა ჰყავდათ, წინააღმდეგობა ვერ გაუწიეს და დატყვევებულ იქმნენ ყველანი ერთად. ჩვენები მტერმა წაასხა სამხრეთით, სადაც ბინა ჰქონდა მონოგოლთა მბრძანებელს, ანუ ნოინს. ნოინი რისხვითა და მუქარით დაუხვდა ქართველებს და მოითხოვდა მათგან, გატყდით ახ-

ჩაეშალა ქართველთა შორის ერთობა და ამით ჩვენი ქვეყანა სამუდამოდ დაეუძღურებინა და დაემონავებინა. ასეც მოიქცნენ, თავისი წადილი სისრულეში მოიყვანეს. ცდილობდნენ ვერაგობით მტრობა ჩამოეგდოთ და იმერნი და ამერნი ქართველნი ერთმანეთთან შეეჯახებინათ. როცა ასე გააცალკევეს ღვიძლი ძმები და დააუძღურეს, მაშინ მოინდომეს მეფე ჩამოეგდოთ, თვითონ ყოფილიყვნენ პირდაპირი მბრძანებელნი ქართველებისა.

კრება მამულიშვილთა

ქართველნი მამულიშვილნი ძლიერ სწუხდნენ, როცა ხედავდნენ ქვეყნის განცალკევებას, უმეფობას, სისუსტეს ერისას და სულ იმის ფიქრში იყვნენ, რა ელონათ. ბოლოს საქართველოს ყველა კუთხის საუკეთესო მამულიშვილებმა მოიხმეს ერთმანეთი და მოახდინეს კრება შუაგულს ადგილას, ახალციხის მახლობლად. ისინი ქვეყნის შველაზე ფიქრობდნენ და მსჯელობდნენ. ბოლოს, ერთხმად დაადგინენ იმ აზრს, იმ გადანყვეტილებას, რომ წასულიყვნენ ყველანი თავ-თავიანთ ქვეყანაში, აეჯანყებინათ მცხოვრებნი, მოეკრიფათ საჩქაროდ ჯარები და მოესხათ ისინი ახალციხის ახლოს. აქედან შეერთებული ძალით უნდა გაელაშქრათ მონგოლების წინააღმდეგ, გაერეკათ ისინი საქართველოდან.

მონგოლნი საქართველოში

მეცამეტე საუკუნის შუა წლებში საქართველოსათვის თავდადებულობით თავი ისახელა ერთმა დიდებულმა ქართველმა, სახელად ცოტნე დადიანმა. აი, როგორ მოხდა ეს ამბავი. თამარ მეფის სიკვდილის შემდეგ არ გასულიყო ჯერ თორმეტი წელიწადი, რომ ჩვენს ქვეყანას შემოესია მრავალრიცხოვანი და უმძლავრესი მტერი — მონგოლები. ამ ველურმა ხალხმა მოინდომეს საქართველოს დაპყრობა. მათ მოსთხოვეს ქართველებს, ნებაყოფლობით დაგვემორჩილდითო, მაგრამ ცივი უარი მიიღეს. მაშინ მათი ლაშქარი შემოესია ჩვენს ქვეყანას და დაიწყო ხანგრძლივი ბრძოლა ქართველთა და მონგოლთა შორის. ქართველებმა დიდი ვაჟაკობა უჩვენეს მტერს, სამშობლოს დამოუკიდებლობას და თავისუფლებას თავგანწირულნი იცავდნენ, მედგრად ებრძოდნენ მონგოლებს, ჟღერდნენ მათ, მაგრამ მტრის სიმრავლის გამო ბოლოს მაინც ძლიუღნი იყვნენ. გამარჯვებულმა მონგოლებმა იწყეს მბრძანებლობა საქართველოში და სწრაფად შესცვალეს მისი მდგომარეობა. ქვეყანა სწრაფად გაალარიბეს, თავისუფალს ერს ყმობის უღელი დაადგეს. მტერს მაინც ეშინოდა ქართველების შეერთებული ძალისა და ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა,

ლავე, რომ ჩემ წინააღმდეგ აჯანყებას აპირებდით და თავმდაბლად ითხოვეთ შეწყნარება, თორემ დიდ სატანჯველს მოგაყენებთო. ქართველები არც გატყდნენ და არც შებრალება სთხოვეს. მაშინ ნოინმა უბრძანა თავის მსლებლებს: გააკავეთ ეს ქართველები, დაატიტვლეთ, ყველას თოკებით შეუკარით მკლავები, ნაუსვით ტანზე თაფლი, დასხით პაპანაქება მზეზე და იხრაკებოდნენ, ვიდრე არ გამოტყდებიან და შეწყნარებას არ მოითხოვენო. ეს ბრძანება იმნამსვე შეასრულეს. მტერს ეგონა, ქართველები მალე შეუშინდებიან წვალებას, თავისავე პირით აღიარებენ თავის ბრალსა და ხვეწნას დამინყებენო; მაგრამ ამაოდ. გავიდა მრავალი დღე და ქართველთა სიმტკიცე იოტის ოდენადაც არ შერყეულა. ვერც მუქარამ და ვერც მომსყიდველმა დაპირებამ მათ ვერ ათქმევინა ის, რაც უნდოდათ მწვალებლებს.

თავდადება ცოტნესი

ამასობაში დადგა ის დრო, როდესაც პირობისამებრ უნდა შეყრილიყვნენ საქართველოს მთავარნი თავიანთი ჯარებით ახალციხის ახლოს; აქ დანიშნულ ვადაზე ცოტნე დადანი გამოცხადდა თავისი ჯარით, მაგრამ ნაცვლად თავმოყრილი ქართველი ლაშქრისა, მას დახვდა საზარელი ამბავი. მან იმნამსვე მიიღო იმისთანა მალალი და საკვირველი გარდაწყვეტილება, რომელიც შეეფერება სამაგალითო მამულიშვილს და ყოვლად ღირსეულ ვაჟკაცს. თავისი ლაშქარი მთლად უკანვე აფხაზეთში დააბრუნა, თვითონ კი გასწია ანისისაკენ ორი მოსამსახურით იმ განზრახვით, რომ მი-

„ცოტნე დადიანის გმირობა“, ოსკარ შმერლინგის ნახატი, 1895 წ.

სულიყო დატყვევებულ ქართველებთან და ჭირსა და ტანჯვაში მათთან ყოფილიყო.

ცოტნემ გაიარა მესხეთი, ანუ ახლანდელი ახალციხის მხარე, შემდეგ ჯავახეთი, ჩავიდა სომხეთს და შევიდა სომეხთა დედაქალაქ ანისში. ერთ დიდ მოედანზე დაინახა ქართველი ტყვეები, რომელნიც გატიტვლებულნი და მკლავებ-შეკრულნი ისხდნენ მზის გულზე და იხრაკებოდნენ. საშინელმა წუხილმა შეიპყრო გმირული გული ცოტნესი, როცა ამისთანა დამამცირებელ მდგომარეობაში ნახა წარჩინებული ქართველნი. მაგრამ ამასთან ნუგეშიც იგრძნო, რადგან დაინახა, თუ რა ღირსეული ვაჟკაცობით იტანდნენ ამ სათაკილო სასჯელს მისი მეგობარნი.

ცოტნე გადმოხტა ცხენიდან, მივიდა თავის მეგობრებთან და მხურვალედ მიესალმა; მერე ფიცხლავ გაიძრო თავისი ტანისამოსი, გატიტვლდა, თვითონვე შეიკ-

რა თოკებით მკლავები და ჩაჯდა ამ სახით თავის მეგობრებს შორის დაღონებული. როცა ეს ამბავი ნოინს მოახსენეს, იგი საშინლად გაოცდა, დაიბარა თავისთან ცოტნე და ჰკითხა მიზეზი, რად მოვიდა აქ და რად ჩაჯდა გატიტვლებულ ქართველთა შორის. ცოტნემ მიუგო: **მე მოვედი იმიტომ, რომ ჩემი ამხანაგები უდანაშაულონი არიან. უდანაშაულოთა დასჯა კი თუ შეიძლება, მეც მათთან ერთად დამსაჯეთო.**

ამ სამაგალითო სათნოებამ და იშვიათმა მეგობრულმა ერთგულებამ ისეთი ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა ნოინზე, რომ მან თქვა: **რადგანაც ქართველნი იმდენად სათნონი და კეთილნი ყოფილან, იმდენად ერთგულნი ერთმანეთისა, რომ შორეული აფხაზეთით მოვიდა ეს დიდებული კაცი, რათა თავი დასდოს მეგობრებისათვის, ამიტომ ვენდობი მეც მათ და ვანთავისუფლებ ყველასო.**

ასე იხსნა სახელოვანმა მამულიშვილმა ცოტნე დადიანმა რჩეული ქართველები საშინელი წამებისაგან.

ტყვეობიდან დაბრუნებულნი ქართველნი შეუდგნენ ქვეყნის გაძლიერებას, დაამყარეს ამერთა და იმერთა შორის ძმური კავშირი და ერთობა, და განდევნეს თავისი ქვეყნიდან მონგოლნი.

მტარს ეპონა, ქართველები მალე შეუშინდებიან წვალბას, თავისავე პირით აღიარებენ თავის ბრალსა და ხვეწნას დაამინყებენო; მაგრამ ამაოდ. გავიდა მრავალი დღე და ქართველთა სიმტკიცე იოტის ოდენადაც არ შერყეულა.

ნიკორწმინდის ტაძარი 1000 წლისაა

ნიკორწმინდის ტაძრის აგების 1000 წლისთავი 6-7 აგვისტოს რაჭაში საიუბილეო ღონისძიებებით აღინიშნა. საიუბილეო თარიღისადმი მიძღვნილ ღონისძიებებს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე დაესწრო.

ნიკორწმინდის ტაძრის აგების 1000 წლის საიუბილეო თარიღი 2014 წელს შესრულდა, თუმცა ასე მასშტაბურად აღნიშვნა მაშინ ვერ მოხერხდა.

X საუკუნის ბოლოს რაჭის საერისთავოს შექმნის შემდეგ, ერთიანი ფეოდალური საქართველოს პირველი მეფის — ბაგრატ III-ის ბრძანებით საძირკველი ჩაეყარა წმინდა ნიკოლოზის სახელობის დიდი ტაძრის მშენებლობას, რომელიც ამ საერისთავოს კულტურულ ცენტრად იქცა.

ნიკორწმინდის ტაძარი ეროვნული სურთმომკვების შედეგია. აგებულია XI საუკუნის დასაწყისში, 1010-1014 წლებში. ეს ის პერიოდია, როცა დიდი ყურადღება ექცეოდა ფასადავის დეკორაციულ გაფორმებას. სწორედ ამ მხრივ ნიკორწმინდის დეკორი ქართული მონუმენტური პლასტიკის მიღწევაა.

ძეგლს არსებობის განმავლობაში დიდი ცვლილებები არ განუცდიდა. ეს კი იშვიათი შემთხვევაა. ტაძრის გუმბათი პირვანდელი სახითაა შემორჩენილი.

კორნელი კეკელიძე – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თანადამფუძნებელი

ქართველი ფილოლოგი, ლიტერატურათმცოდნე, თეოლოგი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თანადამფუძნებელი და აკადემიკოსი (1941 წლიდან), საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე (1943 წლიდან) კორნელი კეკელიძე იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი. 1918 წლიდან გარდაცვალებამდე ხელმძღვანელობდა ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას.

კორნელი კეკელიძე 1879 წლის 30 აპრილს დაიბადა ქუთაისის მაზრის სოფელ ტობანიერში (ამჟამად — ვანის მუნიციპალიტეტი), სამსონ კეკელიძისა და და თებრონე ურუშაძის მრავალშვილიან ოჯახში.

სამსონ კეკელიძე მედავითნე იყო სოფლის ეკლესიაში, წერაკითხვა კარგად იცოდა და კორნელისა ცადრევე შეასწავლა თავად. 1886 წელს იგი შეიყვანეს ქუთაისის ოთხკლასიან სასულიერო სასწავლებელში. ოჯახს უჭირდა შვილის ქუთაისში რჩენა და კორნელის სასწავლებელში დატოვება სკოლის ინსპექტორის — ივანე გაფრინდაშვილის (პოეტ ვალერიან გაფრინდაშვილის მამის) მეშვეობით მოხერხდა, რომელიც მომავალ აკადემიკოსს სასწავლებლის ინტერნატში უფასოდ ჩარიცხვაში დაეხმარა.

ქუთაისში სწავლის დამთავრე-

ბის შემდეგ კორნელიმ სწავლა თბილისის სასულიერო სემინარიაში განაგრძო. კორნელის შენახვას ოჯახი ვერც თბილისში შეძლებდა, ნიჭიერ ახალგაზრდას მაშველად თბილისის სემინარიის ინსპექტორი იოანიკე მოველინა. მისი დახმარებით კორნელი უფასოდ მოეწყო პანსიონში. მასთან ერთად სემინარიაში სწავლობდა იოსებ ჯულაშვილი.

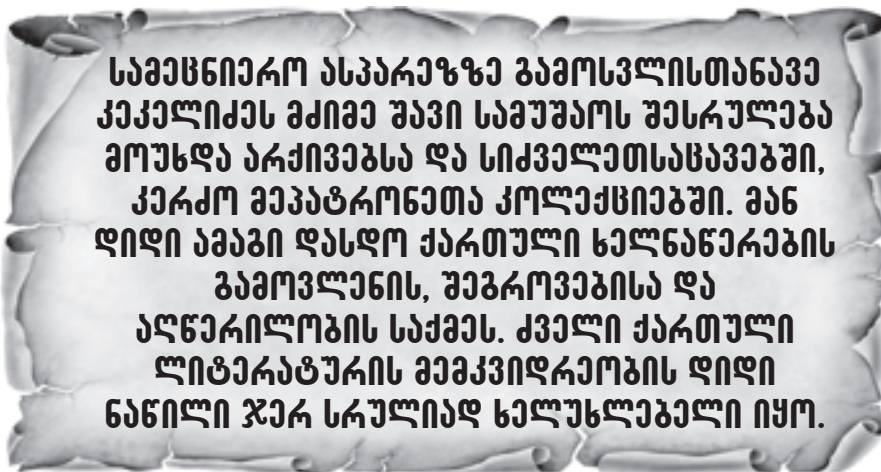
1896 წელს კორნელის დედა გარდაეცვალა, ორი წლის შემდეგ კი — მამა. კორნელის და მთლიანად დაობლებულ ოჯახს უფროსი და — აკვირინე და მისი მეუღლე — კალისტრატე ცინცაძის უმცროსი ძმა, ამფილოქე ეხმარებოდნენ. როგორც წარჩინებული კურსდამთავრებული, კორნელი სახელმწიფოს ხარჯზე კიევის სასულიერო სემინარიაში ჩარიცხა, გამოცდები შესანიშნავად ჩააბარა და სიტყვიერების ფა-

კულტეცზე მოეწყო.

1904 წელს, კიევის სასულიერო აკადემიის დამთავრების შემდეგ, კორნელი საქართველოში დაბრუნდა. 1905-1906 წლებში მასწავლებლობდა ქუთაისსა და თბილისში. მონაწილეობდა საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტის, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუშაობაში.

1916 წელს დაინიშნა თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორად. კორნელი კეკელიძე იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი. 1918 წლიდან გარდაცვალებამდე ხელმძღვანელობდა ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას. 1919-1925 წლებში სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანად

მოღვაწეობდა, ხოლო 1926-1930 წლებში სასწავლო-სამეცნიერო ნაწილის პრორექტორი იყო. 1921-1930 წლებში ხელმძღვანელობდა თსუ-თან არსებული სიძველეთ-საცავს, 1933-1936 წლებში — ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას. 1942-1949 წლებში განაგებდა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტს. სხვადასხვა დროს იყო განათლების სახალხო კომისარიატის კოლეგიის წევრი და სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, ამიერკავკასიის ცაკის წევრი (1927 და 1929 წლებში).

კეკელიძის პირველი სამეცნიერო ნაშრომი „ახალი საგალობლები აბო თბილელისა“ 1905 წელს ჟურნალ „მწყემსში“ (№ 13, 14) დაიბეჭდა. 1907 წელს გადამუშავებული საკანდიდატო ნაშრომისათვის „ლიტურგიკული ქართული ძეგლები სამამულო წიგნსაცავებში და მათი მეცნიერული მნიშვნელობა“ (რუსულ ენაზე, ცალკე წიგნად გამოიცა თბილისში 1908 წელს) მიენიჭა მაგისტრის სამეცნიერო ხარისხი.

1905-1912 წლებში თანამშრომლობდა კიევის სასულიერო აკადემიასთან, 1912-1917 წლებში მუშაობდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ორგანოში — „ქრისტიანული აღმოსავლეთი“. სამეცნიერო ასპარეზზე გამოსვლისთანა-

ვე კეკელიძეს მძიმე შავი სამუშაოს შესრულება მოუხდა არქივებსა და სიძველეთსაცავებში, კერძო მეპატრონეთა კოლექციებში. **მან დიდი ამაგი დასდო ქართული ხელნაწერების გამოვლენის, შეგროვებისა და აღწერილობის საქმეს.** ძველი ქართული ლიტერატურის მემკვიდრეობის დიდი ნაწილი ჯერ სრულიად ხელუხლებელი იყო. კეკელიძის ადრინდელმა სამეცნიერო ნაშრომებმა („იერუსალიმის განჩინება VII საუკუნისა“, რუსულ ენაზე, 1912 წელი, მ. ნ. ახმატოვის სახელობის პრემია; „ძველი ქართული არქიერატიკონი“, რუსულ ენაზე, 1912 წელი) ბევრ რუს და უცხოელ მეცნიერს აღუძრა ინტერესი ქართული მნიგნობრობისადმი. კეკელიძემ მეცნიერულად აღწერა გელათსა (1905 წელს) და სვანეთში (1911 წელს) დაცული ქართული ხელნაწერები.

1948-1954 წლებში გამომცემი და საქართულო სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერების აღწერილობათა რამდენიმე ტომი კორნელი კეკელიძის საერთო რედაქციით.

განუზომელია კეკელიძის ღვაწლი ტექსტოლოგიაში: 1918 და 1946 წლებში გამოსცა ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებების კიმენურ რედაქციათა ორტომეული (პ. პეტერსმა აქ გამოქვეყნებული ტექსტების ერთი ნაწილი ლათინურად თარგმნა), 1930 წელს — ნოდარ ციციშვილის

„შვიდი მთიები“, 1935 წელს — იოანე საბანისძის „აბო თბილელის ნამება“ და ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, 1936 და 1948 წლებში — იოანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ ორტომეული (თანარედაქტორი ალექსანდრე ბარამიძე), 1938 წელს — „ვისრამიანი“ (თანარედაქტორები: ალექსანდრე ბარამიძე და პავლე ინგოროყვა), 1941 წელს — „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ და სხვ.

კორნელი კეკელიძის დიდიმ პირობებში კვეთი ქართული მწერლობის როგორც ზოგად, ისე ვინაო სპეციალურ სპეციალულოგამ განაპირობა კვეთი ქართული ლიტერატურის ისტორიის ფუნდამენტური ორტომეულის შექმნა

(1923-1960 წლებში ოთხჯერ გამოიცა). ორტომეულის საფუძველზე კეკელიძემ შექმნა „ძველი ქართული ლიტერატურის კონსპექტური კურსი“ (რუსულ ენაზე, 1938 წელს). 1955 წელს იტალიის დედაქალაქ რომში გერმანულ ენაზე გამოქვეყნდა მიხეილ თარხნიშვილისა და იულიუს ასფალგის მიერ გადამუშავებული კეკელიძის ორტომეულის I ტომი.

კორნელის ორი ცოლი ჰყავდა, პირველი მეუღლისგან სამი შვილი შეეძინა: ალექსანდრე, კოტე და ილია. მეორე მეუღლე მოგვიანებით შეირთო, რომლისგანაც შვილი არ ჰყოლია. ალექსანდრემ 1924 წელს დააარსა იატაქვეშა გაერთიანება „თავისუფალი საქართველო“. მაშინ ალექსანდრე 18 წლის იყო. ორგანიზაცია ერთ-ერთმა წევრმა გასცა, გვარად ბარათაშვილმა. ორგანიზაციის წევრები და, მათ შორის, ალექსანდრე დააპატიმრეს. ალექსანდრე კეკელიძე დახვრიტეს თავისუფლების მოედანზე. კორნელიმ მძიმედ გადაიტანა შვილის დაღუპვა. იმ პერიოდში კორნელი მეუღლესთან ერთად სამაჩაბლოში იყო. ჩეკისტებმა კორნელი იქ დააპატიმრეს და ისე ჩამოიყვანეს თბილისში. მაგრამ როდესაც დაკითხვების შედეგად დარწმუნდნენ, რომ

უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლები —

პირველ რიგში: მიხეილ კონიაშვილი, გრიგოლ ნათაძე, ივანე ჯავახიშვილი, მიხეილ ზანდუკელი, ალექსანდრე დიდეზულიძე, მიხეილ თაქთაქიშვილი; მეორე რიგში: ანდრია ბენაშვილი, ნიკო ჩიგოგიძე; მესამე რიგში: ნიკო მგელაძე, სერგო გორგაძე, იასონ მოსაშვილი, ვასილ კაკაბაძე, სოლომონ ქურდიანი, გიორგი ახვლედიანი, გიორგი კონიაშვილი, კორნელი კეკელიძე, ევგენი ჭოლოშვილი

კორნელის ამ ორგანიზაციასთან არავითარი შეხება არ ჰქონდა, გაათავისუფლეს.

კორნელი კეკელიძემ თავიდანვე განსაზღვრა ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლის დიდი მნიშვნელობა, როგორც საკუთრივ ქართული კულტურის ისტორიაში, ისე მსოფლიო საქრისტი-

ანო კულტურის ისტორიის თვალსაზრისით. იგი იკვლევდა ქართულ-ბიზანტიურ, ქართულ-სპარსულ ლიტერატურის ურთიერთობებს, ძველი ქართული ლიტერატურისა და ხალხური სიტყვიერების ურთიერთმიმართების საკითხებს. კეკელიძემ დიდი ამაგი დასდო ქართულ ისტო-

რიოგრაფიასაც, აქვს საგანგებო გამოკვლევები ძველი ქართული დამწერლობის, ქართული წელთაღრიცხვისა და კალენდრის, ძველი ქართული სტამბისა და ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიის, ძველ ქართულ ლიტერატურაში მთარგმნელობითი მეთოდისა და სხვა დიდმნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ. მისმა ნაშრომებმა აამაღლა და განამტკიცა ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების პრესტიჟი მთელ მსოფლიოში. მან ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა ქართულ მეცნიერებათა კადრების აღზრდაშიც. კეკელიძე დაჯილდოებულია ლენინის ორდენით და შრომის წითელი დროშის 2 ორდენით.

კორნელი კეკელიძე 1962 წლის 7 ივნისს გარდაიცვალა, ის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეზოში დაკრძალეს.

კორნელი კეკელიძის დიდმა ეპოქისა და კველი ქართული მწერლობის როგორც ზოგად, ისა ვინაო სპეციალურ საკითხებში, ღრმა განსწავლულობა განაპირობა კველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის უნდაგმენტური ორტოგეულის შექმნა... მისმა ნაშრომებმა აამაღლა და განამტკიცა ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების პრესტიჟი მთელ მსოფლიოში.

მსგავსი რამ ისტორიას არ ახსოვს!

1945 წლის 8 აგვისტოს, ფაშისტურ გერმანიაზე გამარჯვებიდან სამი თვის შემდეგ, სსრ კავშირის, აშშ-ის, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის ხელისუფლებები შეთანხმდნენ, რომ მთავარ სამხედრო დამნაშავეებს გაასამართლებდნენ. პროცესი დაიწყო 1945 წლის 20 ნოემბერს და 11 თვეს გაგრძელდა. ტრიბუნალს წარუდგინეს 24 სამხედრო დამნაშავე — გერმანიის ფაშისტური ხელისუფლების წარმომადგენლები. ნიურნბერგის პროცესზე გამოვიდა სსრ კავშირისგან მთავარი ბრალმდებელი რომან რუდენკო. მან თავის ვრცელ სიტყვაში ისაუბრა პროცესის მნიშვნელობასა და მის უფლებრივ თავისებურებებზე, აგრესიული ომების იდეოლოგიურ მომზადებაზე, ჩეხოსლოვაკიის, პოლონეთის, იუგოსლავიის მიმართ აგრესიის ორგანიზაციასა და განხორციელებაზე, ჰიტლერული გერმანიის საბჭოთა კავშირზე ვერაგულ თავდასხმაზე, სამხედრო დანაშაულობაზე ადამიანობის წინააღმდეგ.

მსგავსი რამ ისტორიას არ ახსოვს!

მთავარ გერმანელ სამხედრო დამნაშავეთა პროცესი ნიურნბერგში სსრ კავშირისგან მთავარი ბრალმდებლის — რ. ა. რუდენკოს შესავალი სიტყვა*

...მე არ მოვიყვან გერმანელი ფაშისტი დამპყრობლების წინააღმდეგ საბჭოთა ხალხის სამამულო ომის ყველა ეტაპს, საბჭოთა მიწა-წყალზე შემოჭრილი გერმანელთა, რუმინელთა, ფინელთა და სხვა ჯარების წინააღმდეგ წითელი არმიის დიადი და მამაცური ბრძოლის ყველა ეტაპს. ამ ბრძოლას ალტაცებით ადევნებდა თვალყურს მთელი მსოფლიო, მას არასოდეს არ დაივიწყებდა ისტორია.

საბჭოთა ხალხი ბრძოლების ველზე, რომლებიც უმაგალითო იყო მასშტაბითა და გააფთრებით, მტკიცედ და მამაცურად იცავდა და დაიცვა თავისი სამშობლოს ღირსება, თავისუფლება და დამოუკიდებლობა და მოკავშირე ერების ჯარებთან ერთად ბრძოლით იხსნა მსოფლიოს თავისუფლებისმოყვარე ხალხები ფაშისტური დამონების საშინელი საფრთხისაგან.

სამხედრო დანაშაულობანი

მოამზადა და განახორციელა რა ვერაგული თავდასხმა თავისუფლებისმოყვარე ხალხებზე, ფაშისტურმა გერმანიამ ომი გადააქცია გასამხედროებული ბანდიტიზმის სისტემად. სამხედრო ტყვეთა დახოცვა, მშვიდობიანი მოსახლეობის გაჟლეტა, ოკუპირებული რაიონების გაძარცვა და სხვა სამხედრო დანაშაულობანი წარმოადგენდნენ ჰიტლერელთა მიერ დაგეგმილი ტოტალური ელვისებური ომის პროგრამის ნაწილს. განსაკუთრებით შესამჩნევი მასშტაბი მიიღო და განსაკუთრებული სისასტიკით ხორციელდებოდა ფაშისტური ტერორი საბჭოთა კავშირის დროებით ოკ-

უპირებულ ტერიტორიებზე.

1. მშვიდობიან მოქალაქეთა მასობრივი დახოცვა

„ჩვენ, — ეუბნებოდა ჰიტლერი რაუშინგს, უნდა განვაფიქროთ გაუკაცრიელების ტექნიკა. თუ მკითხავთ რას ვგულისხმობ გაუკაცრიელებით, მე გეტყვით, რომ მხედველობაში მაქვს მთელი რასობრივი ერთეულების მოსპობა. ეს არის, რის განხორციელებაც მე განზრახული მაქვს, ეს არის, ტლანქად რომ ვთქვა, ჩემი ამოცანა. ბუნება სასტიკია, ამიტომ ჩვენც შეგვიძლია სასტიკი ვიყოთ. თუ მე შემიძლია გერმანელი ერის მშვენება ომის ცეცხლში გავგზავნო ოდნავ დაუნანებლად, რომ დაიღვრება ძვირფასი გერმანული სისხლი, რა თქმა უნდა, მე უფლება მაქვს, მოვსაო დაბალი რასის მილიონობით ადამიანი, რომლებიც ჭიბვივით მრავლდებიან!“

საბჭოთა ბრალდების განკარგულებაში არის გერმანელ ფაშისტი დამპყრობთა და მათ თანამზრახველთა ბოროტმოქმედების

* რუდენკოს სიტყვა, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „კომუნისტში“ (1946 წ., №№ 32, 36, 38, 40), წარმოდგენილია შემოკლებით

დამდგენი და გამომკვლევნი საგანგებო სახელმწიფო კომისიის მიერ შეკრებილი მრავალი დოკუმენტი, რომლებიც გერმანელ ხელისუფალთა უთვალავი ბოროტმოქმედების უდავო დამამტკიცებელ საბუთებს წარმოადგენს.

ჩვენს განკარგულებაშია დოკუმენტი, სახელწოდებით „უშიშროების პოლიციისა და სდ-ის უფროსის №8 ოპერატიული ბრძანების №2 დანართი“. დათარიღებული „ბერლინი, 1941 წ. 17 ივნისი“ და ხელმოწერილი ჰაიდრიხის მიერ, რომელიც მაშინ გიმლერის მოადგილის მოვალეობას ასრულებდა. ეს დოკუმენტი შემუშავებულ იქნა გერმანიის შეიარაღებული ძალების უმაღლეს სარდლობასთან ერთად. №8 ბრძანების დანართებიდან, აგრეთვე, №9 და №14 ბრძანებებიდან და მათი დანართებიდან ჩანს, რომ გერმანელ ოკუპანტთა მიერ სსრ კავშირსა და სხვა ქვეყნებში დაპყრობილ ტერიტორიებზე გერმანელ ფაშისტთა საკონცენტრაციო ბანაკებში საბჭოთა ადამიანების სისტემატური მოსპობა ხორციელდებოდა „ფილტრაციის“ „გამწმენდ ღონისძიებათა“ „წმენდის“, „განსაკუთრებული ზომების“, „განსაკუთრებული რეჟიმის“, „ლიკვიდაციის“, „ეგზეკუციის“ სახით და სხვა.

ამ დანაშაულობათა განხორციელება ეკისრებოდა სპეციალურად შედგენილ „ზონდერკომანდებს“, რომლებიც შეიქმნენ პოლიციისა და სდ-ის უფროსსა და გერმანიის შეიარაღებული ძალების უმაღლეს სარდლობას შორის შეთანხმებით.

№14 ბრძანების №1 დანართიდან ჩანს, რომ ეს რაზმები დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ, როგორც ამ დოკუმენტში იყო ნათქვამი, „განსაკუთრებულ რწმუნებათა საფუძველზე და მათთვის მიცემული საერთო დირექტივების თანახმად საბანაკო განანესის ფარგლებში“, ამასთან, მჭიდრო კონტაქტი ჰქონდათ ბანაკების კომენდანტებთან და კონტრდაზვერვის ოფიცრებთან.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰიტლერელემა მოსკოვზე გერმანელთა შეტევის დროს შექმნეს სპეციალური „ზონდერკომანდა მოსკოვი“, რომელიც განკუთვნილი იყო მოსკოველთა მასობრივი დახოცვისათვის.

ჰიტლერული მთავრობა და გერმანიის სამხედრო სარდლობა შიშობდნენ, რომ ეს №8 და №14 საშინელი ბრძანებები შეიძლებოდა ხელში ჩავარდნოდა ნითელ არმიასა და საბჭოთა მთავრობას და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ ეს ბრძანებანი დაეცვათ სრული საიდუმლოებით. №14 ბრძანებაში ჰაიდრიხი პირდაპირ წერდა: „განსაკუთრებით ხაზგასმით აღვნიშნავ, რომ №8 და №14 ოპერატიული ბრძანებები, აგრეთვე, მათთან დაკავშირებული განკარგულებანი, აუცილებელი საშიშროების შემთხვევაში, დაუყოვნებლივ უნდა მოისპოს. მოსპობის შესახებ მომახსენეთ“.

ზემოხსენებულ იმ ბრძანებათა გარდა, რომლებიც შეიცავდა ჰიტლერელთა მიერ საბჭოთა ადამიანების გაჟლეტის პროგრამასა და გეგმას, გამოცემული იყო მრავალი ბრძანება და განკარგულება, როგორც სამოქალაქო „ადმინისტრაციის“ ხაზით, ისე გერმანიის სამხედრო სარდლობის ხაზით, რომლებიც მოითხოვდნენ საბჭოთა ადამიანების მასობრივ მოსპობას, სიკვდილით დასჯის

ფართოდ გამოყენებას მათდამი. კაიტელის 1941 წლის 12 დეკემბრის ბრძანებაში ნათქვამი იყო:

„ფიურერის აზრით, სასჯელი თავისუფლების აღკვეთით და სამუდამო კატორღითაც კი ჩაითვლებოდა, როგორც სისუსტის ნიშანი. ქმედითი და თანმიმდევრული დაშინება შეიძლება მიღწეულ იქნას მხოლოდ სიკვდილით დასჯით ან ისეთი ღონისძიებებით, რომელთა მიხედვით მოსახლეობა ვერ შეიტყობს, თუ რა ბედი ეწია დამნაშავეს. ამ მიზანს ემსახურება დამნაშავეთა წაყვანა გერმანიაში. დამნაშავეთა დევნის აქვე დართული ინსტრუქციები შეესაბამებთან ფიურერის ამ მიზანდასახულობას. ისინი დამტკიცებულია მის მიერ. კაიტელი“.

საბჭოთა ადამიანების გაჟლეტის იმ საშუალებათაგან, რომლებსაც ჰიტლერელები იყენებდნენ, უნდა აღნიშნულ იქნას ისეთნი, როგორიც არის წინასწარგანზრახული დაავადება პარტახტიანი ტიფით, მოწამვლა „დუშეგუბკებში“ და სხვა.

ბრალდების განკარგულებაში არის უნტერმურმფიურერ ბეკერის მიერ ხელმოწერილი დოკუმენტი 1942 წლის 16 მაისის თარიღით. ეს დოკუმენტი წარმოადგენს უფროსებისადმი წარდგენილ მოხსენებას „დუშეგუბკების“ გამოყენების პრაქტიკის შესახებ. აი რა შეიძლება წაიკითხოთ ამ საზარელ დოკუმენტში:

„სასჯელის ადგილი მდებარეობს სულ ცოტა 10-15 კილომეტრზე გზებიდან და ძნელად მისადგომია თავისი მდებარეობის გამო, ხოლო ნესტიან და სველ ამინდში სრულიად მიუვალა. ფეხით მიიყვანენ თუ ტრანსპორტით დასასჯელ პირთ ამ ადგილას, ისინი დაუყოვნებლივ ამჩნევენ, რაც უნდა მოხდეს და ვეღარ ისვენებენ, რაც შეძლებისდაგვარად თავიდან უნ-

«მე უფლება მაქვს, მოვსპო დაბალი რასის მილიონობით ადამიანი, რომლებიც ჭიკბივით მრავლდებიან!»

და ყოფილიყო აცილებული. რჩე-
ბა მხოლოდ ერთი გზა ჩავსხათ
ისინი მანქანაში შესაკრებ პუნქტ-
ზე და შემდეგ ნავიყვანოთ სასჯე-
ლის ადგილას.

მე ვუბრძანე, დ-ის ჯგუფის მან-
ქანები შეენიღბათ საცხოვრებე-
ლი მანქანებივით, რისთვისაც პა-
ტარა მანქანებზე უნდა გაეკეთე-
ბინათ თითო სარკმელი ყოველი
მხრივ, დიდ მანქანებზე კი — ორ-
ორი სარკმელი იმ ფანჯრების
მსგავსად, რომლებსაც ხშირად
ვხედავთ ამ ქვეყნის გლეხთა სახ-
ლებში. მაგრამ მანქანები იმდე-
ნად ცნობილი გახდნენ, რომ მათ
არა მარტო ოფიციალური პირნი,
არამედ სამოქალაქო მოსახლეო-
ბაც „სიკვდილის მანქანებს“ უწო-
დებდნენ, როგორც კი გამოჩნდე-
ბოდა ერთ-ერთი ასეთი მანქანა.
ჩემი აზრით, მათი შენიღბვა და
საიდუმლოდ შენახვა ხანგრძლი-
ვად შეუძლებელია. გარდა ამისა,
მე ბრძანება გავეცი გაზით მო-
წამვლის დროს მომსახურე პერ-
სონალი მანქანისაგან რაც შეიძ-
ლება შორს დაეყენებინათ, რათა
ჯანმრთელობისათვის არ ევნო
გამოსულ გაზებს. ამასთან, მე
მსურს ყურადღება მივაქციო შემ-
დეგს: სხვადასხვა რაზმები ადამი-
ანებს აცლევინებენ მანქანებს გა-
ზებით მოწამვლის შემდეგ. მე მი-
ვაქციე სათანადო ზონდერკომან-
დების მეთაურთა ყურადღება
იმაზე, თუ რა დიდი მორალური და
ფიზიკური ზიანი შეუძლია მოუ-
ტანოს ამ მუშაობამ ადამიანებს,
ახლა თუ არა, უფრო გვიან. ადა-
მიანები ჩემთან უჩიოდნენ თავის
ტკივილს, რაც იწყებოდა მანქანის
ყოველი დაცლის შემდეგ. მიუხე-
დავად ამისა, მაინც არ ცვლიან ამ
ნესს, რადგან შიშობენ, რომ პა-
ტიმრები, რომლებსაც მონაწილე-
ობას მიაღებინებენ ამ სამუშაოში,
გამოიყენებენ ხელსაყრელ მო-
მენტს და გაიქცევიან. ამ ზიანისა-
გან რომ ვიხსნათ ადამიანები,
გთხოვთ, გამოსცეთ სათანადო
მითითებანი.

გაზებით მოწამვლა ყოველთვის
ნესიერად როდი ხდება. პროცე-
დურის რაც შეიძლება მალე და-
სამთავრებლად, შოფერები ყო-

**მაიდანაქისა და ოსვენციმის ბანაკების გაზიან
კაპიტალები დახარჯეს 5,5 მილიონზე
მატი სრულიად უდანაშაულო ადამიანი —
პოლონეთის, ჩეხოსლოვაკიის, საბჭოთა
კავშირის, ამერიკის შეერთებული შტატების,
დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთისა და სხვა
დემოკრატიული ქვეყნების მოქალაქენი.**

ველთვის სრულ გაზს იძლევიან.
ამ ღონისძიების გამო დასასჯელ-
ნი იხოცებიან სულის შეხუთვით
და არა დაძინებით, როგორც ეს
იყო გათვალისწინებული. ჩემი მი-
თითებების შედეგად, ბერკეტის
ნესიერად დაყენებისას სიკვდილი
იწყება უფრო მალე და ამასთან
პატიმარი მშვიდად იძინებს. სახის
დამახინჯება და საქმება, რასაც
წინათ ჰქონდა ადგილი, აღარ შეგ-
ვინიშნავს.

დღევანდელი დღის განმავლო-
ბაში მე გადავალ B ჯგუფთან, სა-
იდანაც დამატებით ცნობებს გა-
მოვგზავნი. უნტერშტურმფიურ-
ერი დოქტორი ბეკერი“.

**აქ უკვე იყო ლაპარაკი მაიდანა-
ქისა და ოსვენციმის ბანაკებსა და
მათ გაზიან კამერებზე, სადაც და-
ხოცეს 5,5 მილიონზე მეტი სრუ-
ლიად უდანაშაულო ადამიანი პო-
ლონეთის, ჩეხოსლოვაკიის, საბ-
ჭოთა კავშირის, ამერიკის შეერ-
თებული შტატების, დიდი ბრიტა-
ნეთის, საფრანგეთისა და სხვა**

**დემოკრატიული ქვეყნების მოქა-
ლაქენი.** მე უნდა ვილაპარაკო სა-
კონცენტრაციო ბანაკებზე სმო-
ლენსკში, სტავროპოლში, ხარკოვ-
ში, კიევი, ლვოვი, პოლტავაში,
ნოვგოროდში, ორიოლში, რონო-
ში, დნეპროპეტროვსკში, ოდესაში,
კამენეც-პოდოლსკში, გომელში,
ქერჩში, სტალინგრადის ოლქში,
კაუნასში, რიგაში, მარიამპოლში
(ლიტვის სსრ), კლოკში (ესტონე-
თის სსრ) და ბევრ სხვა ადგილას,
სადაც ჰიტლერელებმა წამებით
დახოცეს სამოქალაქო მოსახლეო-
ბის ასიათასობით საბჭოთა ადამი-
ანი, აგრეთვე, წითელი არმიის მებ-
რძოლები და მეთაურები.

გერმანელები საბჭოთა ადამია-
ნებს მასობრივად ხვრეტდნენ, აგ-
რეთვე, ლისენიციის ტყეში, რომე-
ლიც მდებარეობს ლვოვის გარე-
უბანში ტარნოპოლის მიმართუ-
ლებით. ამ ტყეში გერმანელები
ყოველდღე მიერეკებოდნენ და
ავტომანქანებით მიჰყავდათ საბ-
ჭოთა სამხედრო ტყვეების დიდი

პარტიები ბანაკ „ციტადელიდან“, პატიმრები იანოვსკის ბანაკიდან, ლვოვის საპატიმროდან, აგრეთვე, ქალაქ ლვოვის მოედნებზე და ქუჩებში ხშირი საყოველთაო ჩხრეკის დროს შეპყრობილი მშვიდობიანი საბჭოთა ადამიანები.

საგანგებო სახელმწიფო კომისიის გამოკვლევის საფუძველზე დადგენილია, რომ გერმანელებმა ლისენიციკის ტყეში დახვრიტეს 200 ათასზე მეტი კაცი.

ამ მასობრივმა მკვლელობამ, ტერორისა და თვითნებობის ამ რეჟიმმა **სრული მონონება ჰპოვა** ბრალდებულ **როზენბერგის** სიტყვაში გერმანიის შრომის ფრონტის სხდომაზე 1942 წლის ნოემბერში: „სწანს, — განაცხადა როზენბერგმა, — **თუ ამ ხალხებს (ესე იგი სსრ კავშირის ტერიტორიაზე მოსახლე ხალხებს) დავიმორჩილებთ, თვითნებობა და ტირანია მართვა-გამგეობის უაღრესად შესაფერისი ფორმა იქნება**“.

მათ ანაეზდენ გასუკაბული შანთით. თხრიდენ თვალებს, სჭრიდენ კიდეებს...

...ახლა მე გამოვაცხევენებ ამონანერს ოსვენციმის რამდენიმე ათასი ყოფილი პატიმრის წარმომადგენელთა მიმართვიდან საერთაშორისო საზოგადოებრიობისადმი:

„ადამიანთა დაუჯერებელი რაოდენობის გაზით მონამვლა ხდებოდა, როცა „ტრანსპორტები“ მოდიოდა სხვადასხვა ქვეყნიდან: საფრანგეთიდან, ბელგიიდან, ჰოლანდიიდან, საბერძნეთიდან, იტალიიდან, უნგრეთიდან, ჩეხოსლოვაკიიდან, გერმანიიდან, პოლონეთიდან, სსრ კავშირიდან, ნორვეგიიდან და სხვ. ტრანსპორტით მოყვანილ ადამიანებს უნდა გაველოთ ბანაკის სს-ის ექიმისა ბანაკის სს-ის უფროსის წინ. იგი თითოეულ უჩვენებდა, მარჯვნივ ან მარცხნივ. მარცხნივ ნიშნავდა გაზით სიკვდილს. ტრანსპორტით მოყვანილ 1.500 კაციდან საშუალოდ 1.200-1.300- ერთბაშად მიჰყავდათ გაზით სასიკვდილოდ. ზოგჯერ ბანაკში გაგზავნილ ადამიანთა პროცენტი ცოტათი მეტი იყო. ხშირად ხდებოდა, რომ სს-ის ექიმები მენგელე და ტილო ამ „სელექციას“ ატარებდნენ მხი-

რული მელოდის ლილინით. გაზით დასახოცავად განკუთვნილ ადამიანებს ტანთ უნდა გაეხადათ გაზკამერის წინ, რის შემდეგ მათ მათრახის ცემით შერეკდნენ გაზკამერაში. მერმე საფლავის — გაზკამერის კარს ხურავდნენ და ადამიანებს სწამლავდნენ გაზით. სიკვდილი იწყებოდა დაახლოებით 4 წუთის შემდეგ. 8 წუთის შემდეგ გაზკამერას აღებდნენ და „განსაკუთრებული კომანდის“, ეგრეთ ნოდებული „ზონდერკომანდის“ მუშები შეუდგებოდნენ გვამების წაღებას კრემატორიუმების ღუმელებისაკენ, რომლებიც დღედაღამ ენთო.

უნგრეთიდან ტრანსპორტების ჩამოსვლისას ღუმელებმა არ იკმარა და მოაწყეს უზარმაზარი თხრილები დასანვავად. იქ აწყობდნენ შეშას, რასაც ასხამდნენ ნავთს. ამ თხრილებში ჩაყრიდნენ ხოლმე გვამებს, მაგრამ სს-ელეები იქ ხშირად ჰყრიდნენ აგრეთვე ცოცხალ ბავშვებსა და მოზრდილებსაც, სადაც ეს ყოვლად უბედური ადამიანები იღუპებოდნენ საშინელი სიკვდილით. ცხიმეულსა და ზეთს, რაც საჭირო

იყო დასანვავად, ნაწილობრივ იღებდნენ გაზით მონამლული ადამიანების გვამებიდან, რათა გაენიათ ნავთის ეკონომია. „გვამებიდან იღებდნენ აგრეთვე ზეთსა და ცხიმეულს ტექნიკური მიზნებისათვის და საპნის მოსამზადებლადაც კი“.

მიმართვა მთავრდება სიტყვებით: „ჩვენ გთხოვთ და ჩვენთან ერთად გთხოვთ 10.000-მდე გადარჩენილი პატიმარი ყველა ეროვნებისა, რომ დაუსჯელად არ დარჩეს ჰიტლერელთა დანაშაულობანი და დაუჯერებელი მხეცობა“.

ამ სამართლიან მოთხოვნას მხარს უჭერს მთელი ცივილიზებული მსოფლიოს ყველა თავისუფლებისმოყვარე ხალხი.

2. სამხედრო ტყვეთა წამება და დახოცვა

ჰიტლერელ შეთქმულთა ერთერთ უსაშინელეს ბოროტმოქმედებას წარმოადგენს სამხედრო ტყვეთა ორგანიზებული მასობრივი გაჟლეტა.

გამორკვეულია იმ მკვლელობათა და ტანჯვა-წამების მრავალი

ფაქტი, რასაც სამხედრო ტყვეები განიცდიდნენ. მათ აწამებდნენ გახურებული შანით. თხრიდნენ თვალებს, სჭრიდნენ კიდურებს და სხვ.

სისტემატური მხეცობა და ანიოკება, რასაც წითელი არმიის ტყვე ჯარისკაცებისა და ოფიცრების მიმართ სჩადიოდნენ, შემთხვევითი ეპიზოდები და გერმანიის არმიის ცალკეული ოფიცრებისა და გერმანელი მოხელეების დანაშაულებრივი მოქმედების შედეგი როდი იყო.

ჰიტლერული მთავრობა და გერმანიის არმიის მავარსარდლობა მხეცურად სპობდნენ სამხედრო ტყვეებს. ამას მოწმობენ ნაცისტური მთავრობის მრავალი დოკუმენტი, დირექტივები და დადგენილებანი და გერმანიის უმაღლესი მთავარსარდლობის ბრძანებები.

ჯერ კიდევ 1941 წლის მარტში, როგორც დაკითხვის დროს აჩვენა გერმანელთა გენერალ-ლეიტენანტმა **ოსტერრაიხმა**, უმაღლესი მთავარსარდლობის ბანაკში ბერლინში შედგა საიდუმლო თათბირი, რომელზეც გაითვალისწინეს ლონისძიებანი რუსი ტყვე ჯარისკაცებისა და ოფიცრებისათვის ბანაკების მოსაწყობად და მათდამი მოპყრობის „წესები“. ეს **„წესები“** და **ლონისძიებანი**, როგორც ოსტერრაიხის ჩვენებებიდან სჩანს, არსებითად **საბჭოთა სამხედრო ტყვეების გაჟლეტის გეგმა იყო**.

ბევრი საბჭოთა სამხედრო ტყვე დახვრიტეს და ჩამოახრჩეს, აგრეთვე, დაიღუპა შიმშილითა და ინფექციური დაავადების გამო, სიცივითა და წამებით, რასაც მეთოდურად მიმართავდნენ გერმანელები წინასწარ მოფიქრებული გეგმით, რომლის მიზანი იყო საბჭოთა ადამიანების სამობრივი გაჟლეტა.

...შავბნელი ხსოვნა დასტოვა გერმანელების მიერ შექმნილმა „გროსლაზარეთმა“ ქალაქ სლავუტაში. მთელმა მსოფლიომ იცის, თუ რა მხეცობა ჩაიდინეს გერმანელებმა საბჭოთა სამხედრო ტყვეებისა და სხვა დემოკრატი-

ული სახელმწიფოების სამხედრო ტყვეებისადმი ოსვენციმში, მაიდანეკსა და მრავალ სხვა ბანაკში.

აქ მოქმედებდნენ გერმანიის უშიშროების პოლიციისა და სდის დირექტივები, რომლებიც შემუშავებული იყო შეიარაღებული ძალების უმაღლესი სარდლობის შტაბთან ერთად, რომლის უფროსიც იყო ბრალდებული **კაიტელი**.

№8 ოპერატიულ ბრძანებაში ნათქვამი იყო: „ეგ ზეკუციები არ უნდა ხდებოდეს ბანაკში ან უშუალოდ ბანაკის მახლობლად. თუ საგენერალგუბერნატოროს ბანაკები უშუალოდ ახლო არის საზღვართან, ტყვეები სპეციალური დამუშავებისათვის შეძლებისდაგვარად უნდა გაიგზავნოს ყოფილ საბჭოთა რაიონებში. თუ ეგ ზეკუციები საჭირო იქნება საბანკო დისციპლინის დარღვევის გამო, ამ შემთხვევაში ოპერატიული რაზმის უფროსმა უნდა მიმართოს ბანაკის კომენდანტს.“

„ზონდერკომანდების საქმიანობა საარმიო ზურგის სარდლების (სამხედრო ტყვეთა საქმის რაიონული კომენდანტების) სანქციით უნდა ხორციელდებოდეს ისე, რომ ფილტრაცია ტარდებოდეს შეძლებისდაგვარად შეუმჩნევლად, ხოლო ლიკვიდაცია უნდა ხდებოდეს დაუყოვნებლივ და ისეთ მანძილზე თვითონ განმანაწილებელი ბანაკებისა და დასახლებული პუნქტებისაგან, რომ ეს არ იცოდნენ დანარჩენმა სამხედრო ტყვეებმა და მოსახლეობამ“.

უშიშროების პოლიციისა და სდის უფროსის №14 ოპერატიული ბრძანების №1 დანართში, რომელიც დათარიღებულია „ბერლინი, 1941 წლის 29 ოქტომბერი“ №21 Б/41 ГРС-IVАIII, რეკომენდებულია ეგ ზეკუციის განხორციელების შემდეგი „წესი“: „ოპერატიული ჯგუფების უფროსები თავიანთი პასუხისმგებლობით სწყვეტენ ეგ ზეკუციის საკითხებს, სათანადო მითითებებს აძლევენ ზონდერკომანდებს. ამ დირექტივებით დადგენილ ლონისძიებათა განსახორციელებლად რაზმებმა ბა-

ნაკების ხელმძღვანელებს უნდა მოსთხოვონ ტყვეები. არმიის უმაღლესმა სარდლობამ მითითება მისცა მეთაურებს, დააკმაყოფილონ ასეთი მოთხოვნები.

ეგ ზეკუცია უნდა ხდებოდეს შეუმჩნევლად, მოხერხებულ ადგილებში და, ყოველ შემთხვევაში, არა თვით ბანაკში ან უშუალოდ მის მახლობლად. თვალყური უნდა ადევნოთ გვამების დაუყოვნებლივ და სწორად დამარხვას“.

თუ როგორ სრულდებოდა ყველა ზემოაღნიშნული დირექტივა, ამას მოწმობს ვინიცაში მყოფი ოპერატიული რაზმის (ობერშტურმბანფიურერის **ლიპერის** მოხსენება ბრიგადენფიურერ „დოქტორ“ ტომასისადმი) მოხსენება 1941 წლის დეკემბერში. ამ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ ვინიცის ბანაკში ბანაკის ეგრეთ წოდებული „ფილტრაციის“ შემდეგ დარჩა სულ 25 კაცი, რომლებიც შეიძლება მიეკუთვნონ „საექვო პირთა“ კატეგორიას.

ეს შეზღუდული რაოდენობა, ნათქვამია მოხსენებაში, იმით აიხსნება, რომ ადგილობრივი ორგანოები უშიშროების პოლიციის ხაზით ყოველდღიურად მიმართავდნენ საჭირო ლონისძიებებს სამხედრო ტყვეების სტაციონარულ ბანაკებში მყოფი უარყოფითი ელემენტების წინააღმდეგ კომენდანტებთან ან კონტრდაზვერვის შესაბამის ოფიცრებთან კონტაქტით. ამრიგად, გარდა მასობრივი სიკვდილით დასჯისა, რასაც ეწეოდნენ ამისათვის სპეციალურად შექმნილი „ზონდერკომანდები“, საბჭოთა სამხედრო ტყვეების ბანაკების კომენდანტები და რაზმები, რომელნიც მათ ემორჩილებოდნენ, ფართოდ ახორციელებდნენ საბჭოთა ადამიანების სისტემატურ ჟლეტას.

საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ვ.მ. მოლოტოვის 1941 წლის 25 ნოემბრის ნოტაში საბჭოთა სამხედრო ტყვეების მიმართ გერმანელ ხელისუფალთა აღმამფოთებელი მხეცობის შესახებ, რაც გაეგზავნა იმ ქვეყნების ყველა ელჩსა და დესპანს, რომლებთანაც სსრ კავშირს დიპლომატი-

ური ურთიერთობა აქვს, აღნიშნულია, რომ გერმანიის სამხედრო სარდლობა და გერმანიის სამხედრო ნაწილები მხატვრად ანამებდნენ, სტანჯავდნენ და სოცავდნენ წითელარმიელებს, ბანაკებში მყოფ უმწიფო ავადმყოფ და დაჭრილ წითელარმიელებს ფაშისტი ურჯულები ადგილზევე ხიბტით სოცავდნენ და ხვრატდნენ; აუპატიურებდნენ სამადიცინო დებს და სანიტარ ქალებს, მხატვრად სოცავდნენ სამადიცინო პერსონალის წარმომადგენლებს.

საბჭოთა ტყვეების მიმართ ჩადენილ მხეცობათა რიცხვს უნდა მიეკუთვნოს სამხედრო ტყვეების დადაღვა განსაკუთრებული გამოსაცნობი ნიშნებით, რომლებიც დაწესებულ იქნა გერმანიის უმაღლესი მთავარსარდლობის 1942 წლის 20 ივლისის სპეციალური განკარგულებით. ამ განკარგულებაში გათვალისწინებულია დადაღვის შემდეგი საშუალებანი: „გადაჭიმული კანის ზერელე გაჭრა ხდება ჩინურ ტუშში დასველებული გავარვარებული ლანცეტით“.

1907 წლის ჰააგის კონვენცია სამხედრო ტყვეების შესახებ მოითხოვს არა მარტო ჰუმანურად მოეპყრონ ტყვეებს, არამედ პატივი სცენ მათს პატრიოტულ გრძობებს, არ გამოიყენონ მათი ძალები მათივე სამშობლოს წინააღმდეგ ბრძოლაში. კონვენციის მე-3 თავი ომის კანონებისა და ადათების შესახებ უკრძალავს მეომარ მხარეს, აიძულოს მოწინააღმდეგე მხარის ქვეშევრდომნი, მონაწილეობა მიიღონ საომარ მოქმედებაში, რომელიც მიმართულია მათი ქვეყნის წინააღმდეგ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს ქვეშევრდომები მის სამსახურში იყვნენ ომის დაწყებამდე. **ჰიტლერელებმა ფეხით გასთელეს საერთაშორისო სამართლის ეს ელემენტარული პრინციპი. ისინი ცემითა და დახვრეტის მუქარით აიძულებდნენ ტყვეებს ემუშავნათ საზიდრებზე, მანქანებსა და ტრანსპორტზე, რომლებსაც საომარი**

საბჭოთა მთავრობისა და საბჭოთა ხალხის სახელით ვასხადავ, რომ საბჭოთა სამხედრო ტყვეების სისხლისმღვრელი ანოკიებისათვის, რითაც დარღვეული ომის წარმოების საყოველთაოდ აღიარებული კანონები და ადათები, პასუხისმგებელი არიან ჰიტლერელებმა და ნაშაულებრივი მთავრობა და გერმანიის უმაღლესი მთავარსარდლობა, რომელთა წარმომადგენლის ბრალდაბრუნება სჭარბად სჭარბად.

მასალა და სხვა სამხედრო ტვირთი მიჰქონდათ ფრონტზე, საომარი მასალის მიწოდებლად ცეცხლითს პოზიციებზე, საჭაერო არტილერიის დამხმარე შემადგენლობაში და სხვ.

ლენინგრადის ოლქში, სმოლენსკის ოლქის ელნიას რაიონში, ბელორუსიის სსრ კომელის ოლქში, პოლტავის ოლქსა და სხვა ოლქებში რეგისტრირებულია შემთხვევები, როცა გერმანიის სარდლობა იერიშების დროს დახვრეტის მუქარით მოერეკებოდა ტყვე წითელარმიელებს შემტევი კოლონების წინ.

საბჭოთა სამხედრო ტყვეების მასობრივ ჟლეტას, რაც დადგენილი იქნა საგანგებო სახელმწიფო კომისიის მიერ ჩატარებული სპეციალური გამოკვლევებით, ადას-

ტურებენ, აგრეთვე, გერმანიის პოლიციისა და უმაღლესი მთავარსარდლობის ის დოკუმენტები, რომლებიც საბჭოთა და მოკავშირე ჯარებმა ხელში ჩაიგდეს გერმანიის ტერიტორიაზე.

ამ დოკუმენტებში აღნიშნულია, რომ ბევრი საბჭოთა სამხედრო ტყვე დახოცილა შიმშილით, პარტახტიანი ტიფითა და სხვა სენით. **ბანაკთა კომენდატები სამოქალაქო მოსახლეობას უკრძალავდნენ სამხედრო ტყვეებისათვის პროდუქტების მიწოდებას და შიმშილით სასიკვდილოდ ჰყავდათ ისინი განწირული.** ბევრ შემთხვევაში სამხედრო ტყვეებს, რომელთაც შიმშილისა და მოქანცულობის გამო არ შეეძლოთ სიარული სალამქრო წყობილებაში, ხვრეტდნენ სამოქალაქო მოსახ-

ლეობის თვალწინ და მათი გვამები აუკრეფავი რჩებოდა. ბევრ ბანაკში სრულიად არ ზრუნავდნენ სამხედრო ტყვეების ბინებისათვის, წვიმასა და თოვლში ისინი ღია ადგილას იწვნენ. მათ იარაღიც კი არ მისცეს, რომ ორმოები და სოროები ამოეთხარათ თავისთვის მინაში, გაიგონებდით ჰიტლერელთა ნათქვამს: „რაც უფრო მეტი ტყვე დაიხოცა, მით უკეთესია ჩვენთვის“.

მთელი ზემონათქვამის საფუძველზე **საბჭოთა მთავრობისა და საბჭოთა ხალხის სახელით ვაცხადებ, რომ საბჭოთა სამხედრო ტყვეების სისხლისმღვრელი ანიოკებისათვის, რითაც დარღვეულია ომის წარმოების საყოველთაოდ აღიარებული კანონები და ადათები, პასუხისმგებელი არიან ჰიტლერელთა დანაშაულებრივი მთავრობა და გერმანიის უმაღლესი მთავარსარდლობა, რომელთა წარმომადგენელნიც ბრალდებულითა სკამზე სხედან.**

3. მონობაში გარეკვა

გერმანელი ფაშისტები ოკუპანტების საზიზღარ დანაშაულობათა გრძელ წყებაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა გერმანიაში მონურ-ყმური შრომისათვის მშვიდობიან მოქალაქეთა — მამაკაცთა, ქალთა და ბავშვთა იძულებით გარეკვას.

დოკუმენტები მოწმობენ, რომ **ჰიტლერული მთავრობა და გერმანიის უმაღლესი სარდლობა გერმანულ მონობაში საბჭოთა მოქალაქეების გარეკვას ახორციელებდნენ მოტყუების, მუქარისა და ძალადობის გზით.** ფაშისტები მოძალადეები საბჭოთა მოქალაქეებს მონებად მიჰყიდდნენ ხოლმე სანარმოებსა და კერძო პირებს გერმანიაში: ტყვეები განწირული იყვნენ საშიმშილოდ, მხეცური მოპყრობისათვის და საბოლოო ანგარიშით ნამებით სასიკვდილოდ. მე შემდეგში შევჩერდები ჰიტლერული მთავრობისა და უმაღლესი სარდლობის არაადამიანურ, ბარბაროსულ დირექტივებზე, განკარგულებებსა და ბრძანებებზე, რომლებიც იცემო-

და საბჭოთა ადამიანების გერმანულ მონობაში გარეკვის განსახორციელებლად და რომლებსთვისაც პასუხს აგებენ ამ საქმის გამო ბრალდებულნი, კერძოდ, გერინგი, კაიტელი, როზენბერგი, ზაუკელი და სხვები. ბრალდების საბჭოთა წარმომადგენლების განკარგულებაში არსებული დოკუმენტები, რომლებიც წითელმა არმიამ ხელთ იგდო გერმანელ ფაშისტთა ჯარების განადგურებულ შტაბებში, ამხილებენ ბრალდებულთ მათ მიერ ჩადენილ ბოროტმოქმედებაში.

1942 წლის ნოემბერში შემდგარ გერმანიის შრომითი ფრონტის სხდომაზე როზენბერგმა თავის მოხსენებაში მოიყვანა ფაქტები და ციფრები, რომლებიც ადასტურებენ, თუ რა უდიდესი იყო მასშტაბი მონურ-ყმური შრომისათვის გერმანიაში საბჭოთა ადამიანების გარეკვისა, რაც ზაუკელის მიერ იყო მოწყობილი.

1941 წლის 7 ნოემბერს ბერლინში შედგა საიდუმლო თათბირი, რომელზეც **გერინგმა** თავის მოხელეებს მითითებანი მისცა იძულებით სამუშაოებზე საბჭოთა ადამიანების გამოყენების შესახებ. ამ მითითებათა შესახებ ჩვენ შევიტყუეთ დოკუმენტიდან, რომელიც წარმოადგენს აღმოსავლეთში გერმანიის სარდლობის სამეურნეო შტაბის 1941 წლის 4 დეკემბრის №42006/41 საიდუმლო ცირკულარს. აი რა იყო ნათქვამი ამ მითითებებში:

1. „რუსი ადამიანები, უმთავრესად, გამოყენებულ უნდა იქნან საგზაო მშენებლობისათვის, რკინიგზების მშენებლობისა და მოსავლის აღების სამუშაოებისათვის, განალმვისა და აეროდრომების მშენებლობისათვის. უნდა დაიშალოს გერმანელთა სამშენებლო ბატალიონები (მაგალითად, სამხედრო-საჰაერო ფლოტისა). გერმანელი კვალიფიციური მუშები უნდა მუშაობდნენ სამხედრო მრეწველობაში; ისინი არ უნდა თხრიდნენ მიწას, არ უნდა ამტვრევდნენ ქვას, ამისათვის არსებობს რუსი“.

2. „რუსი, პირველ რიგში, გამოყ-

ენებულ უნდა იქნას სამუშაოს შემდეგ უზნებზე: სამთო საქმე, საგზაო მშენებლობა, სამხედრო მრეწველობა (ტანკები, ქვემეხები, თვითმფრინავთა აპარატურა), სოფლის მეურნეობა, აღმშენებლობა, დიდრონი სახელოსნოები (ფეხსაცმლის სახელოსნოები), სპეციალური რაზმები სასწრაფო მოულოდნელი სამუშაოებისათვის“.

3. „წესრიგის დამყარების ღონისძიებათა გამოყენებისას გადამწყვეტი მოსაზრება არის სისწრაფე და სიმკაცრე, გამოყენებულ უნდა იქნას სასჯელის შემდეგი ნაირსახეობანი, შუალედ საფეხურთა გამოყენებლად: კვების შეწყვეტა და სიკვდილით დასჯა სამხედრო-საველე სასამართლოს გადაწყვეტილებით“.

მუშახელის გამოყენების მთავარ რწმუნებულად ჰიტლერის 1942 წლის 21 მარტის ბრძანებით დაინიშნა ბრალდებული ფრიც ზაუკელი.

1942 წლის 20 აპრილს ზაუკელმა სასტიკი საიდუმლო წესით მთავრობასა და სამხედრო ორგანოებს დაუგზავნა თავისი „მუშახელის გამოყენების მთავარი რწმუნებულის პროგრამა“, რომელიც თავისი საზიზღრობით არ ჩამორჩება ზემოთმოყვანილ ცირკულარს. აი რა არის ნათქვამი ამ „პროგრამაში“:

„უაღრესად საჭიროა, რომ ოკუპირებულ საბჭოთა ოლქებში სავსებით გამოყენებულ იქნას არსებული ადამიანთა რეზერვები. თუ არ მოხერხდა ნებაყოფლობით მივიზიდოთ საჭირო მუშახელი, დაუყოვნებლივ უნდა შევეუდგეთ მობილიზაციას ან ინდივიდუალურ ვალდებულებათა იძულებითს ხელმონერას, ოკუპირებულ ოლქებში მყოფ სამხედრო ტყვეებთან ერთად, უმთავრესად, საჭიროა მობილიზაცია 15 წელზე უფროსი ასაკის სამოქალაქო კვალიფიციური მუშებისა საბჭოთა ოლქებიდან გერმანიაში სამუშაოზე მათი გამოყენებისათვის.

ფრიად დატვირთული გერმანელი გლეხი ქალი რომ მუშაობისაგან შესამჩნევად განტვირთულიყო, ამისათვის ფიურერმა და-

მავალა, გერმანიაში აღმოსავლეთი ოლქებიდან ჩამოყვანა 400-500 ათასი რჩეული, ჯანსაღი და ღონიერი ქალიშვილი“.

ბრალდებათ ტრიბუნალს წარუდგინა კიდევ ერთი საიდუმლო დოკუმენტი აღმოსავლეთი ოლქებიდან წაყვანილი მუშა ქალების გერმანიის საოჯახო მეურნეობაში გამოყენების შესახებ. ეს დოკუმენტი წარმოადგენს ზაუკელთან 1942 წლის 3 სექტემბერს შემდგარი სხდომის ოქმის ნაწყვეტებს. მოვიყვან ზოგიერთ ამ ნაწყვეტს:

1. „ფიურერმა განკარგულება გასცა, რომ დაუყოვნებლივ წამოყვანილ იქნას 15-დან 35 წლამდე ასაკის 400-500 ათასი უკრაინელი ქალი საოჯახო მეურნეობაში მათი გამოყენების მიზნით“.

2. „ფიურერმა კატეგორიულად გამოთქვა სურვილი, გაგერმანელებულ იქნას ამ ქალიშვილების დიდი რაოდენობა“.

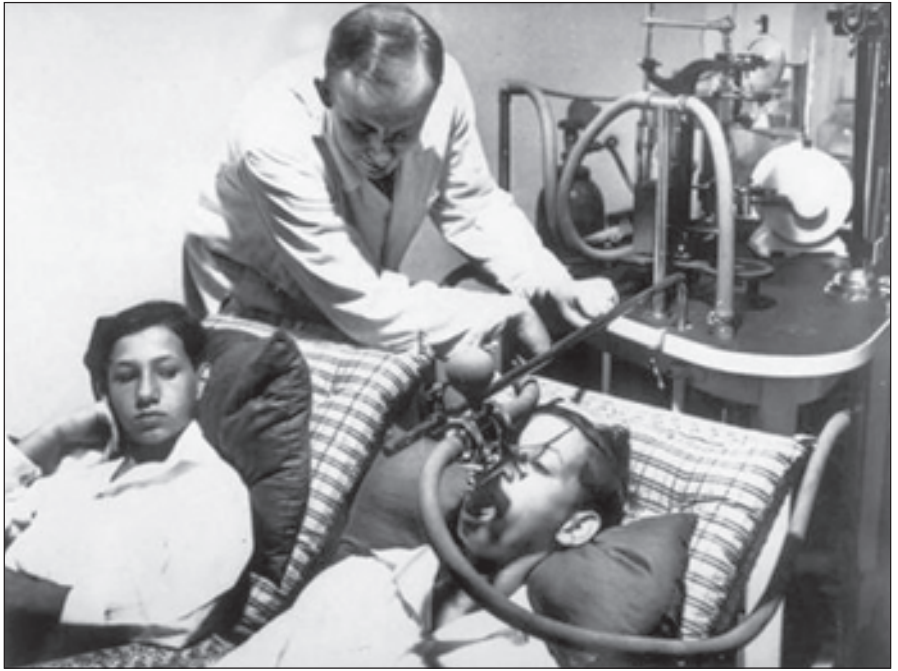
3. „ფიურერის სურვილია, რომ 100 წლის შემდეგ ევროპაში ცხოვრობდეს გერმანულად მოლაპარაკე 250 მილიონი კაცი“.

4. „განხილულ იქნან უკრაინიდან წამოყვანილი ეს მუშა ქალები, როგორც აღმოსავლეთის მუშა ქალები, და გაუკეთდეთ მათ ნიშანი „აღმოსავლეთი — ოსტი“.

5. „გაულაიტერმა ზაუკელმა დასძინა, რომ საოჯახო მეურნეობაში მუშა ქალთა ჩაბმისაგან დამოუკიდებლად გათვალისწინებულია, დამატებით გამოყენებულ იქნას მილიონი მუშახელი აღმოსავლეთიდან“.

6. „გერმანიაში სხვა ქვეყნებიდან პურეულის მარაგის მიწოდების ძნელი პირობების მომიზეზებას იგი, ზაუკელი, სრულიად არაფრად აგდებს. იგი გამოიხატავდა გზებსა და საშუალებებს უკრაინული პურისა და პირუტყვის გამოთვალისწინებლად, მოახდენდა ევროპის ყველა ებრაელის მობილიზაციას და მათგან გააკეთებდა ცოცხალ ჯაჭვს, რათა ტარა გადაეცა უკრაინაში“.

წინასწარ გრძნობდა რა, რომ გერმანიაში სამუშაოდ გასაგზავნად საბჭოთა ადამიანების იძუ-

ყველა ბრალდებაზე მოაზრდა, მოაწყო და მოახდინა აუნეკალი, ისტორიაში არასოდეს მომხდარი შეუკანონოვარი დანაშაულოვანი აღაპიანობის წინააღმდეგ, აღაპიანური მოკალისა და სეკრეტარის საპარტიო საფუძვლების წინააღმდეგ.

ლებითი შეგროვების ღონისძიებანი აუცილებლად ჩაიშლებოდა, ზაუკელმა 1942 წლის 31 მარტის №-ფა 578028/729 საიდუმლო ინსტრუქციით ბრძანება გასცა: „შეგროვება“, რომლისთვისაც თქვენ პასუხს აგებთ, უნდა დაჩქარდეს ყველა ხელმისაწვდომი ღონისძიებით, მათ შორის შრომის იძულებითი პრინციპის მკაცრი გამოყენებით“. ზაუკელი და მისი აგენტები იყენებდნენ იძულებისა და ტერორის ყველა შესაძლო საშუალებებს, რათა შეესრულებინათ შეგროვების გეგმები. ამ „შეგროვებისათვის“ განწირულ საბჭოთა ადამიანებს შიმშილით ხოცავდნენ, ვაგზლებზე იტყუებდნენ ვითომდა პურის დასარიგებლად, ჯარისკაცებს არტყამდნენ გარს, დახვრეტის დამუქრებით ემელონებში სხამდნენ და გერმანიაში გზავნიდნენ, მაგრამ ეს ძალდატანებითი ზომებიც არ სჭრიდა. „შეგროვება“ არ გამოუდიოდათ. მაშინ ზაუკელმა და მისმა აგენტებ-

მა განანილებას მიმართეს. ამას მოწმობს გერმანელი კომენდანტის ბრძანება, რომელიც წითელი არმიის ჯარებმა ხელთ იგდეს ლენინგრადის ოლქის ოკუპირებული ნაწილის განთავისუფლებისას.

პოლიტიკური პოლიციისა და უშიშროების სამსახურის უფროსი ხარკოვში თავის მოხსენებაში ქალაქ ხარკოვში 1942 წლის 23 ივლისიდან 9 სექტემბრამდე არსებული მდგომარეობის შესახებ იტყობინებოდა: „მუშახელის შეგროვება უმძიმთ შესაბამის დაწესებულებებს, ვინაიდან მოსახლეობა ერთობ უარყოფითად ეკიდებოდა გერმანიაში სამუშაოდ გაგზავნას. მდგომარეობა ამჟამად ისეთია, რომ ყოველი ადამიანი ყველა საშუალებით ცდილობს, თავი დააღწიოს განწევას (იგონებენ ავადმყოფობას, გარბიან ტყეში, ქრთამს აძლევენ მოხელეებს და სხვ.). გერმანიაში ნებაყოფლობით გაგზავნის შესახებ უკვე დიდხანია ლაპარაკიც ზედმეტი“.

გერმანულ მონობაში გარეკილი საბჭოთა მოქალაქეების მიმართ დანესებული იყო უაღრესად მხეცური რეჟიმი, რასაც მოწმობს გერმანელი ფაშისტი დამპყრობლების ბოროტმოქმედებათა დამდგენი და გამომკვლევნი საგანგებო სახელმწიფო კომისიის მიერ შეკრებილი დიდძალი საჩივარი და განცხადება.

ასეთივე იყო ბედი გერმანულ მონობაში გარეკილი პოლონეთის, ჩეხოსლოვაკიისა და იუგოსლავიის მოქალაქეებისა...

დანაშაულობანი ადამიანობის წინააღმდეგ

ყველა ბრალდებულმა მოამზადა, მოაწყო და მოახდინა აუნერეელი, ისტორიაში არასოდეს მომხდარი შეურაცხმყოფელი დანაშაულობანი ადამიანობის წინააღმდეგ, ადამიანური მორალისა და საერთაშორისო სამართლის საფუძვლების წინააღმდეგ.

საბრალდებო დასკვნის IV ნაწილის ბრალდების ფორმულაში სამართლიანად არის აღნიშნული, რომ თვით გეგმა ან შეთქმულება მოწყობილი იყო, აგრეთვე, ადამიანობის წინააღმდეგ დანაშაულობათა ჩადენის მიზნით.

ფაშისტმა შეთქმულებმა ადამიანობის წინააღმდეგ დანაშაულობათა ჩადენა ჰიტლერული პარტიის შექმნის მომენტიდან დაიწყეს.

ამ დანაშაულობებს უდიდესი მასშტაბი მიეცა ხელისუფლების სათავეში ჰიტლერელების ჩადგომის შემდეგ.

1933 წელს ბუხენვალდში და 1934 წელს დახაუში შექმნილი საკონცენტრაციო ბანაკები მხოლოდ მკრთალი პროტოტიპი აღმოჩნდა მაიდანეკისა, ოსვენციმისა, სლავუტისა, სიკვდილის მრავალრიცხოვანი ბანაკებისა, რომლებიც ჰიტლერელებმა ლატვიის, ბელორუსიის, უკრაინის ტერიტორიაზე შექმნეს.

ერთ-ერთ სტატიაში, რომელიც დათარიღებულია 1933 წლით, გერინგი თავის დამსახურებად თვლიდა იმას, რომ გარდაჰქმნა

გესტაპოს მთელი ხელმძღვანელობა, დაუმორჩილა საიდუმლო პოლიცია უშუალოდ თავის თავს და პოლიტიკურ მონინალმდეგეებთან საბრძოლველად მოაწყო საკონცენტრაციო ბანაკები.

„ასე, — ამბობდა გერინგი, — შეიქმნა საკონცენტრაციო ბანაკები, რომლებშიც ჩვენ მალე უნდა მოგვეთავსებინა კომუნისტური და სოციალ-დემოკრატიული პარტიების აპარატის ათასობით მუშაკები“.

ბრალდების საბჭოთა წარმომადგენლების განკარგულებაში არის მარტინ ბორმანის „შენიშვნები“ 1940 წლის 2 ოქტომბერს ჰიტლერთან შემდგარი თათბირის შესახებ. ისინი ნაპოვნია გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივებში, რომლებიც საბჭოთა ჯარებმა ხელთ იგდეს ბერლინში, ეს დოკუმენტი შეეხება ოკუპირებულ პოლონეთს. იგი წარედგინება სასამართლოს. ახლა მომყავს ჰიტლერული ხელმძღვანელობის მხოლოდ ზოგიერთი საპროგრამო მითითება, რომლებიც ამ დოკუმენტშია მოცემული. თათბირი დაიწყო ფრანკის განცხადებით იმის შესახებ, რომ მის მოღვაწეობას საგენერალ-გუბერნატოროში შეიძლება ეწოდოს მეტად წარმატებითი: ებრაელები ვარშავასა და სხვა ქალაქებში ჩამწყვდეული არიან გეტოებში. კრაკოვი მალე სავსებით გაიწმინდება ებრაელებისაგან. „არ უნდა არსებობდნენ პოლონელი მეპატრონეები, — ნათქვამი იყო შემდეგ ამ დოკუმენტში. — იქ, სადაც ისინი იქნებიან, რა მკაცრადაც არ უნდა გაისმოდეს ეს, ისინი უნდა მოვსპოთ...“ „მოსპობილ უნდა იქნან პოლონეთის ინტელიგენციის ყველა წარმომადგენლები — ეს სასტიკად გაისმის, მაგრამ ასეთია ცხოვრების კანონი...“ „...მღვდლებს ჩვენ მივცემთ გასამრჯელოს და ამისათვის დაიწყებენ იმის ქადაგებას, რასაც ჩვენ მოვისურვებთ. თუ აღმოჩნდება მღვდელი, რომელიც სხვანაირად იმოქმედებს, მასთან ბევრ ლაპარაკს არ დავიწყებთ. მღვდლის ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ

პოლონელები მშვიდად, სულელურად და გონებაჩლუნგებად ამყოფოს. ეს მთლიანად შეეფერება ჩვენს ინტერესებს...“. „...უკანასკნელი გერმანელი მუშა და უკანასკნელი გერმანელი გლეხი ეკონომიური მხრივ მუდამ მაღლა უნდა იდგეს ყოველ პოლონელზე“.

ჰიტლერელთა უმაგალითო ბოროტმოქმედებებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მათ მიერ სლავი და ებრაელი ხალხების სისხლისმღვრელ აწიოკებას.

ჰიტლერი ეუბნებოდა რაუშნინგს:

„ღარიბთა და დამცირებულთა დაცვის შესახებ საუკუნეობრივი წუნუნის შემდეგ დადგა დრო, რათა გადავწყვიტოთ, დავიცვათ ძლიერები მდაბალთა წინააღმდეგ. ეს იქნება გერმანიის სახელმწიფოებრივი საქმიანობის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა მუდამ უამს — ჩვენს განკარგულებაში არსებული ყველა საშუალებით თავიდან ავიცილოთ სლავური რასის შემდგომი ზრდა. ბუნებრივი ინსტინქტები უბრძანებენ ყველა ცოცხალ არსებას, არა მარტო დაიპყროს თავისი მტრები, არამედ კიდევაც მოსპოს ისინი. წინათ გამარჯვებულის პრეროგატივა იყო, მოესპო მთელი ტომები, მთელი ხალხები“ (იხ. რაუშნინგის ნიგნი „ნგრევის ხმა“, ნიუ-იორკი, 1940 წ. გვ. 138).

თქვენ უკვე მოისმინეთ, ბატონო მოსამართლენო, მოწმე ერის ფონდერ-ბახ-ზელევსკის ჩვენებანი ჰიმლერის მითითებათა შესახებ, რომლებიც მოცემულია მის 1941 წლის დამდგენის სიტყვაში.

ბრალდების საბჭოთა წარმომადგენლის შეკითხვაზე მოწმემ განაცხადა: **„ჰიმლერის სიტყვაში აღნიშნული იყო, რომ საჭიროა სლავების რიცხვი 30 მილიონი კაცით შევამციროთ“.**

უშიშროების პოლიციისა და სდ რაზმებისათვის 1941 წლის 17 ივნისს მიცემულ დირექტივაში მითითებული იყო, რომ საჭირო იყო ასეთივე ზომები გამოეყენებინათ არა მარტო რუსი ხალხის მიმართ, არამედ უკრაინელების, ბელორუსების, აზერბაიჯანელების, სომ-

ხების, ქართველების, თურქი ხალხების და სხვათა მიმართაც.

ბრალდების საბჭოთა წარმომადგენლები სასამართლოს წარუდგენენ კონკრეტულ დოკუმენტებს და ფაქტებს ამის შესახებ.

თავიანთ გეგმებში ფაშისტმა შეთქმულებმა დასახეს მსოფლიოს ებრაელი მოსახლეობის მთლიანად მოსპობა, და ისინი ატარებდნენ ამ მოსპობას შეთქმულებითი საქმიანობის მთელ მანძილზე დაწყებული 1933 წლიდან.

ჩემმა ამერიკელმა კოლეგამ უკვე მოიყვანა ციტატი ჰიტლერის 1942 წლის 24 თებერვლის განცხადებიდან იმის შესახებ, რომ „ებრაელები მოსპობილ იქნებიან“.

ბრალდებულ ფრანკის სიტყვაში, რომელიც გამოქვეყნდა „კრაკოვსკაია გაზეტაში“ 1942 წლის 18 აგვისტოს, ნათქვამი იყო:

„ვინც დღეს გაივლის კრაკოვში, ლვოვში, ვარშავაში, რადომსა და ლიუბლინში, მან სამართლიანად უნდა აღიაროს, რომ გერმანული მმართველობის ღონისძიებანი რეალური წარმატებებით დაგვირგვინდა — ებრაელებს თითქმის ვეღარ ვხედავთ“.

ებრაელი მოსახლეობის მხეცურად მოსპობას ადგილი ჰქონდა უკრაინაში, ბელორუსიაში, ბალტიისპირეთში.

გერმანულ ოკუპაციამდე ქალაქ რიგაში დაახლოებით 80.000 ებრაელი ცხოვრობდა. ნითელი არმიის მიერ რიგის განთავისუფლების მომენტისათვის იქ 140 ებრაელი დარჩა.

შესაძლებლობა არ გვაქვს შესავალ სიტყვაში ჩამოვთვალოთ ბრალდებულთა მიერ ადამიანობის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულობანი.

ბრალდების საბჭოთა წარმომადგენლებს მოეპოვებათ მნიშვნელოვანი დოკუმენტალური მასალები, რომლებიც წარედგინება სასამართლოს.

***

ბატონო მოსამართლენო! მე გამოვდივარ აქ, როგორც წარმომადგენელი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირისა, რომელმაც ფაშისტ დამპყ-

გერმანულ ოკუპაციაზე ქალაქ რიგაში დაახლოებით 80.000 ებრაელი სხოვრობდა. ნითელი არმიის მიერ რიგის განთავისუფლების მომენტისათვის იქ 140 ებრაელი დარჩა.

რობთა დარტყმების ძირითადი სიძიძიე განიცადა და, რომელმაც უდიდესი წვლილი შეიტანა ჰიტლერული გერმანიისა და მისი სატელიტების განადგურების საქმეში.

საბჭოთა კავშირის სახელით, ბრალდებულებს ვუყენებ ბრალდებას საერთაშორისო სამხედრო ტრიბუნალის წესდების მე-6 მუხლის ყველა პუნქტის მიხედვით.

ამერიკის შეერთებული შტატების, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის მხრივ მთავარ ბრალმდებლებთან ერთად ბრალდებულებს **ბრალს ვდებ იმაში, რომ მათ მოაგზადეს და განასოროციელეს ვერაგული თავდასხმა ჩიმი ქვეყნის ხალხებზე და თავისუფლებისმოყვარე ყველა ხალხებზე.**

მე **ბრალს ვდებ** მათ იმაში, რომ **ბაანაღეს რა მსოფლიო ომი, რითაც დაარღვიეს საერთაშორისო სამართლის ძირითადი საწყისები და მათ მიერ დადებული ხელშეკრულებანი, ომი გადააქციეს მშვიდობიანი მოქალაქეების მასობრივი გაჟლეტის იარაღად, ქარცვის, ქალადობისა და აპაზაკობის იარაღად.**

მე **ბრალს ვდებ** ბრალდებუ-

ლებს იმაში, რომ გამოაცხადეს რათავი მათ მიერ გამოგონილი ბატონთა რასის წარმომადგენლებად, **ისინი ყველგან, სადაც კი შეაღწევდა მათი ქალაუფლება, ჰმინდნენ თვითნებობისა და ტირანიის რეჟიმს, ადამიანობის ელემენტარული საფუძვლების გათელვაზე დაფუძნებულ რეჟიმს.**

ახლა, როცა ნითელი არმიისა და მოკავშირეთა ჯარების გმირული ბრძოლის შედეგად ჰიტლერული გერმანია გატეხილი და დამარცხებულია, ჩვენ უფლება არა გვაქვს, დავივიწყოთ გაღებული მსხვერპლი, უფლება არ გვაქვს, დაუსჯელად დავტოვოთ საშინელ ბოროტმოქმედებათა ჩამდენნი და ორგანიზატორები.

ფაშისტური ტერორის მილიონობით უდანაშაულო მსხვერპლთა წმიდა ხსოვნისათვის, მთელ მსოფლიოში მშვიდობის განმტკიცებისათვის, მომავალში ხალხთა უშიშროებისათვის ჩვენ ბრალდებულებს ვუყენებთ სრულ და სამართლიან ანგარიშს. ეს არის მთელი კაცობრიობის ანგარიში, თავისუფლებისმოყვარე ხალხთა ნებისა და სინიდისის ანგარიში.

დაე, აღსრულდეს მართლმსაჯულება!

საველი სორინის სამი ქართული მუზა

ფერმწერის, გრაფიკოსის — საველი სორინის, რომელმაც საქართველოს თავმჯდომარეებულმა ბინა თბილისში დაიდო, შემოქმედებას ბევრი ქალის სახე ამშვენებს, მათ შორის არის სამი ქართველი ლამაზმანი. ამ უმშვენიერეს ქალთა პორტრეტები სორინმა თან გაიყოლა საზვარგარეთ. მას იმდენად უყვარდა საქართველო, რომ მეუღლეს ანდერძად დაუბარა, ქართული ჩანახატები საქართველოსათვის გადაეცა. მართლაც, ელისო დადიანისა და მელიტა ჩოლოყაშვილის პორტრეტები დღეს საქართველოს ხელოვნების მუზეუმს ამშვენებს.

საველი სორინი (1878-1953) დაიბადა ლარიბი ებრაელის ოჯახში. 16 წლისა სახლიდან წავიდა, ცხოვრობდა ხან ტულაში, ხან ორიოლში და ხან ოდესაში.

1896-1899 წლებში სწავლობდა ოდესის სამხატვრო სკოლაში, რომელიც დაამთვრა მედლით, რომლითაც ეძლეოდა უფლება, უგამოცდოდ ჩარიცხულიყო რუსეთის საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიაში. 1899 წლიდან სწავლობდა საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიასთან არსებულ ფერმწერის, სკულპტურისა და არქიტექტურის უმაღლეს სასწავლებელში. 1907 წელს აკადემია დატოვა მხატვრის წოდებით და საზღვარგარეთ გამგზავრების უფლებით. ამგვარად, 1908 წელს ის იმყოფებოდა პოლანდიასა და საფრანგეთში.

1911 წელს სორინის ნამუშევრები გამოიფინა მსოფლიო გამოფენაზე ტურინში (იტალია). 1913, 1915 და 1917 წლებში პეტერბურგში მონაწილეობა მიიღო გამოფენებში „მსოფლიოს ხელოვნება“ და სხვ.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ მხატვარი გარკვეული პერიოდი ცხოვრობდა იალტაში, 1919 წელს ჩამოვიდა თბილისში. აქ მან მონაწილეობა მიიღო გამოფენაში „პატარა ნრე“. 1920 წელს სერგეი სუდეიკინთან ერთად ბათუმიდან მარსელში გაემგზავრა, რამდენიმე დღეში პარიზში ჩავიდა, სადაც მალე მიიპყრო ევროპელი მხატვ-

რების ყურადღება; მონაწილეობდა სხვადასხვა გამოფენაში პარიზსა თუ ლონდონში, ხშირად იყო აშშ-ში, ხანგრძლივად ცხოვრობდა ნიუ იორკში. მისი პერსონალური გამოფენები მოეწყო ბრუკლინის მუზეუმში (1923), ნიუ იორკში „ვილდენშტაინის“ გალერეაში (1927, 1934), ვაშინგტონში (1924), პიტსბურგში (1924-1925), ჩიკაგოში (1927); 1932 წელს ფილადელფიაში მონაწილეობდა თანამედროვე რუსული ხელოვნების გამოფენაში.

მეორე მსოფლიო ომის დროს სორინი დასახლდა აშშ-ში. ცნობილია, რომ მან რამდენიმეჯერ საკმაოდ დიდი თანხა შეიტანა სსრკავშირის დახმარების ფონდში.

გარდაიცვალა 1953 წელს ნიუ იორკში.

სორინის ნამუშევრებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს პორტრეტებს, რომელთა შორის არის ისეთებიც, რომლებსაც მხატვარი ვერ ელეოდა. მაგალითად, ის იმდენად კმაყოფილი იყო თავისი ნამუშევრით — **მელიტა ჩოლოყაშვილის** (კოკო შანელის მოდელის) **პორტრეტით**, რომ თავისთვის დაიტოვა და პარიზში გამგზავრებისას თან წაიღო. საქართველოში მელიტა ჩოლოყაშვილის პორტრეტი 1974 წელს დაბრუნდა, როცა მხატვრის ქვრივმა ის საქართველოს ეროვნულ მუზეუმს საჩუქრად გადასცა.

მელიტა ჩოლოყაშვილი გახლდათ გამორჩეული პიროვნება.

ავტოპორტრეტი

ტიციან ტაბიძე მას „ქალღმერთსა და მადონას“ უწოდებდა. მელიტას მამის ოჯახთან ახლო მეგობრობა აკავშირებდა ილია ჭავჭავაძეს; ცნობილია, რომ მელიტა დიდი ილიას ნათლული იყო.

თბილისში მელიტას სახლში ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები იკრიბებოდნენ. ცნობილი პოეტები — გრიგოლ რობაქიძე და პაოლო იაშვილი თავიანთ ლექსებს კითხულობდნენ. მელიტას პორტრეტს ხატავდნენ ზიგმუნდ ვალიშევსკი და სერგეი სუდეიკინი, მაგრამ მისი ყველაზე ცნობილი პორტრეტის ავტორი საველი სორინია.

ჩოლოყაშვილმა მხოლოდ 30 სეანსს გაუძლო, შემდეგ კი მხატვარს მტკიცე უარი უთხრა. „მომბეზრდა თქვენი მითითებების შესრულება, სორინ!“ — განუცხადა მან. პასუხად მხატვარმა პირდაპირ უთხრა, რომ უარის მიზეზი ის იყო, რომ ჩოლოყაშვილი არ თვლიდა თავს ისეთ ლამაზ ქალად, როგორც მხატვრის მეორე მოდელი — მერი შერვაშიძე. მსგავსმა შედარებამ კიდევ უფრო გააბრაზა მელიტა. „ჯანდაბამდე გზა გქონიათ!“ — მიახალა მხატ-

ვარს და ლამის სირბილით დატოვა მხატვრის სახელოსნო.

სორინს სხვა არაფერი დარჩენოდა, გარდა იმისა, რომ დახმარება კონსტანტინე ზელენსკისთვის ეთხოვა, მელიტას პირველი ქმრისთვის, რომელთანაც მეგობრობდა. შედეგად მელიტა სულგრძელად დასთანხმდა და პორტრეტიც დაიხატა.

რაც შეეხება მერი შერვაშიძე:

მარია პროკოფის ასული ერისთავი შერვაშიძე-ჩაჩბა (1890-1986), იგივე მერი, იყო ქალი, რომლის სილამაზე იქცა XX საუკუნის ლეგენდად. ის გახლდათ მუზა სორინისა (და არამხოლოდ სორინის). მერის მამა, თავადი პროკოფი შერვაშიძე, რუსეთის იმპერიის გენერალ-მაიორი და სახელმწიფო დუმის წევრი გახლდათ. ამიტომ მერი და მისი და თამარი, რომლებიც საქართველოში, კერძოდ, ბათუმში დაიბადნენ, ჯერ კიდევ პატარები იყვნენ, მათი ოჯახი პეტერბურგში რომ გადასახლდა. თავისი გარეგნობისა და არისტოკრატიული მანერების წყალობით, მერი იმპერატორის დედის, დედოფალ ალექსანდრა თევდორეს ასულის სეფექალი გახდა. სასახლეში ქალიშვილით აღფრთოვანებულნი იყვნენ. ამას ადასტურებს ეს ისტორია:

თავადის ასული, რომელიც ყველგან და ყოველთვის აგვიანებდა, ერთხელ ცნობილი ქალბატონის პანაშვიდზეც დაგვიანებით მივიდა და თავს უფლება მისცა, დარბაზში იმპერატორის შემდეგ შესულიყო, რაც პროტოკოლის უხეში დარღვევა იყო. ამისათვის ის დაუყოვნებლივ უნდა დასჯილიყო, მაგრამ იმპერატორმა ნიკოლოზ მეორემ, შეხედა რა გოგონას, მხოლოდ ესლა თქვა: **„დიდი ცოდვაა, თავადის ასულო, ასეთი ლამაზი რომ ხართ“**.

1917 წლის რევოლუციის შემდეგ მერი იძულებული გახდა, ოჯახთან ერთად თბილისში ჩამოსულიყო. სწორედ თბილისში შექმნა საველი სორინმა მისი პორტრეტი.

მერი შერვაშიძე ქუთაისში მთავარანგელოზის ეკლესიაში ჯვარი დაინერა გიგუშა ერისთავ-

მერი შერვაშიძე

ზე. გიგუშა ერისთავი გახლდათ იმპერატორის სამხედრო ქვეითი ჯარის ფლიგერ-ადიუტანტი. ისეთი ლამაზი წყვილი იყო, რომ, როცა მიდიოდნენ, ხალხი შუაზე იყოფოდა და გზას უთმობდნენ.

მერი შერვაშიძე და გიგუშა ერისთავი ჯვრისწერის შემდეგ საქართველოში დიდხანს აღარ დარჩენილან. მერი შერვაშიძე ქმარს საზღვარგარეთ თავიდანვე იმიტომ არ გაჰყვა, რომ მშობლებისა და ოჯახის წევრების დატოვება უჭირდა. მათი მიტოვება არ უნდოდა, მაგრამ ბოლოს იძულებული გახდა, წასულიყო. გიგუშა 1918 წლის მიწურულს საქართველოდან წავიდა. მაგრამ როდესაც სიტუაცია დაიძაბა, მერიც თავის ოჯახთან ერთად წავიდა მეუღლესთან, რომელიც წინასწარ მოლაპარაკების თანახმად, სტამ-

ბოლში ელოდებოდა. ისინი 1 წელი სტამბოლში დარჩნენ, ხოლო შემდეგ პარიზში გაემგზავრნენ. სტამბოლში ყოფნის დროს, საოცარი რამ მოხდა. იქ პირველად ჩატარდა ევროპის სილამაზის კონკურსი, რომელშიც მონაწილეობა მერი შერვაშიძემაც მიიღო და პირველი ადგილი დაიკავა. დღევანდელი გაგებით, ის გახდა „მის ევროპა“. სამწუხაროდ, გიგუშა ერისთავი 1928 წელს, სრულიად ახალგაზრდა, გარდაიცვალა. მერი აღარ გათხოვილა და სიცოცხლის ბოლომდე გიგუშა ერისთავის ქვრივად დარჩა, მიუხედავად იმისა, რომ სიცოცხლის ბოლომდე ჰყავდა თაყვანისმცემლები.

პარიზში მასა და მის ოჯახს უჭირდათ, ამიტომ გადაწყვიტეს, გაეხსნათ პატარა სამკერვალო სა-

მელიტა ჩოლოყაშვილი

ელისო დადიანი

მელიტა ჩოლოყაშვილი გახლდათ გამორჩეული პიროვნება. ტისიან ტაბიკა მას «ქალღმერთსა და მადონას» უწოდებდა.

ლონი. ერთხელ, როდესაც მერი თავის სალონში ფანჯარასთან იჯდა და კერავდა, კოკო შანელმა გამოიარა და შეამჩნია. კოკო შანელმა მერის მოდელობა შესთავაზა, რაზეც ის დათანხმდა. მერი დიდი ხნის მანძილზე კოკო შანელის სამოდელო სახლის სახე იყო.

როგორც ცნობილია, მერი იყო მაღალი, არცთუ გამხდარი, შავი, მაყვლისფერი თვალებითა და ნაბლისფერი თმებით. ამბობენ რომ არასოდეს იცინოდა, მხოლოდ იღიმებოდა. მას ჰყავდა მეგობრების ვინრო წრე, მაგრამ ვინც მას იცნობდა, აფასებდა მისი თავმდაბლობისათვის, უბრალოებისა და დიდსულოვნებისათვის.

სორინის შექმნილმა პორტრეტმა, ლეგენდის მიხედვით, მრავალი წლის შემდეგ ბინა დაიდო მონაკოს პრინცესის — გრეის კელის

საძინებელში. გაღვიძებისას ის ჯერ პორტრეტს უყურებდა და მხოლოდ შემდეგ იხედებოდა სარკეში. ამგვარად არკვევდა, იმდღეს როგორ გამოიყურებოდაო.

მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში თბილისის ლამაზმანებს შორის გამოირჩეოდა ჩვიდმეტი წლის **ელისო დადიანი**, ცნობილი რუსი მხატვრის, საველი სორინის კიდევ ერთი მუზა. მისი მამა — იოსებ დადიანი ინჟინერი იყო, დედა — თამარ თარხნიშვილი (თარხან-მოურავი) მეტად განათლებული, კეთილშობილი და პატივსაცემი მანდილოსანი. დადიანების ოჯახს ექვსი მშვენიერი ასული ჰყავ-

და, რომელთა სილამაზესა და განსწავლულობაზე ლეგენდებს ყვებოდნენ. ელისო და მისი დები: ელო, ირინე, სალომე, ეკა და რუსუდანი ამშვენებდნენ მაღალი საზოგადოების სალონებსა და თავყრილობებს. **ელისო დადიანს თვალს ვერ სწყვებდნენ აღფრთოვანებული უცხოელები. მისმა სილამაზემ ათქმევინა ერთ ფრანგ მხატვარს: ბედნიერია ის ერი, რომელსაც ასეთი ქალები ჰყავსო.**

უნატიფესი, ღვთაებრივი, ციური — ასეთი ეპითეტებით ამკობდნენ მოხიბლული უცხოელები დადიანის ქალს. ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ დადიანები იძულებულნი შეიქნენ, ემიგრაციაში წასულიყვნენ. ელისო დადიანი 1944 წელს საფრანგეთში ავტოკატასტროფაში დაიღუპა.

მოამზადა **ღეა სვანიძემ**

ელისო დადიანს თვალს ვერ სწყვებდნენ აღფრთოვანებული უცხოელები. მისმა სილამაზემ ათქმევინა ერთ ფრანგ მხატვარს: ბედნიერია ის ერი, რომელსაც ასეთი ქალები ჰყავსო.

ჯუანშერ სონლულაშვილი

მასალაჰი ქართული ხალხის ყოფისა და კულტურის ისტორიისათვის

ვერის ხეობაში ხის დამუშავება მაღალ დონეზე მდგარა, რასაც ხელს უწყობდა ხეციის გულუხვობა. ჯუანშერ სონლულაშვილის მიერ შეგროვებული მასალები ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის ისტორიის შესახებ მოგვითხრობს. ირკვევა, რომ ვერის ხეობის მცხოვრებნი მისდევდნენ სხვადასხვა სამეურნეო და საოჯახო იარაღ-ჭურჭლის კეთებას, კერძოდ: ურმების, სახვნელების, ფორჩხების, ფარცხების, კევრების, ნიჩბების, არნადების, ფინლების, ამბრების, კიდობნების, ვარცლების, ხონჩების, თაბახების, ჯამების, კოვზების, კალათების, გოდრების და ასე შემდეგ. აქვე უნდა ითქვას, რომ მოპოვებული მასალა ყურადღებას იქცევს და გვიჩვენებს, თუ საკვლევ რაიონში რა დონეზე იყო ხალხური ხელოსნობის ეს დარგი და რა როლს ასრულებდა იგი გლეხის ეკონომიკაში.

ეთნოგრაფიული მასალები ხალხური ხელოსნობის შესახებ მოპოვებულ იქნა შემდეგ სოფლებში: ორბეთში, პანტიანში, ზირბითში, შავმთაში, ვანათში, ღვევში, დრეში, ლასტისციხეში, ზემოწყლულეთში, ქვემოწყლულეთში, თხინვალასა და ორბეთში.

ველზე შეკრებილი მასალები ეხება სასოფლო-სამეურნეო იარაღების, საოჯახო დგამ-ჭურჭლის, მესაქონლეობასთან დაკავშირებულ ჭურჭლის გათლა-დამზადების საკითხებს, ამ დარგთან დაკავშირებულ შრომით ჩვევებს, ხის დასამუშავებელ იარაღებს, აგრეთვე, ხალხურ ტერმინოლოგიას (ხუროობასთან დაკავშირებით), ხით ხუროობის ცენტრებს, ხის ნამზადის ყიდვა-გაყიდვის საკითხს და სხვა.

ვერის ხეობა ძველად არცთუ ღარიბი ყოფილა მცენარეული საფარით, რომელიც შედგებოდა, როგორც ფოთლოვანი, ისე წიწვიანი კორომებისაგან, სადაც გაბატონებული იყო მუხის, ფიჭვის და თელის ხის ჯიშები; მაგრამ შემდეგში XIX საუკუნის 90-იან წლებში ტყე შეთხელდა, რადგან მოსახ-

ლეობამ იგი „მინდვრად“ აქცია, „ახო გამოიღეს“, როგორც მთხრობლები გადმოგვცემენ და ტოპონიმიკური მასალითაც მტკიცდება ბევრი დასახლებული პუნქტი დღეისათვის „გატეხილ ტყის“ ფართობზე ცხოვრობს, ანდა მის მახლობლად.

მაგ. ს. ზირბითი თავდაპირველად პატარა სოფელი ყოფილა „ამ ადგილას ტყეები იყო — გადმოგვცემს ე. ჩოხელი — მინდვრები კი ცოტა, დავინყეთ ტყის გატეხვა და „გავამინდვრეთ ადგილი“, დღეს დიდი სოფელია და ტყე მოშორებით აქვთ.

მაგ. ღვევში მცხოვრები მთხ. ვ. აფციაური გადმოგვცემს, რომ „დრეში ისეთი ტყეები იყო ფიჭვისა, რომ დრე (სოფელი) ფიჭვში აღარ ჩანდა“, შემდეგში მოსახლეობას „ტყე ამოულიათ“, სახნავად გადაუქცევიათ, „მამულად“ გაუკეთებიათ. „იმდენი ხე-ტყე გვქონდა დაგროვილი, რომ ველარ აუდიოდით. ტყეც დიდი იყო დრეში და სახლები სულ ფიჭვებში იყო დაკეთებული“.

მართლაც ტყე რომ უკაფიათ და მცენარეული საფარი შემცირე-

ბულა, ეს ჩანს ტოპონიმიკური მასალებიდანაც. სახნავები, საქერები, სათიბები ტყეს სახელებს ატარებს: „პანტიანი“, „ფიჭვიანი“, „კაკლიანი“ (სათიბები), „ზეით ფიჭვიანი“ და „ქვეით ფიჭვიანი“, სახნავები (სოფ. დრე); „შენდიანი“ (სახნავი) (ს. პანტიანი), „მუხაწყარო“, „თელიანი“, „ტყის მიწები“ (სახნავები), „თელიანი“ (სათიბები) (სოფ. თხინვალა) და ა.შ. შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალებით დგინდება, რომ საკვლევ რაიონში ხის მოხელობას ეწეოდნენ გარკვეული პირები. ასეთებია: გუთნის მთლელები, აკვნის მთლელები, საოჯახო დგამ-ჭურჭლის მკეთებლები, მეშეშეები და სხვ.

როგორც ირკვევა, გლეხიკაცი თვითონვე იყო ყველაფრის მკეთებელი, ციცხვ-კოვზის გამომთლელი და საოჯახო „სამფეხა სკამის“ გამკეთებელი, მაგრამ აკვნის, გუთანს (რვალს) ყველა ვერ აკეთებდა, მას არც დედაბოძის მოჭრელება-მოქარგვა შეეძლო და არც ჭურჭლის „მოხონვა“.

გუთანს სთლიდა „ხელოსანი“, „მეაკვნეობა“ ფეხმოკიდებული ჩანს, მაგრამ მისი დამზადება-გამოჩარხვა ძნელია და მას „აკვნის მკეთებელი“ ხელოსანი აკეთებდა. ასეთი იყო და არის ვ. ჩოხელი (ს. ზირბითი). გუთნის მთლელები იყვნენ მამუკა და გიორგი მელიქიშვილები (ს. პანტიანი) და სხვ.

ადგილობრივი ხის მოხელები, როდესაც ისინი თავის საქმეს შეუდგებიან, უპირველესად, ყურადღებას აქცევენ ხის შერჩევას, რადგან „აქედან გამოჩნდება, როგორ წავიდოდა ხელი“.

მაგ. კოდისათვის უნდა შეერჩიათ „თეთრი ხე“, ასეთია თელა ან

ცაცხვი, რადგან ეს ხეები „უგემო ხეებია“, ნაღებს გემოს არ აძლევდა (არჩ. მაისურაძე 55 წ. ს. შავშთა) გუთნის მხრისათვის მაგარ, ძარღვიან ხის ჯიშს შეარჩევნენ გუნებით გამოყვანილს. ასეთია თელა, იფანი. „გამიკეთებია ფილები — სანაყები. ფილი ცაცხვისაგან კეთდება, სანაყი თელა ან რცხილა, იმიტომ რომ ცაცხვს არა აქვს გემო. მაგრამ ვერხვისაგან არ კეთდება სანაყი, რადგან გემოიანია, რასაც ჩააყენებ ყველას გემოს მისცემს, ვერხვი ჭურჭლად არ გამოდგება“ (მთხრ. გ. მელიქიშვილი ს. პანტიანი).

„აკვნისათვის კარგია ცაცხვი, სუფთა და მსუბუქია“ (ვ. ჩოხელი ს. ზირბითი). ხალხი არა მარტო ხის ანატომიას აქცევს ყურადღებას, არამედ ხის თვისებებსაც (სისუფთავე, სიმსუბუქე, სიფიცხე, წყლიანობა, გემო და სხვ.).

ვერის ხეობის მოსახლეობაშიც დადასტურდა ხის ჭრის აკრძალვა ახალი მთვარის პერიოდში, რადგან ხე „დაიჭიანებეს“, ფუტურო იქნება, ხმარებაში „დაინინკლება-დაიჭვრიტება“, **ახალ მთვარეზე ჭია „სრეაბს უკეთიანს ხის“ და ამიტომ გამოირიცხებია ხის მოჭრა ამ დროს. ხე იჭრება მაშინ, როცა მთვარე „დაკველდება“**. ამას შემდეგნაირად აკვირდებიან: „ახალი მთვარე“ საღამოს ამოდის, მერე ივლისიდან 16 დღის შემდეგ მოძველდება, ნახევარი გახდება, შემდეგ მთვარე „ითენებს“ ე.ი. გათენებისას მაინც ჩანს ზეცაში. თუ გვინდოდა გაგვეგო, რამდენი დღისა იყო მთვარე, ავიღებდით თხელ მიტკლის ნაჭერს და გავხედავდით ამით მთვარეს, რამდენი დღისაც იყო მთვარე იმდენი „ფრჩხილი“ ექნებოდა. ფრჩ-

ხილებიც იმავე მოყვანილობისაა, როგორც მთვარეა. როდესაც ფრჩხილები აღარ ითვლება მთვარე მაშინ „ძველდება“.

ადგილობრივი ხელოსნები ამზადებდნენ „ამოთხრილ ვარცლებს“. მოსახლეობა ასხვავეებს „ამოთხრილ“ და „ამოხონილ“ ჭურჭელს ერთმანეთისაგან. ჭურჭლის „ამოთხრა“ შემდეგნაირად ხდებოდა. აიღებდნენ სავარცლე ხეს და ამოწვავდნენ „სავარცლე გულს“ ნაკვერჩხლით და გახურებული რკინით, მერე კი სატეხით ამოასწორებდნენ, ამ სახით დამზადებულ ჭურჭელს „ამოთხრილს“ უძახდნენ, ხოლო რაც შეეხება „ამოხონილ“ ჭურჭელს, ეს შემოდოდა ვერის ხეობაში სხვადასხვა მხრიდან, კერძოდ „ნახვენი ჭურჭელი ადგილზე არ ვიცოდით, ის ქართლიდან მოდიოდა, კასპის მხრიდან“ (მთხრ. გ. აფცი-აური, 71 წ. ს. ღვევი), კერძოდ კავთისხევიდან, საკურთხიდან.

„კავთურას ხეობიდან გადმოჰქონდათ ხის ჯამები, იმათი საქმე იყო ეს ხელობა“ (ს. ღვევი, აფცი-აური თედო ივანეს ძე, 61 წ.), აგრეთვე, დ. თონეთიდან შემოდოდა ნახვენი და გათლილი ჭურჭელი. ვერის ხეობას სასოფლო-სამეურნეო იარაღით (კევრით და ა.შ.) ამარაგებდნენ, როგორც ქართლის ხით ხურობის ცენტრები, ისე წალკელი „ბერძნები“. საინტერესოა ხალხის დაკვირვება სამეურნეო იარაღ კევრზე, როდესაც ისინი „ბერძნულ“, ანუ „კრუულ“ კევრს „ქართულს“ ადარებენ და რომელს აძლევენ უპირატესობას.

„აღებულ მოსავალს ვლენავდით კევრით და ვიცოდით ფეხით გალენვაც. **პური და ხორბალი ბუდიდან არ გადმოდის, მაგრა**

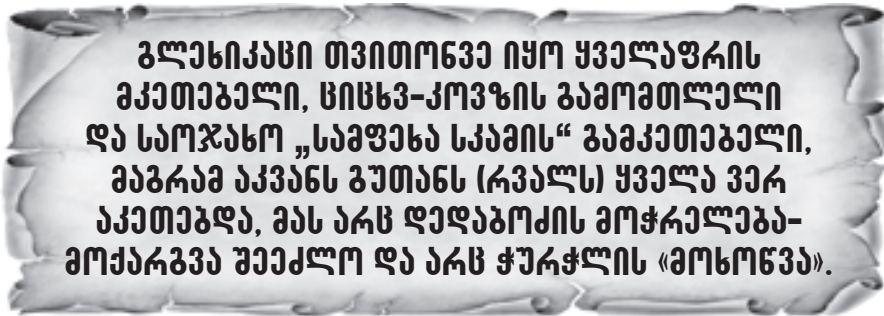
ზის ბუდეში და ფეხით მაგისი გალენვა არ შეიძლება, ქერი ფეხით ილენება, რადგან მაგას ბუდე არა აქვს, თავთავში ისევია. გვექონდა კევრები „ქართული“ და „ბერძნული“. ბერძნულ კევრს გრძელი კოხი აქვს და იტყვიან „ბერძნული კევრი გრძელ-კოხიანი დატალღულიაო“. ქართულ კევრს კი მრგვალი კოხი აქვს, ბურაოთი მოხვრეტილი. ქართულ კევრს რომ მრგვალი კოხი აქვს კარგია, რადგან მარცვალს კარგად იღებს. „ბერძნული“ კევრის ტალები თავთავს კარგად ატარებს, „ქართული“ კი თავთავს კარგად „ჯეჯღამდა“ — ლენავდა. ქართულ კევრში თავთავი ტრიალებს, ბერძნული კი უშვებს. მრგვალი კოხი წმინდათ იღებს მარცვალს, ბზეს უფრო მსხვილად სტოვებს, ბერძნული კი ბზეს აწმინდავებს, მარცვალს კი თავში იყოლიებდა. „როცა ბერძნული კევრი გვევა კალოში, მაშინ ლენვის დროს ზემოდან პური „მობურდოვდებოდა“ და ორთითებით უქცევდით“ (მთხრ. მელიქიშვილი გაბრიელი გიორგის ძე ს. პანტიანი, 68 წ.). მეორე მთხრობელიც ამასვე შენიშნავს. „კრუული“ კევრი ბრტყელი ფიცარი იყო და სწორი ბრტყელი კოხებით. „ქართული კევრი“ თავიანი იყო და კოხები მრგვალი ჰქონდა. „კრუული“ კევრი ნამჯას სვეტავდა, ერთი კაცი იმას უნდებოდა, ქართული კევრი ნამჯას არ იხვეტავს და მიდიოდა და მიდიოდა“ (მ. შიოშვილი, ს. ჯიხურები).

ასეთი უპირატესობის გამო ფასიც ქართულ კევრს მეტი ჰქონდა, ვიდრე „ბერძნულს“, „კრუულს“.

ქართული კევრი 4 წელს სძლებდა და გამართული დატალღული 3-4 ფუთი პური ღირდა, „ბერძნული“ — 2,5 ფუთი. გარდა ამისა, ბერძნებს ფილები შემოჰქონდათ და პანტაზე ჰყიდდნენ (მთხრ. მ. ბექაური ს. დრე).

აკვნის დამზადება

სოფ. ზირბითში, დამონმებულ იქნა, აკვნის დამზადების ხალხური წესი „მეაკვნე“ ვანო ჩოხელთან. იგი ხის მოხელოებას ეწევა

40 წელზე მეტია, აგრეთვე, აკეთებს ხის თვლებს, სანაყებს და ფილებს, მაგრამ უფრო აკვნის მკეთებლობაშია დახელოვნებული. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მის მიერ დამზადებულ აკვანზე დიდი მოთხოვნილება ყოფილა ძველად და ხალხში „სვინდის პატიოსნისა და კარგი ხელის ოსტატის“ სახელი აქვს მოხვეჭილი.

სოფ. შავთაში დავამონმეთ მის მიერ დამზადებული აკვანი, „ზირბითელი ვანო ბედნიერ ხელზე აკეთებს აკვანს და ჩვენც ვეტანებითო“, — შენიშნავენ მთხრობლები (მარო პავლეს ასული ბექაური, შავმთა). მიაკვნე ვ. ჩოხელს სადურგლო ოთახი მოთავსებული აქვს საცხოვრებელი სახლის მარჯვენა მხარეს. ამ ოთახში გამართულია მოხელის დაზგა, აქვეა ხის დასამუშავებელი ყოველნაირი ხელსაწყო-იარაღები და ფეხის ჩარხი.

როგორც შეკრებილი მასალებიდან ირკვევა, აკვნის დამზადება შემდეგი თანამიმდევრობით წარმოგიდგება:

1. სააკვნე ხის შერჩევა (გათლა, გაშრობა).
2. კამალის ბოძების დამზადება (გათლა-გაჩარხვა).
3. კამალის რკალის გამოყვანა.
4. აკვნის საგოგავების დამზადება.
5. აკვნის შეკვრა.

აკვნისათვის მოხელე არჩევს ცაცხვის ხეს, რადგან ცაცხვი სუფთაა და მსუბუქი. თუ ცაცხვი არ არის, თხილს ხმარობენ. მოჭრიან სააკვნე ხეს და წამოიღებენ სახლში, გათლიან ნაჯახით და ღობეზე მიაყუდებენ გასაშრობად. დიდხანს უნდა გაშრობა, თორემ სუფთა არ გამოვა და არ „დანმინდავდება“. ორი კვირა მაინც უნდა იყოს გასაშრობად. „ფიცრებად“ თლიან, რომ უფრო ადვილად გაშრეს, ჯერ ნაჯახით ითლება, მერე ქუბანქით სწორდება. პირველად კამალის რკალის ოთხ ბოძს აკეთებენ, ბოძები ითლება და გამოიჩარხება. გაჩარხულ კამალის ბოძებს თავსა და ბოლოში ჩახერხავენ, აქ კამალის რკალი ჯდება, ქვემოდან კი — სა-

აკვნისათვის მოხელე არჩევს სახის ხეს, რადგან სახისი სუფთაა და მსუბუქი. თუ სახისი არ არის, თხილს ხმარობენ. მოჭრიან სააკვნე ხეს და წამოიღებენ სახლში, გათლიან ნაჯახით და ღობეზე მიაყუდებენ გასაშრობად. დიდხანს უნდა გაშრობა, თორემ სუფთა არ გამოვა და არ „დანმინდავდება“.

გოგავები. კამალის რკალი თხელია, გარანდული და დანმინდავებული, ადვილად იღუნება. აკვნის ძირას ჯერ ნაწილები შეიკვრება, შემდეგ კამალა და კამალის რკალი. აკვნის საგოგავები მზადდება წიფლის ხისაგან.

ბოდრების დაწვნა

ბოდრისათვის თხილის წნელს იყენებდნენ. ამზადებდნენ წინასწარ, ეს წნელები ნორჩი ტოტები უნდა ყოფილიყო. არჩევდნენ „თავისით გამოტანილ ტოტებს“, ეს ტოტები კარგია, გადაჭრილი ტოტები კი უფრო ფოთქვია. ტოტებს ჭრიდნენ წალდით ან დანით. მოჭრილ ტოტებს ერთ ადგილზე აქუჩებდნენ. **საწნელად მოიჭრებოდა ნიკა ან ცირის სისხო ტოტები.** რამდენიმე დღეს დატოვებდნენ, რომ კარგად გამო-

სულიყო და დარბილებულიყო, მოჭრილ ტოტებიდან მანებს ამოარჩევდნენ და „დაამწვეტებენ“, რომ მინაში წავიდეს, მანებს შორის მანძილს „ფეხის დადებას“ ეძახიან (მთხ. გ. მელიქიშვილი, ს. პანტიანი). მანას ჩაარჭობენ, მერე ფეხს დადგამენ მინაზე და რამდენსაც ფეხის სიგანე გაიტანს იქ დაარჭობენ შემდგომ მანას და ასე არჭობენ საჭირო რაოდენობის მანებს. არჩევდნენ რბილ ადგილს მანის ჩასარჭობად, თუ რბილი ადგილი არ არის მაშინ ჯოხს წანვეტებენ, იმით ჩათხრიან „სამანე“ ადგილს და ჩასვამენ „მანს“. მანების განყოფილება ოთხკუთხად არ შეიძლება, გოდრის მანები „თვალის აზრით“ გაკეთდება. თუ გოდრის სახე, „ფორმა“ დაირღვა, მაშინ მანებს მოუცვლიან და თვალის მიხედვით გააწყობენ. მანების ჩარჭობის შემდეგ არჩევდნენ მანის გადასაქნელ წნელებს, ესენი

გოდრებით დატვირთული ურავი

უფრო რბილი და თანაბარი უნდა იყვნენ (სიგრძე 1 მეტრი ან 1,5 მ). წყვილი წნელით დაიწყებენ მოქსოვას, წელის მოქსოვის შემდეგ „თავის „მანებს გადაუყრიან“, „თავის მანების მოქსოვა ბოლოს იციან, რაც მიწაშია მანები იმათ მოჭრიან. დღეში ერთ გოდორს მოქსოვდა კაცი, თუ შიპის გადაყრა იცოდა. იცოდნენ გოდორის ამოლესვა და შიგ პურს ინახავდნენ. ნეხვს, ბზეში და ნაცარში ურევდნენ და ისე ლესავენ, ნაცრიანი მაგარი გამოდის. მერე გახმება და შელესილი კედელი ექნება გოდორს. ასეთ გოდორში ჩაყრიან პურს და ინახავენ სხვენზე. ასეთი გოდორი სამ ფუთ კარტოფილზე იყიდებოდა. ვიცოდით პურის გოდორი (გალესილი), ბზის გოდორი, კარტოფილის გოდორი და ქერის გოდორი“.

შეშის დაზარალება

ეს დარგიც ფეხმოკიდებულ ჩანს, მას გარკვეული პირები ეწევიან, ისინი, ვინც „ხე იცის და ხარურმიანები“ არიან. ტყეში შესვლის წინ იცვამდნენ თბილად, აქლემის ბენვის ყაბალასს მოიხვევდნენ, ფეხებზე ნარუმბალ ქალამნებს იცვამდნენ, რომელიც ხარის ტყავისაგან იყო დამზადებული. საშეშე ხის შერჩევაც სცოდნიათ, მართალია, ყველა ხე სანვავად გამოდგება, მაგრამ საშეშე ხე „სხვა გუნებისა უნდა იყოს, კაცხარე ცეცხლი და სითბო უნდა ჰქონდეს. შეშისთვის კარგი იყო იფანი, თეთრი რცხილა, შინდი,

შინდლარნა, შინდლარნა შეშისთვის საუცხოოა, ის შინდს არ ისხამს, კარგი ხეა და კარგი ცეცხლიც აქვს. მას უმთავრესად მეფურნეები ეტანებოდნენ. ხალხი კი თეთრ რცხილას ეტანება. მას მეტი ფასიც აქვს და ბევრი მუშტარიც ჰყავს. ქართული ცულით ვჭრიდით ხეს. ორი კაცი ერთ ურემ შეშას გავამზადებდით. ურემზე დაიდებოდა ერთი საჟენი შეშა. საჟენი სამი არშინი სიგრძე და სამი სიმაღლეა. თბილისში ჩამოგვქონდა შეშა, იყო შეშის მეიდანის მუხრანის ხიდთან და იქ მიგვქონდა, იქ ვყიდდით. როგორც ირკვევა ორბეთელ და თხინვალელ „მეშეშეებს გასაჩერებელი ადგილებიც ჰქონიათ საბურთალოზე. შეშის გამყიდველებს ამორჩეული გვქონდა დუქანი. იქ ჩაგვქონდა გაზაფხულზე შეშა და ზამთარში ვყიდდით. თვითონ მედუქნე იყო ყარაული შეშისა და ჩვენ ქირას უხდიდით“.

ამრიგად, ზემოთ მოტანილი მასალებიდან ირკვევა, რომ გლეხი

თვითონვე ყოფილა ყველაფრის ოსტატი, როგორც მინის მუშაკი, ისე ხის „ხელობაც ეხერხებოდა (კოვზის, ციცხვის, სკამის გაკეთება), მაგრამ მათ შორის გამოირჩეოდნენ მოხელეები „ოსტატები“, „მეაკვნეები“, „მეშეშეები“ და სხვა, რომელთა ეკონომიკაში ხის მოხელეობას განსაზღვრული ადგილი ეკავა. შეკრებილი მასალებით ირკვევა, რომ ვერის ხეობაში „მოხვენილი ჭურჭელი“ კავთურას ხეობიდან, საკურთხიდან და სხვა პუნქტებიდან მოდიოდა, სამაგიეროდ ადგილზე სცოდნიათ „ამოთხრილი“ ჭურჭლის დამზადება, გუთნის გათლა და ასხმა, გოდრების დანვნა და სხვა.

ნახშირის დაზარალება

მენახშირეობა ვერის ხეობის სოფლის მცხოვრებთათვის ერთ-ერთი საშემოსავლო დარგთაგანი იყო მეოცე საუკუნის ოცი ოცდაათიან წლებამდის, ის დაკავშირებული იყო თბილისის მზარდ მოთხოვნილებებთან. მენახშირეობას მისდევდნენ შემდეგი სოფლები: ახალდაბა, ნახშირგორა, წყნეთი, ბაგები, წვერი, კვესეთი, დრე, ვანათი, ღვევი, წყლულეთი, ორბეთი და, ხეობის გარშემო მდებარე სოფლები.

მენახშირეები სანახშირედ დასამუშავებელ ტყეს მემამულეებისაგან იღებდნენ იჯარით, რომლებსაც წინასწარ უთანხმდებოდნენ, სდებდნენ ხელწერილს თუ რამდენ ხანს იმუშავებდნენ და რამდენი მუშით.

პირველად იჯარით აღებულ ტყეში აწყობდნენ და აშენებდნენ

მართალია, ყველა ხე სანვავად გამოდგება, მაგრამ საშეშე ხე «სხვა გუნებისა უნდა იყოს, კაცი ხეობა ხეობისა და სითბო უნდა ჰქონდეს. შეშისთვის კარგი იყო იფანი, თეთრი რცხილა, შინდი, შინდლარნა, შინდლარნა შეშისთვის საუცხოოა, ის შინდს არ ისხამს, კარგი ხეა და კარგი ცეცხლიც აქვს. მას უმთავრესად მეფურნეები ეტანებოდნენ».

საცხოვრებელ ქოხს და სანახშირე ორმოს, რომელსაც ურჩევდნენ გვერდა ადგილს, რადგან უკანა კედელი ფერდას ჰქონიყო მიყუდებული, ხოლო წინ, კალო გაკეთებულიყო. ორმო კეთდებოდა გრძელი და „გულვინრო“, სადაც შეშა ორპირად ეწყობოდა. სანახშირე შეშად კარგი იყო იფანი და რცხილა. თითო ორმოზე ერთიანდებოდა ე.ი. ამხანაგდებოდა 4 კაცი, რომლებიც ამზადებდნენ სანახშირე შეშას და წვავდნენ ერთად. ოთხ კაცზე ნახშირი ნაწილდებოდა ორმოვლივ. თითო კაცს, თითო ორმო უნდა რგებიყო. მენახშირეებს ჰქონდათ საწყაო გოდორი, რითაც ირწყავდნენ ნახშირს. მხთრობელთა გადმოცემით გაამხანაგებულ მენახშირეებისათვის „შეშის მოჭრა, დამზადება, ზარალი და მოგება ერთი იყო“. ახალ აშენებულ ორმოს გამოწვას უნდებოდა ერთი დღე-ღამე, პირველად აწყობდნენ მსხვილ შეშას, მერე ცოტას დააყრიდნენ წვის შესანელელად... ტოტის ნახშირს ეწოდებოდა „შეშის“ ნახშირი. ორმომდე შეშას, ურმებითა და ნალოებით ეზიდებოდნენ, სადაც ხდებოდა ზომაზე დაჭრა და დაჩეხვა. **ნახშირის დანვას ატყობდნენ ყვითელი ბოლით, რასაც „მყრალი“ ეწოდებოდა.** როცა „მყრალი“ ბოლი მთლიანად მოისპობოდა ორ კეტს დააყენებდნენ, ზემოდანაც „სამკეტროს“ დაუდებდნენ, და ზედ აწყობდნენ ნედლ შეშას, რომელიც „ფიცხდებოდა“, ნახშირის გამოღების შემდეგ შუა კეტს გამოაცილიდნენ, მერე გვერდით კეტებს დიდი კავით ასწევდნენ და კეტებზე დანყობილი გაფიცხებული შეშა ცვიოდა ორმოში და მეორედ იწყებდა დანვას ნახშირი. დამწვარ ნახშირს იღებდნენ ხის ფიცრით, რომლითაც არნადზე გადმოიტანდნენ და ისე გამოჰქონდათ. ნახშირს აწყობდნენ „ჭინჭრის მეშოკებში“, თითო „მეშოკში“ ჩადიოდა 16 კილო. ერთი ორმოდან 20-25 „მეშოკი“ ნახშირი ამოდიოდა. ცხრაას ათიან წლებისათვის თითო მეშოკი 40-50 კაპიკად იყიდებოდა. ერთი ურემი ნახშირი

მენახშირეები. ქველი თბილისისთვის გათხოვის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება სწორედ ხის ნახშირი იყო

იღებდა 10-11-12 მანეთს, ხოლო თვეში თითოეულ მენახშირე მუშას, რომლებიც გაერთიანებულნი იყვნენ ამხანაგებად, უწევდა 60-80 მანეთი.

ვერის ხეობის სოფლებიდან ნახშირს თბილისში ეზიდებოდნენ ურმებით. სხირად ვერის ხეობის ზემოთ მდებარე სოფლებში ნახშირის საყიდლად დადიოდნენ წყნეთელი მენახშირეები, რომლებიც წინასწარ ბარიგებულნი იყვნენ ნახშირის დამწველებთან და მათთან ყიდულობდნენ. წყნეთელ მენახშირეებს 10-15 სახედარი და ჯორი ჰყავდათ, „იმათ მეშოკებში 10 კილო ნახშირი ჩადიოდა, რადგან აფუმფლურად ყრიდნენ“ გადმოგვცემენ მთხრობელები.

როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, მეცხრამეტე საუკუნეში ქალაქ თბილისის სწრაფმა ზრდამ და სავაჭრო აღმავლობამ გამოიწვია მის ირგვლივ მდებარე სოფლებში, მეურნეობის წინ წამოწევა. გლეხი ამ დროს არა მარტო მეურნეობის გაფართოებას იწყებს, არამედ თვითონაც ებმება თავისი ნაწარმი ნედლეულით საბაზრო ურთიერთობაში. ამიტომაც უფრო ფართოვდება მინის მოთხოვნილება, როგორც სახნავი მამულისა, ისე საძოვრებისა. ამ მიზნით ორკეცდება ტყეების ჩეხვა,

ახოს ალების მიზნით. ტყის მფლობელი მემამულეც დაინტერესებულია თავისი სამფლობლოთი, რათა რაც შეიძლება მეტი სამოქმედო „მუშა“ მამული ჰქონდეს, რომ გაზარდოს თავისი პირადი შემოსავალი. ამ მიზნით იჯარით აძლევს ტყეებს მენახშირეებსა და შეშის მჭრელებს, რომლებსაც აჩეხინებს საუკუნოვან უმოქმედო ტყეებს. ამ საქმიანობაში დასაქმებული იყო თბილისის ირგვლივ მდებარე ყველა სოფელი. ამ საქმიანობაში არა მარტო ეს სოფლები იყვნენ ჩაბმული, არამედ დასავლეთ საქართველოდან გადმოსული მუშა ხელიც, რომლებიც იჯარით იღებდნენ არა მარტო მამულებს, არამედ ტყეებსაც და მენახშირეობას მისდევდნენ. ამიტომაც მოხდა, რომ თბილისის ირგვლივ მდებარე ტყიანი ადგილები რალაც კატასტროფული სისწრაფით გაიკაფა და ტყის ნაცვლად სახნავი და საძოვარი ადგილები გაჩნდა.

თუ რა დიდი იყო ლტოლვა სახნავ-სათიბი მიწებისადმი, ამას ვერის ხეობაში დამომწებელი მასალებიც მოწმობს. „პაპაჩემს ჰქონდა დრემი მინა, ნადელი, რომელიც ტყით ყოფილა დაფარული და ნახშირის დანვა დაუწყია, ნახშირს ჩვენ ვწვავდით იმ მიზნით, რომ მინა განთავისუფლებულიყო ტყისაგან (სოფ. ახალი ზირბითი,

ქავთარაძე სტეფანე მარტიას ძე 67 წ.). როგორც აღვნიშნეთ, ტყისაგან განთავისუფლებულ მიწას ახო ეწოდებოდა. ვერის ხეობის გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით, თუ ახო მაღალ მთიან ადგილზე იყო, იქ ქერი ითესებოდა და თუ დაბლობში იყო ახო, მაშინ პურს თესავდნენ. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ვერის ხეობის იმ ადგილებში, სადაც ახოა აღებული ყველგან პანტის უზარმაზარ ძირებს ვხვდებით, მთხრობელთა გადმოცემით „მამულის პატრონი ყოველთვის ცდილობდა, პანტა არ მოეჭრა. პანტა ჩვენი დოვლათი იყო. ვაკეთებდით ჩირს, ვყიდდით, ვინახავდით, 1954-55 წწ. კილოს 5 მანეთად ვყიდდით. ხანდისხან ვხარშავდით, ტკბილი პანტის წვენი კარგია. განსაკუთრებით ფალარათისათვის. ჩირს ვინახავდით, ფურნეში ვაშრობდით. ბოჭკაში ჩაყრი, პირამდის დაასხამ წყალს, ინახება, როგორც ახალი ხილი, წვენი კარგია ბურახი გამოდის“ (იხ. ზირბითი, მთხრობელი ქავთარაძე სტეფანე მარტიას ძე, 67 წ.).

როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითებიდან მოჩანს, **ტყის ბაკაფით მამაშულა და გლეხი ცდილობდა, ორნაირი სარბაგელი მიეღო: მამულიდან ხეტყის რეალიზაციით და შემდეგ მამულის იჯარით ბაცებით.**

ზეთის ხლა

ვერის ხეობის დასახლებულ სოფლებში სელის მეურნეობა დღემდე შემორჩენილა, თუმცა არა იმ ინტენსივობით, როგორც ეს სხვა კუთხის (თრიალეთი, მესხეთ-ჯავახეთი) ქართულ მოსახლეობაში იქნა აღნიშნული. ამ მოვლენის ახსნა ამ ხალხის სამეურნეო საქმიანობის ძირითადი პროფილიდან გამომდინარეობს. კერძოდ მათი სამეურნეო საქმიანობის მთავარ სფეროს მესაქონლეობა წარმოადგენდა. ამასთან დაკავშირებით ცხოველური წარმოშობის ცხიმები, მათთვის საკვები ცხიმის უმთავრეს პროდუქტს შეადგენდა.

ასეთ პირობებში მცენარეული ცხიმი არ არის აუცილებელი, ზედმეტი პროდუქციაა, ამიტომაც რომ აქ დასახლებული მთიელი მოსახლეობის მცირე ნაწილი, ნაკლები რაოდენობით სთესდნენ სელს, ზეთის გამოხდა ამ მოსახლეობაში საქონლის გამოკვების მოთხოვნილების ინტერესით ყოფილა შეპირობებული: „სელი უფრო საქონლისათვის გვინდოდა, ჩვენ ზეთის სიხარბე არა გვქონდა, საქონლისათვის გვინდოდა კობტონი (ს. დიდი შამთა), სელი-სა და ზეთის წარმოების დაკნინების გზაზე მთავარ ხელშემწყობ ფაქტორს მაინც საქართველოს რუსეთთან შეერთების შედეგად შექმნილი ვითარება წარმოადგენდა, როდესაც კოლონიალურ-ეკონომიური პოლიტიკის გამო რუსეთის ცარიზმი საქართველოს სოფლის მეურნეობის ზოგიერთი დარგებისადმი იჩენდა დაინტერესებას. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ საფუძველი ეცლება სელის წარმოებას, რადგან იმლება კარჩაკეტილი ნატურალური მეურნეობა. მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში ვითარდება კაპიტალისტური წარმოება. ამავე დროს რუსეთიდან და საზღვარგარეთიდან შემოტანილი იაფი ფაბრიკატის კონკურენციაში ინთქება როგორც ადგილობრივი წარმოების სელის ტილო, ისე ზეთიც.

ცხადია, XIX საუკუნის პირველი ნახევრისათვის უკვე საჭიროებას აღარ წარმოადგენს კუსტარული ზეთის საწარმოების აღდგენა. ამიტომაც ს. პანტიანის მახლობლად შინდინად სახელდებულ ადგილას ზეთსახდელის ქვა რომ გდია უქმად. აქაურ ე.ი. **პარის ხეობის სოფლის გლეხებს ზეთი გამოსახდელად უბატონად თბილისში მიჰქვთ**, ზოგჯერ, თუმცა იშვიათად, კი ნალკის ზეთსახდელელებსაც ეწვევიან. ცნობილია ის გარემოება, რომ ქვემო ქართლსა და კერძოდ საბარათიანო, საყაფლანიშვილოს მეურნეობაში ზეთს გარკვეული ადგილი ეჭირა. საბარათიანოს სოფლის გამოსავალში კუამ-

ლზედ ლიტრა ზეთის გამოსახდების შეწერა ქვემო ქართლში არსებული ზეთის წარმოების მოვლენას უნდა ასახავდეს. ჩვენი სამუშაო მიკრორაიონში სელის მეურნეობა თითქმის გამქრალია ყოფიდან, თუმცა არსებული მასალები გათვალისწინებულ მეურნეობის ამ დარგის ტრადიციულობაზე მეტყველებს; სელი ჩვეულებრივ გაზაფხულზე მარტ-აპრილში ითესებოდა მაღლობ ადგილებში, სელს ზოგი ორ დღიურსაც კი თესდა. მას იენის-ივლისში იღებდნენ, დაბალს ხელით მოგლეჯდნენ, მაღალს კი ცელით მოთიბავდნენ. მოთიბულ სელს მოფოცხავდნენ, შეაგროვებდნენ ერთ ადგილას და ბულულებიდან ზვინს დადგამდნენ. ერთ ურემში ჩავიდოდა 8 ბულული. ზოგჯერ მინდორშივე დგამდნენ სელის ჯაურებს. ჯაურა ნიფლის ხის ორი მეტრის სიმაღლის სარს წარმოადგენდა, რომელსაც ერთი ბოლო კავიანი აქვს. ჯაურას მიწაში ამავრებენ. კავზე ფოთლიან ტოტებს გასდებენ ჰორიზონტალურად, რომელზედაც ზევიდან სელს აწყობენ. ზევიდან ჯაურას უკეთებენ რჩოლს, რისთვისაც ბალახს წრესავით მოამრგვალებდნენ და ერთმანეთში ჩაგრეხავდნენ. რჩოლს ჯოხით მოგრეხავდნენ ჯაურის თავზე, ჯაურაში 67 ბულული თავსდებოდა. ასე გადაკეთებული ჯაურები ურმით მოქონდათ სახლებში და კალოს გარშემო დგამდნენ, რომელსაც ნიავი უვლიდა და აშრობდა, გალენვის დროს 3-4 ჯაურას ჩაშლიდნენ კალოში და დაინყებდნენ ლენვას. აღსანიშნავია, რომ აქაური მთიელები სელს აბარებდნენ ნალკელ ბერძნებს, რომლებიც ნალდ გარეგების ანგარიშზე განსაზღვრულ რაოდენობის ზეთს აბარებდნენ შემკვეთებს.

სელის თესლი ერთ დღიურში ორი ჩანახი მაინც დაითესებოდა (ჩანახი — 20 გირვანქა), დღიურზე კი 60 ჩანახი — 7-8 ტომარა მაინც მოვიდოდა. ზეთს ვერის ხეობის სოფლებში ძირითადად მარხვაში ხმარობდნენ. მას, გარდა ამი-

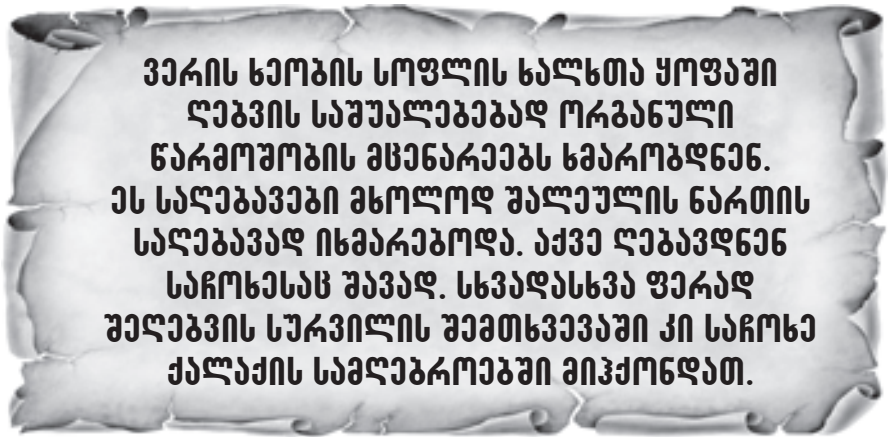
სა, უსვამდნენ კამეჩს. იგი სამკურნალო მიზნითაც ყოფილა გამოყენებული, ისევე, როგორც მესხეთ-ჯავახეთსა და თრიალეთში. სელისა და ზეთის გამოხდის შესახებ არსებული ეთნოგრაფიული მასალა სრულ ანალოგიას ამჟღავნებს ამ რიგის თრიალეთ-მესხეთ-ჯავახეთის მასალასთან.

ხალხური საღებავები

აღნიშნულ სოფლებში, ღებვის საშუალებებად ძირითადად ორგანიულ წარმოების საღებავებს ხმარობდნენ, რომელსაც არაორგანიულ ნივთიერებებსაც — ძალას და შაბსაც უმატებდნენ;

საღებავებს შორის აქაურ სოფლებში განსაკუთრებით კაკლის ლაჯა და წენგო ყოფილა გავრცელებული. კაკლის ლაჯას ქვაბში ადუღებდნენ, ლაჯის ნახშირის წვენში ჩაგდებული სამღებრო ლალი (ლია) აგურისფრად ან ყავისფრად შეიღებებოდა (ს. ზირბითი. ნიკლაური მარიამი. 70 წლისა, ჩოხელი ნინა მისხას ას, 55 წლისა) თუ ამავე საღებავს შაბს დაუმატებდნენ, მაშინ სამღებრო მუქ ყავისფერს მიიღებდა.

შავად შესაღებად თრიმლს კრეფავდნენ. თრიმლი, კლდიან ადგილებში მოდის. საჭიროებისა და მიხედვით თრიმლი, როგორც ნედლი, ისე გამხმარი იხმარებოდა. თრიმლი ჩოხის ნართს გირვანქა ნახევარი მაინც დასჭირდებოდა, რომელსაც ჩაის ჭიქით შაბს უმატებდნენ. თრიმლს დუღება დიდხანს სჭირდებოდა. საღებავში ნართის ჩაგდების წინ სითხეში შაბს ყრიდნენ. აღსანიშნავია, რომ თრიმლი ერთ პირ წყალში არ მოიხარშებოდა, იგი წყალს ორჯერ-სამჯერ მაინც დაისხამდა. **იგივე კაკლის ლაჯა შავად შესაღებადაც იხმარებოდა.** ოღონდ ამისათვის მასში ძალა უმატებდნენ. კარგად დადუღების შემდეგ ლაჯას ამოიღებდნენ და შიგ ხიფს ჩააგდებდნენ. აღნიშნული ნართი წინასწარ ძალაში უნდა დაშაბულიყო. ამისათვის ოთხ ლიტრა წყალში, რომელშიც ძალა იყო ჩაყრილი, ერთი პეშვის რაოდენობით,

ბით, ნართს ჩააგდებდნენ. აქედან ამოღებულ ხიფს მზეზე ამრობდნენ. ხოლო ძალიან წყალს გადაურევდნენ ლაჯის წვენს, რომელსაც ერთხანს კიდევ ადუღებდნენ. ამ უკანასკნელ სითხეში დაშაბულ და მზეზე გამშრალ ნართს ჩააგდებდნენ. შეღებულ ხიფს ამოღების შემდეგ მაშინვე რეცხავდნენ ცივ წყალში. კაკლის ლაჯის ნახარში ჩვენ რკინის ლითონის ნატეხების ჩაყრაც დავადასტურეთ, რომელშიც სამღებრო შავ ფერს ღებულობდა.

თრიმლის გარდა, საღებავად თრიმლის ფოთოლი და თრიმლის ძირიც იხმარებოდა. თრიმლის ძირს და ფოთოლს შემოდგომაზე აგროვებდნენ, ახმობდნენ და ინახავდნენ. თუმცა იგი უმზეო ადგილას უნდა გაეშროთ.

გირვანქა ხიფზე ერთი გირვანქა გაფხეკილი და გარეცხილი თრიმლის ძირი იყო საჭირო. მათ ნახარში აგრეთვე წინასწარ დაშაბულ სამღებროს აგდებდნენ. ეს საღებავიც შავად შესაღებად ყოფილა გამოყენებული. აღსანიშნავია, რომ საღებავის დამზადების დროს ფოთოლს უფრო ხანგრძლივი დუღება სჭირდებოდა ვიდრე ძალას.

ფერადად შალევისათვის ვერის ხეობის სოფლებში ბალან-ყვითელას გამოყენებაც სცოდნიათ. ეს ბალახი თბათვეში მოდის. ამ ბალახსაც შაბი სდომებია შეღებვისათვის. ყვითლად შეღებვის დროს, სამღებრო პირდაპირ ქვაბში უნდა ამოციებულიყო და მერე გაავ-

ლებდნენ წყალში. ყვითლად, ხახვის ფოთოლშიც ღებავდნენ. ამ უკანასკნელს, ყვითლისაგან განსხვავებით ძალა და შაბი არ სჭირდებოდა.

შავად შესაღებად ბალახი თავშავაც იხმარებოდა. თავშავა მკათათვეში იკრიფებოდა — ეს ბალახი მწვანეა, დაბერების დროს თავი უშავდება და ამიტომ უნოდებენ თავშავას.

ვერის ხეობის სოფლებში ტყავის შეღებვასაც მისდევდნენ. რომელსაც ამავე დროს დათრიმვლასაც უწოდებდნენ. ამ შემთხვევაში მუხის ფოთოლისა და ქერქის ნახარში ძალას ჩაყრიდნენ. ამის შემდეგ სითხეში ჩააგდებდნენ ტყავს, რომელსაც სითხეში სამი დღელამის განმავლობაში სტოვებდნენ (ს. ღვევი. მარიამ ნიკლაური-ბექაურისა, 87 წლის). სამი დღის შემდეგ ტყავს ამოიღებდნენ რომელიც გაშავებული იყო. ამ ტყავის, მზეზე გაშრობის შემდეგ ტყავს მარილსა და ზეთს უსვამდნენ, ასე დამუშავებული ტყავი ქალამნების ამოსასხმელად იხმარებოდა.

ამგვარად, **ვერის ხეობის სოფლის ხალხთა ყოფაში ღებვის საშუალებებად ორგანული წარმოების მცენარეებს ხმარობდნენ. ეს საღებავები მხოლოდ შალეულის ნართის საღებავად იხმარებოდა. აქვე ღებავდნენ საროხისაჲ შავად. სხვადასხვა ფერად შალევის სურვილის შემთხვევაში კი საროხი ქალაქის სამღებროებში მიჰქონდათ.**

გრიგოლ დიასამიძე – საქართველოს «ნითელი ჯვრის» საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი

ისტორიკოსი, მწერალი, პოლიტიკოსი, რევოლუციამდელი ქართული პრესის ბრწყინვალე წარმომადგენელი, გაზეთ „თემის“ რედაქტორი, აკაკი წერეთლის უმცროსი მეგობარი და თანამებრძოლი გრიგოლ (გიგო) დიასამიძე ეკუთვნოდა საქართველოს ისტორიაში კარგად ცნობილ გვარს, რომელიც მეთათე საუკუნიდან მონაწილეობდა ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივ და სასულიერო მართვა-გამგეობაში.

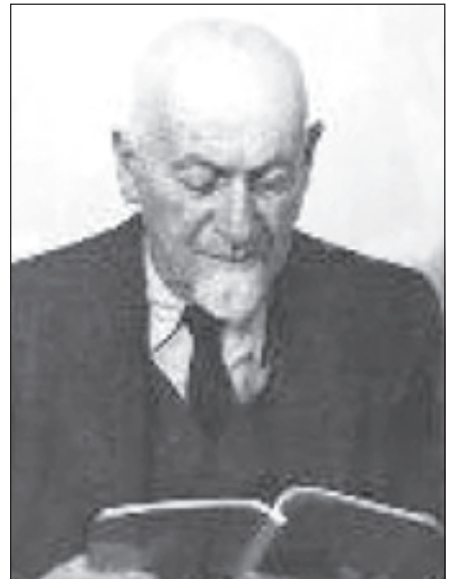
გრიგოლი დაიბადა 1870 წლის 25 იანვარს გორის მაზრის სოფელ საქაშეთში. პაპამისი — დავით დიასამიძე გორის თავადაზნაურობის წინამძღოლი (მარშალი) გახლდათ, ხოლო მამა — ნიკოლოზ დიასამიძე (1846-1897) მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. როგორც შეძლებულ მემამულეს, მას საშუალება ჰქონდა, ყოფილიყო მეცენატი, პუბლიცისტი, გამომცემელი, დახმარებოდა თეატრს. იგი ახლო მეგობარი იყო აკაკი წერეთლისა. მის ხსოვნას უძღვნა აკაკიმ ლექსი „ნიკო დიასამიძის სახსოვრად“.

1879-1880 წლებში გრიგოლი სწავლობდა თბილისში, ბარონესა ტიზენჰაუზენის პანსიონში. 1881 წლიდან სწავლა გააგრძელა თბილისის პირველ ვაჟთა გიმნაზიაში, რომელიც 1888 წელს დაამთავრა და იმავე წელს ჩაირიცხა **ნოვოროსიის (ოდესა) უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე**. 1893 წელს წარმატებით ჩააბარა სახელმწიფო გამოცდები და დაბრუნდა თბილისში. 1896-1901 წლებში გაიარა სავალდებულო სტაჟირება ნაფიცი მსაჯულობისთვის, მაგრამ იგი არ გაჰყვა იურისტის გზას და პედაგოგობა და ჟურნალისტ-ლიტერატორობა აირჩია.

1894-1895 წლებში გრიგოლ დიასამიძე ქართულ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა ამიერკავ-

კასიის ქალთა ინსტიტუტში, 1899-1904 წლებში მუშაობდა გორის მაზრის სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობაში და ერთ დროს იყო მისი თავმჯდომარეც. 1894-1916 წლებში იგი იყო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი. 1901-1910 წლებში ეკავა დეპუტატის ადგილი თბილისის სათავადაზნაურო საკრებულოში გორის მაზრის თავად-აზნაურთაგან. **ამავე დროს იგი გახლდათ საქართველოს „ნითელი ჯვრის“ საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და მუდმივი წევრი.**

1902-1904 წლებში გრიგოლ დიასამიძემ საკრედიტო ამხანაგობები დააარსა სოფელ ჭრებალოსა და საგვარეულო სოფელ საქაშეთში, ხოლო სკოლები, იმავე ჭრებალოსა და საქაშეთის გარდა, გახსნა გორის მაზრის სოფელ ალში. **მას ეკუთვნოდა თბილისში პირველი ელექტროსაბავშვო „გუტენბერგის“ სახელწოდებით. მისი ინიციატივით გაიხსნა ფოსტა-ტელეგრაფი, საავადმყოფო და ბიბლიოთეკა-სამკითხველო ჭრებალოში. მანვე 1915 წელს თბილისში დააფუძნა შემნახველი სალარო და მებაღეობა-მევენახეობის ამხანაგობა „ალექსანდროული“, 1906-1912 წლებში იყო სათავადაზნაურო ბანკის საკონტროლო**

კომიტეტისა და სახელმწიფო ბანკის ამიერკავკასიის განყოფილების წევრი, 1917 წელს გახდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თბილისის განყოფილების დამფუძნებელი წევრი.

1897 წელს გრიგოლ დიასამიძემ ცოლად შეირთო სოფიო დიმიტრის ასული ხიმშიაშვილი, რომელიც 1906 წელს გარდაიცვალა. დარჩა ერთადერთი ასული ელენე (ლოლა), რომელიც მუდამ მხარში ედგა მამას ცხოვრების გრძელ და რთულ გზაზე.

გრიგოლი იყო ერთ-ერთი მთავარი ორგანიზატორი 1912 წლის ზაფხულში რაჭა-ლეჩხუმში აკაკი წერეთლის განთქმული მოგზაურობისა, რომელიც კინოფირზე აღბეჭდა ვასილ ამაშუკელმა.

გრიგოლ დიასამიძემ დიდი ამაგი დასდო ქართული პრესის განვითარებას. 1911-1915 წლებში აკაკი წერეთლის თანადგომითა და თანამშრომლობით იგი გამოს-

ცემდა ყოველკვირეულ გაზეთ „თემს“, რომლის რედაქტორიც თავად გახლდათ. **მან ჩამოაყალიბა „ბექდვითი საქმის კავკასიური ამხანაგობა“.** 1917-1918 წლებში იგი ალექსანდრე ჯაყელთან ერთად რედაქტორობდა ყოველდღიურ რუსულ გაზეთ „რესპუბლიკას“. 1920 წელს შეუდგა ყოველთვიური კულტურულ-პოლიტიკური ჟურნალი „ბრატსტვო“-ს გამოცემას, რომელშიც თანამშრომლობდნენ ევგენი ლანსერე, იოსიფ შარლემანი, საველი სორინი და სერგეი სუდეიკინი. სამწუხაროდ, მხოლოდ ორი ნომრის დაბეჭდვა მოასწრო. ეს ჟურნალი „კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის მცირე ერების უფლებათა დაცვის ლიგის“ ორგანო იყო.

1921 წლის თებერვლის მიწურულს, საქართველოში წითელი არმიის შემოჭრის შემდეგ, გრიგოლ დიასამიძემ ქალიშვილთან ერთად თბილისი დატოვა და ემიგრაციაში გაიხიზნა. ბათუმისა და სტამბოლის გავლით ჩავიდა პარიზში, ხოლო იქიდან მუდმივ საცხოვრებლად დამკვიდრდა ბერლინში, სადაც დააარსა საგამომცემლო საზოგადოება „ნოიეოსტენ“ („ახალი აღმოსავლეთი“). ბეჭდავდა საქართველოსა და კავკასიის შესახებ წიგნებს, ბროშურებსა და განმარტებით ცნობარებს. გერმანელ ქართველოლოგ რიჰარდ მეკელაინთან ერთად 1922 წელს რედაქტორობდა გერმანულენოვან ყოველთვიურ ჟურნალს Morggenland („ახლო აღმოსავლეთი“).

გრიგოლ დიასამიძის დაარსებულია 1922 წელს ბერლინში ქართული სათვისტომო, რომლის პირველი თავმჯდომარეც

მარც თავად გახლდათ. 1945 წლამდე იგი მრავალჯერ აირჩიეს სათვისტომოს თავკაცად. ვლადიმერ ახმეტელთან და გ. მარგველაშვილთან ერთად მან ბერლინში დააარსა წითელი ჯვრის ქართული განყოფილება, მაგრამ ხელისუფლებაში ჰიტლერის მოსვლისთანავე ეს დანესებულება დაშალეს. ის ასევე ხელმძღვანელობდა „ქართული კულტურის მეგობართა საზოგადოებას“.

გრიგოლ დიასამიძე ემიგრაციაშიც თანამშრომლობდა ქართულ და უცხოურ გამოცემებთან. სტატიებსა და ნაშრომებს აქვეყნებდა ქართულ, რუსულ და გერმანულ ენებზე. მოღვაწეობდა ჟურნალ „კავკასიაში“, რომელიც 1930-იან წლებში გამოდიოდა პარიზში ქართულ და რუსულ ენებზე და აერთიანებდა კავკასიის ერთა ცნობილ პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეებს. ასევე, **აქტიურად ეხმარებოდა კონსტანტინე ბალმონტს „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე გადათარგმნაში, რაც საგანგებოდ აღნიშნა რუსმა პოეტმა გამოცემისთვის წამძღვარებულ წინასიტყვაობაში (პირველად დაიბეჭდა პარიზში, 1933 წელს, დავით ხელაძის სტამბაში).** გრიგოლი მოღვაწეობდა, აგრეთვე, 1943-1944 წლებში ბერლინში გამომავალ საქართველოს ეროვნული კომიტეტის ჟურნალ „ქართველ ერში“, რომელშიც ერთიანი კავკასიის იდეის ირგვლივ იყვნენ გაერთიანებულნი მეცნიერები და მწერლები.

1936 წელს ბერლინის უნივერსიტეტმა გრიგოლ დიასამიძე აირჩია მუდმივ (ნამდვილ) წევრად აღმოსავლეთ ევროპის ისტორიის შემსწავლელი ინსტიტუტისა და

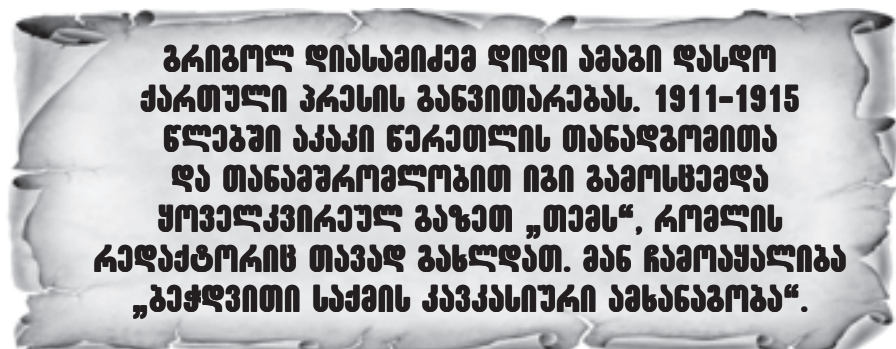
ამ ინსტიტუტის ჟურნალ „აღმოსავლეთ ევროპის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრ-თანამშრომლად.

ქართული საქმის ერთგული და თავდადებული მსახურებისთვის 1938 წლის 30 იანვარს ბერლინის ქართველთა კოლონიაში გრიგოლ დიასამიძეს მოღვაწეობის 40 წლის იუბილე გადაუხადეს.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, 1945 წელს, გრიგოლი ბერლინიდან საცხოვრებლად გადავიდა დასავლეთ გერმანიის ქალაქ ვანგენში, ხოლო 1952 წლის მარტში ქალიშვილთან ერთად დასახლდა ნიუ იორკში. მიუხედავად ხანდაზმულობისა, მას არც ნიუ იორკში შეუწყვეტია ლიტერატურული საქმიანობა. მისი წერილები და მოგონებები იბეჭდებოდა იქაურ ქართულ პრესაში — „ჩვენი გზა“ და „კრებული“. იგი იყო ჟურნალ „ჩვენი გზის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრი, ამასთან ერთად, ნიუ იორკის ქართული სათვისტომოს საპატიო თავმჯდომარე და „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ამერიკული საბჭოს“ გამგეობის წევრი და უზუცესი მრჩეველი.

გრიგოლ დიასამიძე 1960 წლის 14 მარტს გარდაიცვალა ნიუ იორკში, 90 წლის ასაკში. განისვენებს იქვე ნოვო-დივეევოს მონასტერში (მართმადიდებლური ეკლესიის ეზოში). 1968 წლის მაისში მამის გვერდით დაკრძალეს ელენე დიასამიძეც. მას დარჩა ერთი ქალიშვილი ნინო — ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შეფიცულის, ელიზბარ ვაჩნაძის ასული. ნინო ვაჩნაძე-კოვალსკი ნიუ იორკში ცხოვრობს მეუღლესა და ორ ქალიშვილთან ერთად. მასთან ინახება პაპის მდიდარი არქივი.

2013 წლის მაისში პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის წარმომადგენლები ეწვივნენ ქალბატონ ნინოს. მისი კეთილი ნებით, მათ გრიგოლ დიასამიძის არქივის ნაწილი ჩამოიტანეს და ბიბლიოთეკის ქართული ემიგრაციის დარბაზში სხვა ემიგრანტთა არქივების გვერდით მიუჩინეს ადგილი. ეს არქივი უნიკალურ ფოტოებსა და მასალებს შეიცავს.

აკაკი და პეტერბურგი

ქართველი პოეტის, მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის — აკაკი წერეთლის შემოქმედებამ წარუშლელი კვალი დატოვა ქართველი ხალხის სულიერი კულტურის ისტორიაში. მან ახალი ეტაპი შექმნა ქართული მხატვრული სიტყვის განვითარებაში, რომელმაც პოეტს, ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, კანონიერად დაუმკვიდრა ახალი ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთი ფუძემდებლისა და თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის რეფორმატორის სახელი.

ქართველმა ხალხმა მგოსანი სიცოცხლეშივე აღიარა ჭეშმარიტად სახალხო პოეტად. საყოველთაო აღიარების ნათელი დადასტურება იყო მისი შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის 50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო საღამო (1908), რომელიც გრანდიოზულ ეროვნულ დღესასწაულად გადაიქცა და გასცდა საქართველოს ფარგლებს.

ამაზე — ქვემოთ. ახლა კი იქიდან დავიწყოთ, ჯერ კიდევ ყმაწვილი, გიმნაზიის მეშვიდე კლასის მოსწავლე, როგორ გაჰყვა უფროსი ძმისა და მამის კვალს — პეტერბურგში გაემგზავრა სამხედრო აკადემიაში მოსაწყოებად. ერთ-ერთი მოგზაურობის შემდეგ აკაკი, როგორც იქნა, აღმოჩნდა პეტერბურგის ქართველ-სტუდენტებს შორის. მათი გავლენით მან მტკიცედ გადაწყვიტა, რომ თავისი ცხოვრება მიუძღვნას არა სამხედრო საქმეს, არამედ ლიტერატურულ მოღვაწეობას ან, როგორც თვითონ ამბობდა, გადაწყვიტა, „ესწავლა პოეტობა“, ანუ პოეზია გაეხადა პროფესიად. ამიტომ, სამხედრო სასწავლებლის ნაცვლად, ის თავისუფალ მსმენელად ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტში აღმოსავლური ენების ფაკულტეტზე.

აკაკი, როგორც ბევრი სხვა ქართველი სტუდენტი, რაკი საქართველო ძალიან შორს იყო, უნივერსიტეტის დამთავრებამდე პეტერბურგში იმყოფებოდა. მაშინ უნივერსიტეტში სწავლა სამწლიანი იყო. ასე რომ, აკაკიმ იქ 1859-1862 წლები გაატარა. მეორეჯერ პეტერბურგში 1864 წელს ჩავიდა,

როცა უნივერსიტეტში საკანდიდატო დისერტაცია წარადგინა.

ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში აკაკის ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა რუს ისტორიკოსთან, პროფესორ **ნ. ი. კოსტომაროვთან**. ნიკოლოზ ივანეს ძე კოსტომაროვი გახლდათ რუსი საზოგადო მოღვაწე, ისტორიკოსი, პუბლიცისტი და პოეტი, სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ნამდვილი სახელმწიფო მრჩეველი; რუსეთის სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური ისტორიის მკვლევარი.

1859 წელს ის მიიწვიეს პეტერბურგის უნივერსიტეტში და ჩააბარეს რუსული ისტორიის კათედრა. კოსტომაროვმა შეძლო, სტუდენტებს შორის უჩვეულოდ პოპულარული გაეხადა რუსული მათიანეები. ის, უკვე ცნობილი წარმატებული მწერალი, ამჯერად პროფესორის რანგში გამოდიოდა, რომელსაც გადმოცემის არაჩვეულებრივ ნიჭთან ერთად ისტორიის ამოცანებსა და არსსზე განსხვავებული დამოუკიდებულება და სრულიად ახალი მსოფლმხედველობა ჰქონდა. ალბათ, ამ თვისებების გამო დაუმეგობრდა მას ქართველი პოეტი. სწორედ მის სახლშიც გაიცნო აკაკიმ დიდი უკრაინელი პოეტი **ტარას შევჩენკო**. ისინი ხშირად შუალამედვე საუბრობდნენ საქართველოს უძველეს კულტურასა და ისტორიაზე, საქართველოსა და უკრაინის ბედის მსგავსებაზე...

აკაკის პეტერბურგში ჩამოსვლის დრო მნიშვნელოვანია იმით, რომ აქ გაიფურჩქნა მისი პოეტუ-

რი შესაძლებლობები, აქედან გაითქვა მან სახელი, როგორც პოეტმა. სტუდენტობის წლებში დაიწყო მან თავისი ლექსებისა და პროზაული ნაწარმოებების საქართველოში, უფროსად „ცისკრის“ რედაქციაში გაგზავნა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ წერეთელს არაერთხელ უცხოვრია მცირე ხნით პეტერბურგში. მას გული იქით მიუწევდა არა მხოლოდ ახალგაზრდული მოგონებებისა და ნათესაური კავშირების გამო, არამედ დიდ ქართულ კოლონიასთან თანამშრომლობისთვის. აკაკის უფროსი ძმა იასონი ოფიცერი იყო, ერთხანს პეტერბურგში მსახურობდა. იქვე დიდხანს ცხოვრობდა ასევე პოეტის შვილი ალექსი და დედამისი, აკაკის მეუღლე ნატალია პეტრეს ასული ბაზილევსკაია. პეტერბურგში პოეტს სხვა ბევრი ახლობელი და ნათესავიც ჰყავდა.

ჩავიდა რა 1877 წელს პეტერბურგში, აკაკიმ იქ საკმაო ხანი დაჰყო. ცხოვრობდა ლიტეინის პროსპექტზე, №51-ში თავის ოჯახთან ერთად. იმავე წლის ბოლოს, 30 დეკემბერს, ა. წერეთელი დაესწრო ნ. ა. ნეკრასოვის დაკრძალვის ცერემონიას. მან თავისი შთაბეჭდილებები გამოაქვეყნა გაზეთ „ობზორში“ 1878 წლის 10 იანვარს

(№8). სტატიაში საუბარი იყო დაკრძალვის ცერემონიაზე უნივერსიტეტის პროფესორის — გორჩაკოვის გამოსვლაზე, რომელმაც ნაიკითხა ლექსი „უფლისწული ერთი საათით“. წერილში ნათქვამი იყო, რომ რუსმა პროგრესულმა საზოგადოებამ ნეკრასოვის დაკრძალვა გადააქცია უკანონობის წინააღმდეგ, რუსეთის ძირგამომპალი პოლიტიკური წყობის წინააღმდეგ დემონსტრაციად.

1878 წლის გაზაფხულზე პოეტი სამშობლოში ბრუნდება, მაგრამ შემოდგომაზე მცირე ხნით ისევ პეტერბურგში მიემგზავრება.

მორიგი სტუმრობა პოეტისა პეტერბურგში 1892 წელს უკავშირდება, როცა მან მაისიდან მთელი რვა თვე იქ გაატარა. ამ ხნის განმავლობაში ის მჭიდროდ დაუკავშირდა რუსულ ლიტერატურულ წრეებს. იმ პერიოდში გაზეთი „ივერია“ წერდა (1891 წ. №202), რომ **პოეტი ვასილი ველიჩკო (1860-1903)** რუსულ ენაზე ავტორის დახმარებით თარგმნის პოემას „თამარ ცბიერი“. ამ პოემას კითხულობდნენ კერძო ლიტერატურულ საღამოებზე და ყველა აღფრთოვანებული რჩებოდა. ყურნალმა „სევერნი ვესტნიკმა“ შეიძინა თარგმანის გამოცემის უფლება.

პეტერბურგში გამომავალი ყურნალი „ვესტნიკ ევროპის“ 1892 წლის აპრილის ნომერში დაიბეჭდა აკაკის „გოგია მეჩონგურეს“ რუსული თარგმანი, რომელიც მალე გერმანულ ენაზეც ითარგმნა. **აკაკი წერეთელმა ეს მოთხრობა ლეგენდის საფუძველზე შექმნა.**

„იმისთანა ბნელი ღამე იყო, რომ კაცს თვალთან მიტანილი თითის დანახვაც კი არ შეეძლო, მაგრამ მაგივრად ფეხის ხმა არ გამოეპარებოდა იმ მიწყნარებულ არემარეში.

ამ დროს, თითქოს ჯადოქარს მოეტანოს, რაღაცამ გაინკრიალა ჰაერში და თანაც მოისმა ჩონგურის საამური ხმა. ისეთნაირად ქვითინებდა სიმები, თითქოს ქვეყნის ტანჯვა უნდოდათ ნემსის კუნწში გაეძვრინათ, ისე დაედნოთო...

დიდხანს, დიდხანს გულსაკლავად წკრიალებდა სიმები უცნაური ძალით და ბოლოს კი სიმღერაც მოისმა.

კილო იმ სიმღერისა არა ჰგავდა არც „სალხინოსა“ და არც „ზარის“ ხმას; ის იყო გულგახეთქილის, რაღაც გულგამხეთქი საყვედურისა და წყევლა-კრულვის ერთად შეერთებული ხმა.

შენყდა სიმღერა; მაგივრად იქვე მოისმა ერთიმეორეზე რაღაც ბუტბუტის, ამოოხვრისა და ხითხითის ხმები.

მთვარე ამოვიდა და შემდეგი სანახავი გამოჩნდა:

ერთი სახლის წინ იდგა ჩონგურით ხელში თავდახრილი გოგია მეჩონგურე და შესცქეროდა მოაჯირს, საიდანაც სამი ქალი იყო გადმომდგარი, ერთი მათგანი — მოხუცი — რაღაცას ბუტუნებდა, მეორე — მშვიდობიანი სახის ახალგაზრდა ქალი, ხვნეშოდა და მესამე — კოპნია ყმანვილი ქალი კი იცინოდა. სამივესვე სხვადასხვაგვარად გულისთქმისა და სულის მოძრაობის მიზეზი იყო ერთი და იგივე.

— ეგ არი რაღა, გვეთხოვები, აღარ იშლი? მიდიხარ, მაგრამ ოჯახს ვის უტოვებ? ჩემზე აღარას გეტყვი, დედა ვარ, მარა ეს და აღარ გებრალბა? და ან ამ ახალგაზრდა ცოლის მოშორება როგორ არ გწყვეტს გულსა? ვის ხელში გვტოვებ და რას გვიპირებ? — უთხრა მოხუცებულმა ქალმა.

— დედი, — უპასუხა გოგიამ მშვიდობიანად, — ვისაც თავისი ვალი არ შეუსრულებია, იმას ნება არა აქვს არც ცოლის სიყვარულისა! სირცხვილია მამაკაცისათვის დედის კალთაში ქალაჩუნობით თავის ჩადება და კისერზე მოხვევა და ცოლის გვერდით ამოჯდომა საზოგადო გაჭირვების დროს.

აღარ შემიძლია მოვიცადო! მივეშურები იქით, საითკენაც ჩემი ვალი მომიწოდებს!.. სიკვდილი ან გამარჯვება! აი, ასე გადაწყვიტა ჩემმა გულმა! მივდივარ და თქვენ გიტოვებთ ამ ანდერძს: გიტოვებთ ამ ჩემ ჩონგურს, რომ გამოიღვიძოთ, სამივემ თითო-თითო-

ჯერ დაუკარით ხოლმე ყოველდღე: თუ სიმები არ დასწყდეს, ცოცხალი მიგულვეთ, და თუ სიმები დაწყვეტილი ნახოთ, მაშინ კი შენდობა შემომითვალეთ.

ამ სიტყვების შემდეგ თვალცრემლიანი გოგია სამსავეს გულში ჩაეკრა, გამოეთხოვა, გადაინერა პირჯვარი და გზას გაეშურა.

გამნარებულმა დედამ გზა დაუწყევლა სიტყვიერად, თუმცა გულში კი სულ სხვასა გრძნობდა. დას, რაც გულში ჰქონდა, ის პირადადაც უთხრა: გზა დაულოცა; ცოლი მხოლოდ გაიბუტა, თვალთ ცრემლები მოინმინდა.

იმ ღამეს დას ძილი არ გასტეხია, ცოლმაც მაღიანად ამოუშვა ხერინვა, მაგრამ მოხუცმა დედამ კი სანოლი ცრემლებით მორწყო! „რაღ დავენყევლე, მე უგუნურმაო? — ფიქრობდა, — რომ გასჭრას ჩემმა წყევლამ? მაგრამ არა, არა! ტყუილად ხომ არ არის ნათქვამი, რომ დედის წყევლა შვილზე არ გადისო! დედა რომ პირით ინყევლება, მაშინ ძუძუები უარს ამბობენო! ჩემმა ძუძუებმაც უარი სთქვეს!... ღმერთო, ნუ უსმენ ჩემს ცოდვილ ენას!“ — პირჯვარს ისახავდა.

გათენდა თუ არა, დედა პირველი მიადგა თაროზე, ჩამოიღო ხელის კანკალით მალლიდან ჩონგური და ანდერძისამებრ სიფრთხილით ჩამოჰკრა სიმებს და დაამღერა შემდეგი სიტყვები:

რა მოგშორდი, შვილო, შემდეგ შავი ფიქრი გულს მიბურავს. ვაჰ, თუ გვია, ან გწყურია, ან გცივა და არა გხურავს! ეგებ გდიხარ ბრძოლის ველზე, გულს გასვია მტრის ისარი და, რომ წყლული შეგიხვიოს, დედაშენი არსად არი! ვაჰ! თუ შენს ღამაზე თვალებს ყვავი კორტნის და ყორანის; და უნაგრით უპატრონოდ დაგხვიხვინებს თავს მერანი! ვაჰ, თუ შენსა ხუჭუჭ თმასა ჩიტი ბუდეს შიგ უფენდეს? მაშინ დედაშენიც ჩიტად გადაიქცეს, შენკენ ფრენდეს!

ეს რომ გაათავა, ჩონგური სიფრთხილით გადასცა თავის ქალს, გოგიას დას; იმანაც მოკრძაღე-

ბით ჩამოართვა დედას ნაანდერ-ძევი, აკოცა სიამით, წყნარად ჩამოჰკრა სიმებს და დაამღერა შემდეგი სიტყვები:

... მე გოგია მისთვის მიყვარს, რომ ძმია და მეგობარი; და მისთვის მსურს მისი ხილვა, მასთან ხშირი საუბარი, რომ თავიდან ფეხებამდე, ის მამულის შვილი არი, თვის მარჯვენას მისთვის

ხმარობს

და მისთვის ჟღერს მისი ქნარი; ღმერთო, მიეც გამარჯვება, განსაცდლისგან დაიხსენი, დაგვიბრუნე შინ მშვიდობით, გვეედრები მონა შენი! და, თუ მოკვდეს

ბრძოლის ველზე,

გაემსჭვალოს ისრით გული, მაშინ ჩიტად გადამქენი, მსურს, შევიქნე მე ბულბული; რომ მის საფლავს

მარტოხელსა

მე ვუსტვენდე

გრძნობა-მტკბარი

და იმ ხმასაც ყურს უგდებდნენ არემარე, მთა და ბარი.

გათავა თუ არა დამ უკანასკნელი სიტყვა, მივარდა გიჟივით რძალი, გოგიას ცოლი, გამოჰგლიჯა ხელიდან ჩონგური მულსა და, რაც ძალ-ლონე ჰქონდა, ჩამოჰკრა სიმებს...

მეტისმეტი ბარტყუნით თითები ეტკინა და სიმები მაინც არ დასწყდა.

ამგვარად რამდენიმე თვეს უკრავდნენ რიგ-რიგად ქალები იმ ჩონგურს და სიმები კი მაინც ისევ მთლად იყო.

ერთ დღეს, სადილად რომ სხდებოდნენ ქალები, სუფრაზე ხორცი მოიტანეს, თაროზე მწოლარ შავ კატას სუნი ეცა, გადმოხტა იქი-

დან, წამოედგა ჩონგურს, ძირს ჩამოაგდო და ლუკმა-ლუკმად დაამსხვრია. მოცვივდნენ ქალები და ნახეს, რომ სიმები ყველა დაწყვეტილიყო. დედა-შვილი შეშინდა, მაგრამ გულს მაინც არ იტყებდნენ: რა ვუყოთ, — ამბობდნენ, — თავისით ხომ არ დაწყვეტილა სიმები? კატამ ჩამოაგდო უნებურად!

— არა, ბატონო! ცუდი ნიშანი იყო, — ინვადა ენას კოპნია ცოლი, — ნუხელი ბუ მთელ ღამეს ყვიროდა ჩვენს ეზოში და დღეს ყორანმაც დაგვძახაო!... — რალა ამის თქმა ეჭირვებოდათ?! დედა გაყვითლდა შიშით, დას ნაცრისფერი დაედვა და ცოლმა კი თავის ოთახისკენ გასწია, ჩაიცვა ჭრელი კაბა და თავის ვარცხნას მოჰყვა, ვითომ აქ არაფერი ამბავი არისო.

ამ დროს მართლა მოვიდა მთხრობელი, მოიტანა გოგიას სიკვდილის ამბავი და მისი ნიშანი.

იმის დანახვაზე გაყვითლებული დედა მოლაღურად გადაიქცა, და — ბულბულად და ცოლს კი დარჩებოდა ბურთი და მოედანი, რომ რალაც ხმას არ დაეძახა: „სადაც ის ორი, იქ შენც მესამეო!“. ამ ხმაზეც ცოლიც ოფოფად გადაიქცა და სავარცხელიც თავზე გარჭობილი შერჩა.

იმ დღიდან აქომამდე მოლაღური მაღალ ხეებზე სამი ძაფით, საცეცხლურივით ჩამოკიდებს ხოლმე თავის ბუდეს, არწევს — ვითომც თავისი შვილის აკვანი იყოს და თანაც დასძახის ხოლმე: „შვილო გოგია, შვილო გოგია!“. ბულბულს, სადაც კი ნახავს ამოსულ ვარდს, ყოველგან გოგიას საფლავი ჰგონია, და ათას ხმაზე დამღერის და უგალობს ძმის სულს; ოფოფი კი უხეიროდ დაგოგავს მინდვრებზე და ეძებს გოგიას საფლავს,

და ძებნაში ხან აქ და ხან იქ ჩაჰკრავს ხოლმე ნისკარტს მიწაში“.

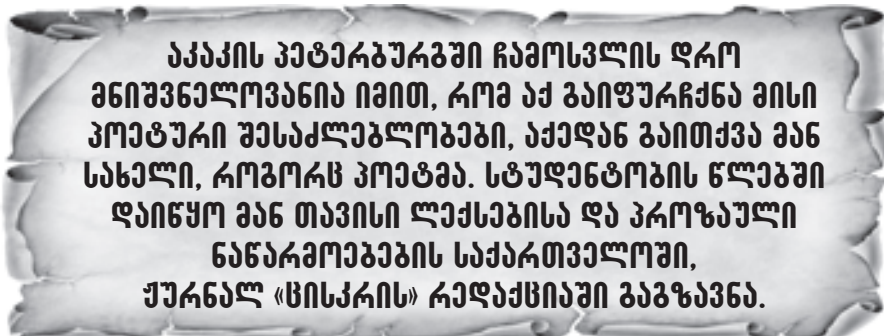
მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა აკაკის პეტერბურგის ქართულ კოლონიასთან. ის ხშირად სტუმრობდა ქართველ სტუდენტთა წრეს ვასო მაჩაბლის ბინაში; ესწრებოდა ქართველ სცენისმოყვარულთა მიერ დადგმულ სპექტაკლებს; ურთიერთობა ჰქონდა ქართველ ინტელიგენციასთან, განსაკუთრებით სტუდენტებთან, რომლებიც ხშირად სტუმრობდნენ პოეტს შინ და მისგან იღებდნენ რჩევებს საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ საკითხებზე.

პეტერბურგში ყოფნისას აკაკი თბილისში აგზავნიდა „წერილებს პეტერბურგიდან“ გაზეთ „ობზორისა“ და „ტიფლისსკი ვესტნიკში“ დასაბეჭდად. ნეკრასოვის დაკრძალვასთან დაკავშირებით, ზემოთ ნახსენები სტატიის გარდა, მან ასევე დაბეჭდა „პეტერბურგული შენიშვნების“ პირველი და მეორე ნაწილები. პირველ ნაწილში ის აკრიტიკებდა სუვორინს (რეაქციონერ ჟურნალისტს, გაზეთ „ნოვოე ვრემიას“ გამომცემელს), რომელიც ცნობილი იყო უცხოურის უგულვებელყოფით და აბუჩადამგდები დამოკიდებულებით, მათ შორის, ყოველივე ქართულისადმი.

მეორე ნაწილში აკაკი კრიტიკულად განიხილავს ალექსანდრიის თეატრში შექსპირის „ჰამლეტის“ დადგმას, ასევე საოპერო თეატრში განხორციელებულ ლერმონტოვის „დემონს“ და სხვ.

პეტერბურგის კოლონიამ, რომელიც ყოველთვის აღნიშნავდა გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეების მნიშვნელოვან თარიღებს, 1908 წლის დეკემბერში აკ. წერეთლის შემოქმედების 50 წლისთავიც აღინიშნა. საიუბილეო საღამო შესავალი სიტყვით გახსნა პ. ქავთარაძემ, რომელმაც ისაუბრა პოეტის შემოქმედებაზე და ნაიკითხა რამდენიმე ლექსი. შემდეგ წარმოდგენილ იქნა „ცოცხალი სურათები“ იუბილარის ნაწარმოებების სიუჟეტების მიხედვით.

ლონისძიებაში მონაწილეობდნენ მონინავე რუსი მოღვაწეებიც.

საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით თბილისში უამრავი მილოცვა გაიგზავნა როგორც პოეტის, ასევე მთელი ქართველი ხალხის სახელზე.

პოეტს ულოცავდნენ „რუსსკოე ბოგატსტვოს“ რედაქტორი კოროლენკო, სახალხო განათლების ცნობილი მოღვაწე **ფალბორკი**, რომელმაც ასეთი შინაარსის ტელეგრამა გამოაგზავნა პეტერბურგიდან:

„სალამი მშვენიერ საქართველოს, უდიდეს მწერალსა და მოქალაქეს მისი ძველი მკითხველისაგან“.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის მილოცვაში ცნობილი მეცნიერი აღმოსავლეთმცოდნე, პროფ. ვ. ყუკოვსკი წერდა: „**პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი უერთდება იმ დიდ ზეიმს, რომელიც ქართველმა ხალხმა მოუწყო სიტყვის ოსტატს, უდიდესი ტალანტის პოეტ-ლირიკოსს და უგზავნის სალამს თავის ყოფილ მოსწავლეს, რომელმაც ლექსებსა და პროზაში გამოსატა ქართული ენის სიდიდრე**“.

მილოცვები რუსეთის სხვა ქალაქებიდანაც გამოიგზავნა. მაგალითად, მოსკოვის სამხატვრო თეატრმა **ნემიროვ-დანჩენკოსა** და **სტანისლავსკის** ხელმონერებით გამოგზავნა ტელეგრამა; ასევე მოსკოვის ლიტერატურულმა და სამხატვრო წრემ მისი თავმჯდომარის — **ა. სუმბათაშვილი-იუშინის** ხელმონერით; ლაზარევსკის ინსტიტუტის ტელეგრამას ხელს აწერდა პროფესორთა საბჭოს სახელით ინსტიტუტის დირექტორი **მილერი** და მდივანი **ხანანაშვილი**. ლონდონიდან მოვიდა მოლოცვა და-ძმა **ოლივერ** და **მარჯორი უორდროპებისგან**.

პეტერბურგში უკანასკნელად აკაკი 1912 წლის ნოემბერში ჩავიდა ცოლ-შვილთან. სწორედ მაშინ მიიწვიეს ის ქართულ ტრადიციულ საღამოზე, რომელიც 1913 წლის იანვარში გაიმართა.

მშობლიურ ფესვებს მონყვეტილი ქართული კოლონია განსა-

აკაკი წერეთელი და მისი მეუღლე ნატალია ზაზილევსკაია-წერეთელი

კუთრებულად განიცდიდა თავისი სამშობლოს გაჭირვებასა და უბედობას. როცა აკაკი გარდაიცვალა, 1915 წლის 8 თებერვალს თბილისში, და სამგლოვიარო პროცესია მთანმინდისკენ მიემართებოდა, ზუსტად იმ დროს პეტერბურგელი ქართველები ბევრ რუს საზოგადო მოღვაწესთან ერთად, საქართველოს გლოვისადმი თანადგომის ნიშნად, ყაზანის ტაძარში შეიკრიბნენ პანაშვიდზე. შეკრებილთა შორის იყვნენ კავკასიის სახელმწიფოს დუმის წევრები, პეტერბურგის ლიტ-

ერატურული საზოგადოებისა და პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის წარმომადგენლები.

პოეტის ცხოვრებასა და მის დამსახურებაზე მშობელი ხალხის წინაშე ისაუბრა იმ დროს პეტერბურგში მყოფმა ქუთაისელმა ეპისკოპოსმა ლეონიდემ. სხვადასხვა ორგანიზაციამ და ცალკეულმა მოღვაწეებმა თბილისში თანადგომის უამრავი ტელეგრამა გამოგზავნეს.

მოამზადა
დარეჯან ანდრიაკე

თედო სახოკია

მოგზაურობა გურიაში

ეთნოგრაფის, მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის თედო სახოკიას ღვაწლი დიდია ქართული ეთნოგრაფიის განვითარების საქმეში. ის თავისი დროისთვის კარგად მომზადებული, გამჭრიახი და გონებათმანვილი ეთნოგრაფი გახლდათ. ეს იყო დრო, როდესაც საქართველოში ისპობოდა ფეოდალური გადმონაშთები, ყალიბდებოდა კაპიტალისტური ურთიერთობა, იქმნებოდა ეროვნული ბაზარი, ბურჟუაზია და სანარმოო პროლეტრიატი, მიმდინარეობდა მტრების მიერ მიტაცებული მიწების სამშობლოსთვის დაბრუნება. საქართველოს ისტორიის ამ პერიოდში ქართულ ეთნოგრაფიასაც შეჰქონდა თავისი წვლილი და შეძლებისდაგვარად ემსახურებოდა თავისი დროის საჭიროებას.

მგზავრის წერილები და მგზავრის შენიშვნები, რომელიც თავმოყრილია წიგნში „მოგზაურობანი“, თედო სახოკიამ XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე დაწერა. იმ ხანებში ავტორმა იმდროინდელი ჟურნალ-გაზეთების რედაქციების დავალებით იმოგზაურა გურიაში, აჭარაში, სამურზაყანოსა და აფხაზეთში, შემდეგ კი მოგზაურობის შთაბეჭდილებები სხვადასხვა დროს გამოაქვეყნა პერიოდულ პრესაში. ქვემოთ შემოგთავაზებთ თედო სახოკიას გურიაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს.

გაგზავროს გზა, კოკია და „ცხრა-ფუთა“

დილის ათი საათი იყო. შარა-გზა და ვაკე გათავდა და აღმართს შევუდექით. მაშინვე ატყობთ, რომ საქმე გექნებათ ისეთ გზასთან, რომელსაც ადამიანის ხელი არ მიჰკარებია და, მასადაამე, მოკლებულია ყოველივე სიადვილეს მგზავრისათვის. ითვალისწინებთ, თუ რა ზომის ჯაფა უნდა დაადგეს თქვენს ფეხებს ან კიდევ საცოდავ პირუტყვს, რომელიც იძულებულია, თქვენი ტანი ზიდოს. პირველი ნაბიჯის გადადგმაზედვე მექისას ბუცეფალს სიმწრის ოფლი გადაასკდა თავის პატრონის სიმძიმისაგან. სიბრალულის გრძნობით აღვსილმა, ჩემი კოკია მექისას დავუთმე და მის ცხენის ზურგს მე მოვექეცი. იმისი ლაჯებს ქვეშ აღარც კი გამოჩნდა საბრალო ცხოველი. ყურები-ლა უჩანდა. აკვნესდა, მაგრამ რა აკვნესდა!.. ქვის გულის პატრონსაც კი თვალებზე ცრემლებს მოჰგვრიდა სიბრალულისას. ცხენებს საქმეს, აღმართის გარდა, ისიც უჭირვებდათ, რომ

ახალი ნანვიმარი იყო და მოლიპულ გზაზე ფეხები ნამ-და-უნუმ უცურდებოდათ. ზოგჯერ იძულებულნი ვიყავით, ფეხით გვევლო და ცხენები სალთად ნაგვეყვანა; მხოლოდ მექისა, რომელსაც შესაფერისობისათვის „ცხრა-ფუთა“ დავარქვით, არა შორდებოდა თავისს კოკიას.

გზა ტყე-ტყე მიდის. **რცხილა, ნიფელი, ნაბლი, ლეკუხა ერთმანეთშია არეული. ყველას კი ნიფელი სჭარბობს. ტყე მდიდარია, მაგრამ უგზოობის გამო ადამიანი ვერ სარგებლობს.** მხოლოდ თავად მ. ნაკაშიძეს დაუნყია საკასრე მასალების ჭრა, რომელიც ჩალვადრებით ჩააქვს ძირს. სხვა მასალას აქედან ვერ ჩაიტანს კაცი, რადგან აქაურ საცალფეხო გზაზე მარტო ცხენი თუ გაივლის და ისიც გაჭირვებით, თორემ ურემი ვერას გზით ვერ მიუდგება აქაურობას. და ამდენი სიმდიდრე მუქთადა ლპება და ოხრდება ტყეში. ეგევე ითქმის იმ ძვირფას ნაძვნარზე, რომლითაც დაფარულია აქაური მთების მაღალი ადგილები.

ალაგ-ალაგ სულ ვინროვდება, სული ეხუთება გზასა, ორ კედელს შუა მოქცეულსა. თუ ცხენით შიგ შეხვედით, უკან დაბრუნება არ შეგიძლიათ. თუ წინ ცხენი შემოგხვდათ, გზას ვერ უქცევთ ერთმანეთს. განსაკუთრებით გასაჭირია ამ ალაგას გავლა, როცა ჯოგს მოერეკებიან. მწყემსებმა და საქონლის პატრონებმა ეს იციან და სათოფეზედ ყვირილს მოჰყვებიან. ამ ყვირილით წინიდან მომავალ მგზავრს აფრთხილებენ, არ დაიძრათ, სანამ ჩვენ არ გავალთო. ხშირად ამ ალაგას უბედურებაც დატრიალებულა. **ეს გზა ამასთანავე კალაპოტიცაა მთის ნაკადისა. ღვარობის დროს მთელი კალაპოტი ივსება, მძლავრად მოდის და რაც და ვინც გზაში შემოხვდება, ფეხზე არ აყენებს და თავის მსხვერპლად ხდის ხოლმე.**

კარგი და, როგორ-ღა დადიან ასეთი გზითაო? იკითხავთ: დიდი გაჭირვებით. ნახევარი გზა ფეხით უნდა აიაროთ. ვისაც ფეხით სიარული არ შეუძლია და ცხენი არ ეცოდება, თავის დამაგრება მაინც უნდა იცოდეს უნაგირზე, იმი-

ტომ რომ მთელი გზა ერთმანეთზე უარესი აღმართ-დაღმართებია. ხალხი მაინც დადის, განსაკუთრებით გაჭირვებული, ციები-საგან ილაჯ-განყვეტილი. ყველაზე საინტერესო ისაა, რომ ბავშვებიც კი დაჰყავთ ამ გზითა. ზოგს ზედ უნაგირზე დააკრავენ მაგრად, ზოგს ყუთებში ჩასვამენ და იქით-აქეთ დაჰკიდებენ ცხენსა და საპალნესავით აზიდვინებენ.

რაც უფრო ზევით ავდივართ, ნისლი განუყრელი თანამგზავრი ხდება ჩვენი. ხან ბამბასავით შიგ გავეხვევით, ხან ჩვენგან გაგოგდება და სადმე ხევში დაეკიდება ხეებსა. მშვენიერი გადასახედია ვაკისკენ: მოსჩანს ყვითელი ზოლი სულ მუდამ ამღვრეული რიონისა, თეთრი ლიანდაგი რკინიგზისა, ქუთაისი, სენაკი, სამეგრელოს მთები, სამტრედია, ესე იგი, ნაწილი იმერეთისა, მთელი გურია და ნახევარი სამეგრელო. გზაზე ბევრია წყავი და განსაკუთრებით მოცვი. სიარულისაგან ნერწყვ-გამშრალი მგზავრი ხარბად ეტანება მოცვსა, რომელიც შეგიძლიათ იმდენი მიირთვათ, რამდენიც გნებავთ – უწყინარი ხილია.

გზა უარესად აღმართდება. ზედ ერთვის ლაფი, სიარული ჭირდება. რამდენჯერმე სასახლე ავაგეთ. უმეტეს ხანს ფეხით მივდივართ, გარდა „ცხრა-ფუთასი“, რომელიც წურბელასავით არა შორდება თავის კოკიასა. ისიც ქშინავს, ოფლი ასკდება სიმწარისა. უჭირდა ჩვენი მებარგულის როსინანტსაც. აქეზებენ: „უბედური წინ!“, „ას თუმნინო, გასწინ!“ მაგრამ მაინც სიარულს უკლებს, აღონებს პატრონსა. ბოლოს შუადღის ხანს ავატანეთ ბახმაროს გზის შუა პუნქტს „თხემლნარას“. აქ პატარა მინდორია და გვერდით წყაროცაა. საიდანაც უნდა მოდიოდეს მგზავრი ქვევიდან ზევით, თუ ზევიდან ქვევით, ერთხელვე შემოდებული ჩვეულების თანახმად, აქ უნდა გაჩერდეს, შეისვენოს თვით და პირუტყვსაც შვება მისცეს. შესვენებით კი ისვენებენ, მაგრამ აქაურ წყალს მაინც არა სვამენ, მის მსმელს „მუხლები მოეჭრება“ მაშინვე და

ვერ ივლისო. ჩამოვხტით ყველანი. „ცხრა-ფუთიანის“ ჩამოხტომა, კოკიას გაგორება და მოსართავების დანყვეტა ერთი იყო. შეგვეშინდა. ეგ არის, კოკიამ ყორნები გაახარაო, ვთქვით, თურმე ჩვეულებადა ჰქონია მის რჯულსა: დაღლის შემდეგ უეჭველად უნდა გაგორდნენ თურმე. ცოტათი დავნაყრდით. ამასობაში ჩამოგვეწივნენ ჩალვადრები, რომელთაც საპალნეები მოჰქონდათ ფქვილისა, პურისა, ზოგს ბარგი აეკიდებინა მოაგარაკეთა.

ნახევარ საათს უკან ისევ შევუდექით გზასა. თანამგზავრი ცხენებს არა შორდებოდნენ, თუმცა საცოდავი პირუტყვი ბევრს ეწვალებოდნენ. ფეხები უკანკალებდათ, მთელი ტანი საპონის ქაფად ექცათ, მუცელი საბერველივით ებერებოდათ. მაგრამ მხედარი მაინც ზედ იჯდა. მაშ, ცხენი რალად მიწადა, თუ მე ფეხით ვივლიო. ნამდვილი მტარვალია ადამიანი ზოგ შემთხვევაში... თითქოს ლმობიერების ნიშან-წყალი დაეკარგაო.

ერთი საათიც და, ტყე უკან დაგტოვებთ, ტიალზე (შიშველი ადგილი) გამოვედით. მთის სიომ დაგვბერა. იქავე, სომლიასთან, დუქანი გამოჩნდა. აქაც შევისვენეთ, ცივი, მთის წყაროს გემო ვნახეთ, შუბლი გავიგრილეთ და ისევ შევუდექით. ნისლი უფრო ხშირად გვეღობება წინ. ერთი მხარის მანძილზე არაფერსა ვხედავთ. შიგინთქება ხევები და შორს განმართოვებით მდგარი ნაძვის ხეები. გზა უკეთესია, აღმართები ქრება,

მიდამო ვაკდება. აქა-იქ, გზის პირას ქოხებია. შიგ დგანან „მეჭაერენი“, როგორც აქ ეძახიან ჰაერის გამოსაცვლელად ამოსულთა. იქვე ხვადაგი სძოვს, ყვავილთა შორის, რომელთაც ჩხრიალთა რწყავს მთიური ნაკადულები, წმინდა, კამკამი. მრავალფეროვანი ყვავილების ფშვინვა საკმეველივით ადის ზეცას სადიდებლად ბუნებისა, მისთვის საგალობელის სათქმელად. ყოველი ყვავილი, ყოველი ბალახი, ამ საოცნებო ნიდაგზე აღმოცენებული, რომელთაც გარშემო დარაჯებად მთები უდგანან, თავისკენ გინვევენ, რომ გულში ჩაეხუტოთ, რომ სმენა დაგიტკბოთ სიყვარულის საგალობელითა. **ძალიან ბოროტი უნდა იყოს ადამიანი, რომ აქ იყოს, აქაური ბუნების სიდიადეს, მის დაუსრულებელს და გასაოცებელ მშვენიერს უყუროს და გული ნეტარების გრძობით არ აღევსოს, რომ არ აღფრთოვანდეს ჩაგრული მოძმის შველის სურვილითა.** ამ დროს ადამიანისათვის დაბრკოლება არ არსებობს, უძლურება რა არის, იმან არ იცის. გინდათ, სულ აქ იყოთ, ამ ოცნების სამეფოში, მთელი სიცოცხლე, მთელი საუკუნე ამ ბუნების ნიაღზე გაატაროთ. ისე გემძიმებათ აქაურობის მოშორება, როგორც ერთხელვე გულში ჩაკრული საყვარელის არსების მოგლეჯა. ლურჯმოცილა ცა თავს დაგცქერით, შორიდან სალამსა და მხურვალე კოცნას გიგზავნით. მისი მოლიმარე, ალერსით სავსე თვალეები იმასლა გეუბნებათ, რომ ამ

ადგილას ძმობისა და სათნოების მეტი არა არის-რაო, ბოროტებას ადგილი არა აქვსო... **მშვენიერია, მშვენიერი აქაურობა, ისე მშვენიერი, ისე დიდებული, რომ სიცოცხლე, რაც უნდა ძალღმადური იყოს ბარად, აქ გიყვარდებათ.** ყოველ ნაბიჯზე ეპოტინებით ყვავილს, რომელიც აქ უფრო ნმინდა, უმნიკვლო მშვენიებით არის გაბრწყინებული, ყოველ ნაბიჯზე ხელეხსა ჰყოფთ ვერცხლის წყალივით მოლუკლუკე წყალს... ჰნეტარებთ სულითა და ხორციით. თვალსა ხუჭავთ, მახსოვრებას ძალას ატანთ, რომ დაგავიწყდეთ ბარი, ქალაქი, თავისი უსიამოვნებითა...

ცოტაც გავიარეთ და მთის ფერდობზე გამოჩნდა ჯოგი ძროხებისა, კარვები მეფოგეთა, მათ შორის ქოხები მოჰაერეთა და მათს გვერდით ხეები, ნაძვნარით დაფარული. ექვსი ვერსის სიშორიდან ბახმაროს სახლების სახურავებიც გამოჩნდა. სიმწარე გამოვლილის გზისა გვაგვიწყდება, დაღლილობა ჰქრება და მხნედ მივისწრაფვით ამ ალთქმის ქვეყნისაკენ. თვალსა გვტაცებს მის გარშემო შემორკალული მთის მწვერვალები, ლურჯმოციხე ცის ჩრდილით დაფარულები, რამდენიმე ალაგას გავედით მთიდან ქუხილით წამოსულ წყლებში, რომლებიც ბახვის-წყალს ერთვიან და რომელსაც აქ ორი მხარი აქვს განი, ისიც არა. გავიარეთ ბაისურა (ადგილსა ჰქვიან), შემდეგ — ტყე ბუმბერაზ ნაძვებისა. აქა-იქ გაბნეულია ქოხები ხელ-მოკლე მოჰაერეთა. აჰა, გავედით ბახვის წყალზე და ავატანეთ თვით ბახმაროსაც, რომელსაც მუქი ფერის ჩარჩოსავით შემოკრული აქვს ნაძვისა და სოჭის ტყე. შუაში 20 და 30 მხარის მანძილზე დაშორებით გაბნეულია მოაგარაკეთა ციფრული სახლები, ორ-სამ თვალიანი, ბუხრებიანი.

ბახმარო: მისი წარსული, მისი აწყო

ბახმარო მთის სახელია, სადაც უნინ ამოდოდნენ და ახლაც ამო-

დინან ზაფხულობით მეგრელი მწყემსები. როგორ გადაიქცა ბახმაროს მთა სააგარაკო ადგილად და რა რიგია მისი აწინდელი ყოფა? უეჭველია, ბახმაროს ერთ დროს თავისი მეთოროიეც გამოუჩნდება, და ჩვენც ვეცდებით აქ ხელმისაწვდომ ვყოთ ყველასათვის ის ცნობები, რომლებიც ადგილობრივ შევკრიბეთ.

უწინარეს ყოვლისა მოგახსენებთ ხალხში დარჩენილი მისი სახელწოდების ამბავს, რომელსაც, ცოტა არ იყოს, რომანიული სარჩულიც აქვს. ამბად არის დარჩენილი:

ერთ აჭარელს გურიაში ერთი ლამაზი ქალი მოუტაცნია. ქალს სახელად მარო რქმევია. მომტაცებელს, რა თქმა უნდა, მდეგრები გამოსდგომია და დასწევინ კიდევცა სწორედ ბახმაროსთან. აჭარელს გადაუწყვეტია, ეს არის, ნამართმევე ჩემი გულის დამტყვევებელს და რაკი მისი ალერსითა და სიყვარულით მე ვერ დავსტკბი, ნურც სხვა გაიხარებსო, და ეგოისტ არმიყს თავისი მშვენიერი ტყვე მოუკლავს და მდეგრათათვის ოსმალურად დაუძახნია: **ბახ (ნახე) მაროი (მარო სახელია ქალისა), ე. ი. აი, მოვკალი და მიდი, ნახეთ, რაც გინდათ, ის უყავითო. ეს ერთი ფურცელი გახლავთ ბახმაროს ისტორიისა, იმ ბახმაროსი, რომელიც მონამე იყო აურაცხელის სისხლისღვრისა და მოტაცებისა, რადგან ზემო-აჭარა ამ გზით უერთდება გურიასა და ამ ბახმაროზე გადაჰყავდათ ტყვეები და გადაჰქონდათ ნადავლი.**

ბახმაროს მთები მთელ გურიაში განთქმულია თავისი საზაფხულო, ალპიური საძოვრებითა და მდიდარი ტყეებითა. ეს 30,00 — დესეტინის სივრცის ადგილი საკუთრება იყო გურიაში ცნობილი თავადიშვილების ერისთავებისა. ხოლო დღეს პატრონად გამოუჩნდა ხაზინა. საგულისხმიეროა ასეთი სიმდიდრის გადასვლა ერთი პატრონისაგან მეორის ხელში, გარნა უფრო საგულისხმოა ზოგიერთი ვაჟბატონის ქცევა, რომელნიც ამ საქმეში თვალსაჩინო

როლსა თამაშობდნენ. საქმე ის გახლავთ, რომ ამ უშველებელ ერთიანს მამულს ერისთავები უხსოვრის დროიდანვე ჰფლობდნენ. მოდავე არავინა ჰყოლია ამ გვაროვნებას და არც არავის ფიქრად მოუვიდოდა, ამათ დასდავებოდნენ. მაშ როგორ მოხდაო! — იკითხავს გაცეხული მკითხველი. მოგახსენებთ.

ერისთავების ღავა

ერთ ზამთარს, როცა ბახმაროსა და მის მიდამოებში ნადირის მეტი ძე ხორციელი არავინ დადიოდა, ადგილობრივმა მეტყევემ ბნმა ი. ქ-ქემ თავისი დარაჯები ჩააყენა ბახმაროს ტყეში. ექვსი თვის განმავლობაში აქ აცხოვრა და მერე, როგორც სახელმწიფო ქონების წარმომადგენელმა, სოფ. ხიდისთავში (გურიაში) არხინად მყოფ ერისთავებს, პატრონებს ბახმაროსისა, დავა აუტეხა ეს მამულები სახაზინოა და უფლება არავითარი გაქვთ მისი სარგებლობისაო. ერისთავებმა ჯერ სერიოზულად არც კი შეხედეს ამ, მათი აზრით, უსაბუთოდ ატეხილ დავას. რა საბუთით ნავგართმევს მამა-პაპიდან გადმოცემულ ქონებასაო?! ხოლო ბ-ნ ქ-ქეს საბუთი მამულის წართმევისა ჰქონდა და ამ საბუთსაც რუსეთის კანონმდებლობაში „მფლობელობის უფლებას“ ეძახიან... ეს საქმე ქუთაისის ოლქის სასამართლოში უკვე გაირჩა შარშანდელი წლის აპრილის თვეში და ერისთავებმა წააგეს. საქმე ახლა პალატაშია გადატანილი და უწინდელი პატრონები თავის უფლებას ამტკიცებენ.

მოკაპრენი

გურიაში როდის მიაქციეს ბახმაროს ყურადღება, როგორც სააგარაკო ადგილსა? სულ არ იქნება 7-8 წელიწადი, ისიც სრულებით შემთხვევით. აქ ზაფხულობით ამომავალ მეგრელ მწყემსებს სოფ. გურიანთას მცხოვრებ ძმათა ქარცივაძეთაგან ერთს ზაფხულს ერთ-ერთი ძმა ამოჰყვა „საჰაეროდ“, გურიანთის ციები-

საგან განსაკურნებლად. მთის ჰაერმა, საუცხოო წყალმა თავისი ზეგავლენა იქონია „მოჰაერზე“ და ციებისაგან შვება-მოცემული ჩამოვიდა ბარად. მეორე ზაფხულს ძმა ამოიყვანა, ისიც მოკეთებული დაბრუნდა. მერე სხვებს ურჩიეს. ამ სახით, პიონერებად ქარცივაძენი ითვლებიან. **პირველი სახლი (ხისა) აქ ნიკიფორე ქარცივაძემ წარმოსდგა.** ამას სხვებმაც მიჰბაძეს. სატყეო უწყების აგენტს სამოსახლო ადგილები სთხოვეს. იმანაც თითოეულს მთხოვნელს 200 ოთხკუთხი მხარი მინა მიუზომა ორ მანეთად წელიწადში. მერე ექიმიც ამოვიდა ბახმაროზე, შეამონმა ამ აგარაკის კარგი, ციების სანინალმდეგო თვისება და თავის პაციენტებს ყველას ურჩია ამოსვლა. ამან უფრო ნააქეზა ხალხი და მიაშურეს. ამ სახით, იქ, სადაც ამ 7-8 წლის წინათ ორად-ორი სახლი იყო, დღეს სამოცზე მეტი სააგარაკო სადგომია წამოდგმული. მათ შორის 9 დუქანიცაა. თვით ბახმაროს საუკეთესო ადგილას, იქ, სადაც დღეს თ. ივ. მაჭუტაძეს სახლი აქვს და მასთან ერთად ორ-სამ სხვას, 1890 წელს მწყემსს, ვინმე ღვინჯილიას საქონელი ეყენა და მწყემსური ქოხი ედგა. სამოსახლო მიწების შოვნა თანდათან ჭირდება. ზოგი ორ ნაჭერს იღებს, რაკი იაფია, ხალვათად ვიცხოვროთო.

სახლები აქ, როგორც ვსთქვით, ფიცრულია. ხუროებად მოდიან ვაკე-ჯვრელები და აჭარლები. ოთხთვალ სახლს და სამზარეულოს (ცალკე) 300 მანეთად დაგიდგამენ თავისი მასალით, ორთვალს — 100-150 მანეთად. მასალას იქვე გვერდით ტყეში ყიდულობენ თვითონ ხუროები სახელმწიფო ქონებათა უწყებისაგან. ზოგ სახლს ბუხარიცა აქვს. ეს კია, ერთი პირი 30 მანეთი ჯდება. ერთი აგურხანაც გაუკეთებიათ. ბუხარი კი აქაურ სახლებისათვის აუცილებლად საჭიროა, რადგან ხანდახან, როგორც, მაგალითად, შარშან, ძალზე ცივა, სითბო ზოგჯერ 8-6 გრადუსია.

ბახმაროს მთის ჰაერით სამკურნალოდ ჯერჯერობით ამოდიან გურიის ვაკე-ადგილების ციებით დაავადებული ოჯახობანი. მომსვლელთა რიცხვი ყოველწლობითა მატულობს. მაგალითად, შარშან ზაფხულს 1,000 სული მოჰაერე იყო. ამოსვლა შეიძლება მხოლოდ ცხენით. თან მოაქვთ ყველას საბან-გობანი და სურსათი, რადგან აქ სასტუმრო არ არის. უმეტეს შემთხვევაში ყოველ ოჯახობას თავისი საკუთარი სახლი აქვს. იშვიათად თუ ვინმე ჰქირაობს ოთახსა. სეზონში ერთი ოთახი 20-25 მანეთი ჰფასობს. შარშან გასაქირავებელიც არ იყო ოთახი.

ცხოვრება, შედარებით, ძვირია, რადგან ბარიდან (ოზურგეთიდან) ამოტანა სურსათისა ძვირი ჯდება. ჩალვადრებს ფუთ საქონელზე მარტო ამოტანისა 40-50 კაპ. მიაქვთ. არის აქ ცხრამდე დუქანი, სადაც თითქმის ყოველ გვარის სანოვავის შოვნა შეიძლება. რა თქმა უნდა, სამი-ოთხი კაპიკი მეტი ღირს აქ საქონელი, ვიდრე ოზურგეთში. მაგალითად, გირვანქა შაქარი ოზურგეთში სამი შაური რომ ღირს, აქ 18 კაპიკად ფასობს, პური გირვანქა 6 კაპ. მერე, კარგი პურის შოვნაც ძნელია. მეტად ცუდ პურს აცხობენ აქაური მეპურენი. მეგრულ მწყემსები-საგან საკლავს იშოვით. ოყა ხორცი 20 კაპიკია. იმათვე შემოაქვთ სულგუნი (გადაზელილი ყველი) თითო 10-12 კაპ., რძე ბოთლი ორ შაურად. კარაქი და ერბო აჭარელ მწყემსებს მოაქვთ.

საზაფხულო სეზონი ბახმარო-

ზე იწყება თიბათვის 20-ის შემდეგ. ამაზე ადრე აქ არ ამოისვლება, ძალზედა ცივა. ხანდახან, როგორც მაგალითად, შარშან, 12 თიბათვეს თოვლი მოსულა. სეზონი მარიამობისთვის შუა რიცხვებამდე გრძელდება. ღამ-ღამობით სიცივეები იცის. სითბო ხშირად 8 გრადუსამდე დასულა. 32 გრადუსი სიცხე აქ მაქსიმალურია. შარშანწინ ყოფილა ასეთი სიცხე და მოაგარაკენი შინ ვერ ჩერდებოდნენ და ყველანი იქავ მოდებულ ნაძვნარში იმალებოდნენ თურმე.

მოაგარაკეთათვის აქ გასართობი ჯერ არაფერია, ანუ უკეთ, თავისებური გურული გასართობია. სახელდობრ: ყოველ საღამოს ბურთაობა იმართება, რომელშიაც ბანოვანნიც იღებენ მონაწილეობას. რა სიმარტივეა ჩვეულებათა!.. სიმღერა, ფერხული, ლეკური ისეა გამართული, როგორც გურიის რომელსამე სოფელში დღეობის დროს. ერთმა მასწავლებელმა კეგლი გააკეთა და ბუზივით ეხვეოდნენ ქალი თუ კაცი. დიდ პატივშია ნარდისა და ქალაღდის თამაში.

სასეირნო და თვალის სასეირო ადგილები აქ ბევრია. გარშემომდებარე მთები: ბაისურა, განდრეკილი, ფაფარა, საყორნია და მათი კალთები მშვენიერი სასეირნო ადგილებია. ბახვის წყალი, სადაც მხოლოდ კალმახები იცის, მშვენიერი საბანაოა. ცივი წყაროები ყოველ ნაბიჯზეა. მათ შორის ერთია შესანიშნავი, ეგრეთ წოდებული „გურიელის საცივი“ (სა-

ცივს გურიიში წყაროს ეძახიან), ბახმაროს ჩრდილოეთით, მალ-ლობზე. ამ წყაროს წყალს 4 გრადუსი-და აქვს სითბო. როგორც აქაურები მოგვითხრობენ, ადრე გურიის მთავარი სანადიროდ სოფ. ასკანიდან (20 ვერსია ბახმაროდან) რომ გამოვიდოდა, სადილობისას ამ ადგილას აატანდა და სადილს ამ წყაროსთან მიირთმევდა და სახელიც აქედან დაერქვა ამ საცივესაო.

ექიმი ბახმაროზე არ არის. ჩემს იქყოფნაში ერთი ბებია იყო და ერთიც ფერშალი. ბებიას, რა თქმა უნდა, პრაქტიკა ნაკლებად ჰქონდა, ხოლო ფერშალი კი ქინაქინას ბევრს ასალებდა, იმიტომ, რომ ჩუმი ციება ვისაც კი აქვს ტანში, აქ რომ ამოვა, უსათუოდ უნდა გამოაჩნდეს. როცა ბახმარო გაიზრდება, შესაფერისი გზა გაუკეთდება. აქ ამოსვლას შემთხვევითი ხასიათი არ ექნება, მაშინ, უეჭველია, თავისი ექიმიც გაუჩნდება, რაიცა მოაგარაკეთათვის აუცილებლად საჭიროა. ამბობენ, აზრად აქვთ — ბათომის ლაზარეთიც, სადაც ციებინი ბევრია, ზაფხულობით აქ ამოიტანონ ხოლმეო.

ბახმაროზე ყველაზე თვალსაჩინო ნაკლი უნიგნსაცავობაა. გაზეთები ბევრსა აქვს გამოწერილი, მაგრამ საქმეს მათი მიღება აჭირებს. მეტად უწესრიგოდ ამოაქვთ ხოლმე. შარშან ზოგიერთმა მანდილოსნებმა ითავეს, ეს ნაკლი ბახმაროს შემდეგისათვის მაინც ააცილონ თავიდან და მომავალ ნიგნსაცავის სასარგებლოდ ხელისმონერით ფულიც კი შეჰკრიბეს. ჰფიქრობენ, სოფ. ასკანის ნიგნსაცავის ჟურნალ-გაზეთები ზაფხულობით ბახმაროში დაიბარონ და ამისთვის საკუთარი კაციც დაიჭირონ.

ისე მოჰაერეთა გარდა აქ ამოდის მაზრის უფროსი, თან მოსდევს ერთ-ერთი ბოქაული, რომელიც წესრიგსა იცავს. **შიში ფირალებისა სრულებით არ არის, თუმცა ბახმაროს გარშემო ტყე და ტიპები აკრავს და 20 კილომეტრის სიახლოვეს სოფელი არ არის. ყველანი უდარდელადა**

ცხოვრობენ. ჯერ მაინც მაგალითი არა ყოფილა, რომ ვინმე გაეძარცვათ. ზამთრობით კი ცარიელდება აქაურობა, ძე-ხორციელი არა დგება, სახლები უპატრონოდ რჩება. ამ უპატრონოდ დაგდებულ სახლებს მეჯოგენი რაზაკოჭებს აცლიან, და, თუ ადრეული ზამთარია, თავის კარვებს თავს ანებებენ და სწორედ იმ ოთახებში, სადაც ამ ერთი თვის წინათ განცხრომითა ვცხოვრობდით, საქონელს აყენებენ...

ბახმაროს საძოვრები

ბახმაროს, როგორც ვსთქვით, გარეშემო საუცხოო ალპური საძოვრები აკრავს, სადაც საზაფხულოდ მეგრელი მწყემსები მოერეკებიან ჯოგს, განსაკუთრებით ძროხისას. პირველში გამიკვირდა კიდეცა: სად გურიის საძოვრები და სად მეგრელი მწყემსები-მეთქი! საქმე ის გახლავთ, რომ **გურულს მწყემსობა სათაკილო ხელობად მიაჩნია, გურულმა რომ ძროხა მონველოს, ესე იგი, სადედაკაცო საქმე რომ გააკეთოს, ყველასგან ყბადასალები გახდება, მისი აზრით. ჯოგის უკან დევნა, მეჯოგობა გურულის აზრით, სააუგო ხელობაა, ადამიანის ღირსების დამამცირებელი.** გარდა ამისა, მეჯოგის უზრდელობა ცნობილია. თვითონ სიტყვა „მეჯოგე“ ლანძღვის სიტყვად არის ქცეული. „ნამდვილი მეჯოგეა“ იტყვიან, როცა ვისიმე უზრდელობა ჰსურთ გამოხატონ. სხვათაშორის, მიზეზიც ეგ უნდა იყოს იმისა, რომ ოზურგეთის მაზრაში საქონლის მოშენებას უკანასკნელი ადგილი უჭირავს მთელ გუბერნიისაში. მაგალითად, როგორც 1896 წლის ანგარიშიდანა სჩანს, ოზურგეთის მაზრაში ცხენები ჰყოლიათ 3,469, ჯორები — 139, სახედრები — 37, ხარები და ძროხები — 13,451, კამეჩები — 139, ცხვარი — 66, თხა — 3,435 და ღორები 32,938, სულ 53,674 სული საქონელი.

საზოგადოდ, გურიიში საქონელი იმდენი ჰყავთ, რომ ოჯახში საჭიროებისათვის ეყოთ. გასასყი-

დად საქონელს არ აშენებენ და, მაშასადამე, არც საზაფხულო იალალებზე ადიან. ასე და ამგვარად, მწყემსობა აქაურს მთებზე მეგრელების მონოპოლიად გამხდარა. უმეტესად მწყემსებისა ზუგდიდის მაზრიდანაა ნამოსული, საკუთრივ შემდეგის სოფლებიდან: ჯგალიდან, ნალენჯიხიდან, კორცხელიდან, ესე იგი იმ ადგილებიდან, სადაც მკვიდრნი საქონლის მოშენებას მისდევენ. განსაკუთრებით აქ ბევრ მწყემსს შეხვდებით კვარაცხელიას გვარისას. ეს გვარი გურიიში საერთო გვარად გამხდარა მწყემსებისათვის. მწყემსს რომ შეხვდება გურული, ჰკითხავს, კვარაცხელია ხომ არა ხარო? ყველანი მესაკუთრენი არიან. მათში მდიდრებიც ბევრი ურევია. ზოგსა ჰყავს: 100 ძროხა, 60 ცხენი, 400 თხა. წარმოიდგინეთ, აჭარის საზღვარზე ღორის კოლტიც კი გაუჩინიათ, რასაც მეზობელი აჭარელი, რა თქმა უნდა, გულგრილად ვერ შეხედავს.

საძოვრებს მწყემსები იჯარით იღებენ ხაზინიდან მთელი ზაფხულით. ზოგი მთელ მთაში სამას მანეთს იხდის. მერე კერძოდ ვინც მიაბარებს საქონელს, მწყემსს მოსამწყესავს აძლევენ საქონლის რიცხვის კვალობაზე. მაგალითად, თითო ცხენზე 2 მ. აძლევენ და სხვ. რჩებიან აქ თითქმის ხუთი თვე, მაისიდან მოყოლებული. სანამ კარგად არ დასთოვს, აქაურობას თავს არ ანებებენ. ბარად (გურიისშივე) ღვინობისთვეში ჩამოდიან. აქ კი კერძო მემამულეებთან არიან დაბინავებულნი, ან და სახელმწიფო მამულეებზე სხვილფეხა საქონელზე ორ აბაზს იხდიან, თხაზე ორ შაურს. უმეტესად ჩოჩხათის საზოგადოებაში თ. ჯამბაკურ გურიელის და მისი ძმების მამულეებში დგანან გიორგობისთვიდან ვიდრე მეორე წლის მაისამდე. მსხვილფეხზე და დორზე (დიდი ხბო) იხდიან - 1 მან., წვრილფეხა საქონლის შენახვისათვის თხუთმეტში ერთს აძლევენ. გარდა ამისა, დგანან სოფ. გურიანთას და მდ. ჩოლოქის ორსავე ნაპირებზე, შავის ზღვის პი-

რად, სადაც ზამთრობით უფრო თბილა.

აქაური მწყემსები ზოგი 30 წელიწადია, რაც აქეთკენ დადიან. გურიაში ომამდე ჰქონდათ გზა გაკაფული. ზოგი სამიწლობით არ ბრუნდება სამშობლო სოფელში. ისე კი რიგრიგობით დადიან სახლში დიდ დღესასწაულებში: კალანდას (ახალწელიწადს), აღდგომას და სხვ. ისეთებიც არიან, რომ აქ სახლკარდებიან და სამუდამოდა რჩებიან. საქონელს იმავე პრიმიტიული წესით უვლიან, როგორც მათი მოძმენი სამურზაყანო-აფხაზეთისა. თავისთვის თუ იკეთებენ კარავსა, რაც, აქაურ ტყის სიუხვეში, იაფი ჯდება, თორემ საქონელი ზამთარ-ზაფხულ ცის ქვეშა ჰყავთ, დარსა თუ ავდარში, უბინაოდ. საცოდავ პირუტყვს ზედ დასდის წვიმა, თოვლი, ნეხვში წევს, არავინა წმენდს, ითმენს სიცივესა და ყოველსავე გაჭირვებასა. რა თქმა უნდა, ასეთ პირობებს თავისი გავლენა აქვს ხოლმე მათი ხორცისა და რძის რაოდენობასა და ღირსებაზე, ყურადღებას არავინ აქცევს თორემ.

რძისაგან აქ მხოლოდ ერთნაირ ყველს აკეთებენ — **სულგუნს**, ანუ, როგორც აქ ეძახიან, **გადაზელილს**. ასაღებენ მომეტებულად ბარელ გურულებზე, რომელთაც აქ ზაფხულობით სიმინდის ფქვილი ამოაქვსთ ხოლმე და იმაში უცვლიან. ქილა ფქვილს 80-90 კაპიკის ანგარიშში აძლევენ, ხოლო თითო გადაზელილი, რომელიც გირვანქაზედ ცოტა ნაკლებს იწონის, ორი შაურის ანგარიშში მიაქვთ. შრატისაგან ნადულს (ხაჭოს) აკეთებენ, მაგრამ უფრო შინაურობაში სახმარად. რძესა და მანონს ბახმაროში ჰყიდნიან მეჭაერეებზე. კარაქის კეთებას სულ არ მისდევენ. ხოლო ზედმეტს ხარსა თუ ძროხას საკლავადა ჰყიდიან ბახმაროშივე.

მებრელი მეჭობანი

ბახმაროში მოჭაერეთა შორის მეგრელი მწყემსები ხშირად გამოჩნდებიან ხოლმე. ადვილი საცნობებიც არიან, სხვებში მკაფიოდ

ერჩევიან: ტლანქი მიმობვრა, მოკლე, წყლისფერი ჩოხა, ჯვარული შალისა, ტყავის ჩაფულა, მოკლე, ჯვარული ნაბადი, მონითანო ფერისა და დაცხავებული, ნონოლა ქუდი ნაბდისა ან დაგლეჯილი ყაბალახი, მაცდური თვალები და ხელში ნაძვის ჯოხი, თეთრად გათლილი. ბახმაროს ყველა მწყემსის ბელადად უზა (სახელია) კვარაცხელია ითვლება. იმას მთელი ბახმარო იცნობს თავის ბრტყელ-ბრტყელი და ცინიკური ლაპარაკით. მაგრამ, საკვირველია, ამდენი ხანი აქა ცხოვრობენ, გურიაში ტრიალებენ და ქართული მაინც ჯვარულის (სოფელია ზუგდიდის მაზრაში, იქაურები ლაპარაკში კილოს უქცევენ) კილოთი უნდა ილაპარაკონ. ასე ლაპარაკობდა უზაცა. ერთ დღეს მეც გამაცნეს ბახმაროს ეს გმირი. გამოვეხმაურე მისებურად, რამაც დიდად გააოცა, ვკითხე სადა ურობა, როგორ მყოფობა. ჯერ მეგრულად მელაპარაკა. მიქო ბახმარო იმ დროისა, როცა აქ არავინ დადიოდა, არც ქალები ამოდიოდნენ და არა „სთვალამდენ“ აქაურობასაო. მერე სხვების გასაგონად თავისებური ქართულით მითხრა: „ქალებქ რომუ გაჩიდენ აქანა, ნახითა და მოგვესიპა, ბატონო, საქიმე: ნადირიქ გეიქცა, ხორცი გოუფუჭდა, სემილარისტი (ვითომ, ნასწავლი) ქალებიქ აქური გოლეფი (მთები) რომუ ნახესუ და დათვალესუ, ყოლიფერი ნახითა. არ ღირს აქანა ყოფნა, ბალახი კიდო სუნთელი გაფუჭდა...“

ესე იგი ნასწავლმა ქალებმა დაინყეს აქ სიარული და ყველაფერი დათვალესო (თვალი ჰქერესო): ბალახი, ნადირი, მთა, წყალიო. ქალის ნახვას მთა არა ჰგუობსო, ქალმა თავი არ უნდა აჩვენოსო. როგორც ნადირი თვალს მოჰკრავს ქალსა, მის ხორცს წინანდელი გემო ეკარგებაო. ბალახსაც ძალა აკლდება, ისე ვერ ასუქებს საქონელსაო. ქალების თვალებსა აქვთ ასეთი ძალაო.

უზასა სწამდა, რასაც ამბობდა. და მე იძულებული ვიყავ, ბოლომდე მომესმინა მისი ფილოსოფია.

უზას მასპინძლობა და მზის ამოსვლა ბანდრეპილზე

მესამე დღე იყო ჩემი იქ ყოფნისა. საშინელმა მონყენილობამ აგვიტანა. ახლო-მახლო ყველაფერი ვნახეთ, თითქმის ყველა გავიცანით. გადავწყვიტეთ ბახმაროს აღმოსავლეთით მდებარე განდრეკილის მთაზე ასვლა და მზის ამოსვლის დიდებული სურათის ნახვა. წასასვლელად ოთხნი მოვემზადენით. ბახმაროდან საღამოს რვა საათზე გავედით, თვითონ განდრეკილის ძირას, ბახმაროდან ორი კილომეტრის მანძილზე ჩვენს ნაცნობს მეჯოგეს უზა კვარაცხელიას ეყენა ჯოგი. ღამე აქ უნდა გაგვეთია და დილის 2 საათზე შევსდგომოდით მთას, რომ 4 საათისათვის, ესე იგი, როცა მზე ამოდიოდა, მაღლა ვყოფილიყავით.

ნახევარ საათის განმავლობაში უკვე უზას კარავში ვიყავით. შეგვიპატიჟა, მაგრამ მის შეპატიჟებას რაღაც ნაძალადეობა ეტყობოდა. აქ უკვე გამქრალია ის გულწრფელი სიხარული, სტუმრის დანახვით აღძრული, რასაც მგზავრი სხვაგან მთებზე შენიშნავს. აქ ხალხის სიხლოვეს გავლენით ფულის სიყვარულს სტუმრის სიყვარული მეჯოგის გულიდან განუდევნია. კარავში ბარე 15 კაცამდე დაგვიხვდა, დიდი და პატარა. უზას ორი ძმაცა ჰყოლია და სულ ერთადა მდგარან. სამსავე ძმას შეძლებულ მწყემსების სახელი აქვთ.

მჭვარტლისაგან გაშავებული კარავი ნაძვის მრგვალ ძელებისაგან არის შეკრული, ჯარგვალის მსგავსად; ზევიდან ნაძვის ყავრით გადაუხურავთ. ქობის ავეჯს შეადგენს: დაძონილი ორიოდ საბანი, შავი, მსუბუქად გაჩორკნილი ფიცრები ტახტის მაგივრად, კეცი, თუჯის ქვაბი, ბუყუნი მანონისათვის, ტაბაკი, რამოდენიმე თეფში და ხის კოვზები. ეს არის და ეს. ამ მჭვარტლის და სიბინძურის სამეფოში ერთ კუთხეში თახჩაზე ეგდო ი. გოგებაშვილის „კონა“ და ზოგი რამ რუსული სახელმძღვანელო წიგნები. თან გვესიამოვნა და თანაც გაგვიკვირდა. თურმე ამ კარავის ნევრთაგანი ერთი ოზურგეთის სამოქალაქო სასწავლებელში ყოფილა, მეორე — იქავე სასულიეროში. უზა ერთსაც ბათუმის გიმნაზიისათვის ამზადებინებდა... უზა მეტის-მეტე ფულის მოყვარული და თანაც უსწავლელი რომ იყო, ვიცოდით. გამიკვირდა მისი სიუხვე. ჩემს კითხვაზე ამ საგნის შესახებ, დაახლოებით, შემდეგი მიპასუხა: „ხომ ხედავ, ბატონო, რა ცხოვრებას ვენევი! ჩვენი ცხოვრება რა ცხოვრებაა! ჩვენთვის სიხარულის დღე იშვიათად გათენდება, სულ ტანჯვა, ჯაფა, სიცივე, ვაგლახი. ხან მთელი ორი დღე არა მძინავს ხოლმე. რისთვის? იმისათვის, რომ უსწავლელი ვარ. მამა-ჩემს არც ფული ჰქონდა, არც მისი ჭკუა, რომ ჩემთვის ორი ან ბანი ესწავლებინა. მეჯოგეობა იცოდა და მეც ეს მასწავლა.

ლმერთისა და თქვენი წყალობით ორიოდ სული საქონელი მყავს, ყოველ წლებით ორიოდ გრომს ავიღებ. ვიცი, რომ თუ ჩემს შვილს ვასწავლე, ერთ დღეს თქვენსავით „ჩინონიკი“ იქნება, ჭკუაც ექნება და ფულიცა. ჩემი ხელობით შორს ვერ წავა. თუ „ორი ღერი“ წიგნი არ ისწავლა, კაცი მჭადს არ მოუტეხს. ამიტომ, მე დავიკლებ, უჭმელი დავრჩები და იმას კი რამეფრად „კლასს“ გავათავებინებ“.

როცა ვუთხარით ჩვენი მოსვლის აზრი, ფრიად გაიოცეს. მთაზე და მერე ღამით რა გინდათო? მზის ამოსვლა რომ ვახსენეთ, სიცილად არ ეყოთ: მზეს ბახმაროდანაც დაინახავდითო. ჩემი უბის წიგნი და ფანქარი რომ ნახა უზამ, დაასკვნა, „მთის ასანერად“ მიდიანო და თავისიანებს ისე გააცნო ჩვენი თავი. რაკი არ იშლით და მაინცა და მაინც გინდათ ნახოთ, მარტო ვერ გაგიშვებთ, კაცსა და ძაღლებს გაგაყოლებთ, თორემ ან გზა დაგეკარგებათ, ან „უნმინდური“ (დათვი) შემოგვხვდებათ და დაგამარცხებთო, აქ დიდძალი იცის დათვებიო, ჩვენი მსახურების სურვილი განაცხადა უზამ. ჩვენ, რა თქმა უნდა, მადლობა გადავუხადეთ. მხოლოდ მერე ვინანეთ, რომ მადლობა ტყუილად დაგვეკარგა.

ვახშმობის დრომ მოატანა. გვასვეს რძე, შემოგვთავაზეს მანონი, გადაზელილი, ტალახის მსგავსი ღომი სიმინდის ფქვილისა. კვამლმა სული ამოგვართვა, ნავახშმევს თვალის მოსატყუებლად მივწევი ტახტზე. უზა დაგვიპირდა, თავის დროზე მე გაგალვიძებთო. ის კი არა, გულში სხვა სდებია. მაინც ვერ დაერწმუნებია თავისი თავი, რომ ჩვენ მართლა გვწაღდა მთაზე ასვლა. ჩემს თანამგზავრებს ჩაეძინათ. მე კი კვამლმა აღარ დამაძინა, მხოლოდ თავი მოვიმძინარე. კერის პირას უზა და მისი ერთი ძმა დიდ ხანს ლაპარაკობდნენ. მათი ლაპარაკის საგანი ჩვენი ვიყავით. რა თქმა უნდა, სასიკეთოდ არ მოვუხსენებოვართ, სთქვებს: დაეძინებათ, ჩვენ არ გავალვიძოთო, მანამდე მზეც ამოვა და ესენი არ წავლენ-

ნო. რა თქმა უნდა, ამის შემდეგ სულ გამიკრთა ძილი.

ორის ნახევარზე წამოვდექით. ველოდით, უზა კაცს გაგვაყოლებს, გზის მაჩვენებელსაო. ეს კი საჭირო იყო, რადგან მთაზე ათასი ბილიკებია, თუ ერთს ასცდით, დიდს ხანს მოგიხდებათ ხეტიალი უგზო-უკვლოდ. მაგრამ უზამ ისე დაიჭირა თავი, თითქო არაფერს დაგვპირებოდა და თითქო არც ჩვენ გვეთქვას მადლობა წინდანინვე. მერე ძალის-ძალით გამოვართვით სატევარი, თორემ იმასაც არ იძლეოდა. არც ძაღლები გამოგვაყოლა...

შევუდექით აღმართს. გზას გვინათებდა ცისკრის ვარსკვლავი. ჩუმი და მშვიდი ღამე იყო. ცა ისე იყო მოჭედილი ვარსკვლავებითა, რომ ერთი ხელის დადება ადგილი არ დარჩენილიყო თავისუფალი. სიჩუმეს მხოლოდ შორს ბახვის წყლის ჩხრიალი არღვევდა. მისი ხმა ბახმაროს გარშემო შემორკალულ მთების კალთებსა ჰკოცნიდა. ათასში ერთხელ უზას ქოფაკების ხმაც ამოატანდა ჩვენამდე. ჰაერი მეტად წმინდა იყო. გზაში ბალახით გამოძღარი ცხენი შემოგვხვდა, ერთს ალაგას გაჩერებული. უზასაგან დაშინებულებს ცოტა გვეყო, რომ უწყინარი ცხენი დათვად დაგვესახა. სატევრის გარდა თოფიც მოგვქონდა. ერთმა თოფიანს დაუძახა:

- ვასო!
- თოფი სადა გაქვს?
- ზურგზე.
- პატრონა არის შიგ?
- არა.
- სადა გაქვს?
- ჯიბეში, ცხვირსახოცში გამოვკარი.

ამასობაში თვითონ ცხენმა გვიხსნა გასაჭირისაგან. ჩვენს ლაპარაკზე დაფრთხა და გზა გასწმინდა. ხოლო ჩვენ სიცილი აგვიტყდა და მეთოფურს ქება ვუთხარით ასე „მარაგად“ ყოფნისათვის...

4 საათზე მთას მოვექეცი. შევისვენეთ, მაგრამ სიცივე ძალზე იკბინებოდა. ხუთის 40 წუთზე მტრედის ფერ ღრუბლებს მზის შორეული სხივები მოხვდა. ცისკიდურს, თითქო უმანკო ქალიაო,

მზის სხივების მოხვედრაზე შერცხვა, ბაგე-ტუჩები ვარდისფრად შეეღებოდა. მთლად მიდამო ვარდის ხავერდს დაემსგავსა. ბოლოს თვით გამომგზავნი ამ სხივებისა გამოჩნდა. უმანკო იყო ბუნება, დედამიწა, რომელზედაც ჩვენ ვნებავრობდით. მთის ზურგი უთვალავ აღმასებად აბრჭყვიალდა. ამონვერილი მზის სხივნი ჰკრთოდნენ, თითქო გვეალერსება და კდემამოსილი საგალობელს გვიგალობსო. გარშემო გამეფებულს დუმილს არაფერი არღვევდა. თვით ჩვენ სულგანაბულნი შევცქეროდით ამ დიდებულ სურათს ბუნებისას. ჩვენი სახე, თვალები ერთიანი გამომეტყველება იყო იმ უზომო აღტაცებისა, რომელმაც მთელი ჩვენი არსება მოიცვა. მზის სხივთაგან განათებულ „საყორნი-

ას“ მთამ საოცნებო სახე მიიღო. შორს ლაპლაპი დაინყო შავშეთის თოვლიანმა მწვერვალებმა.

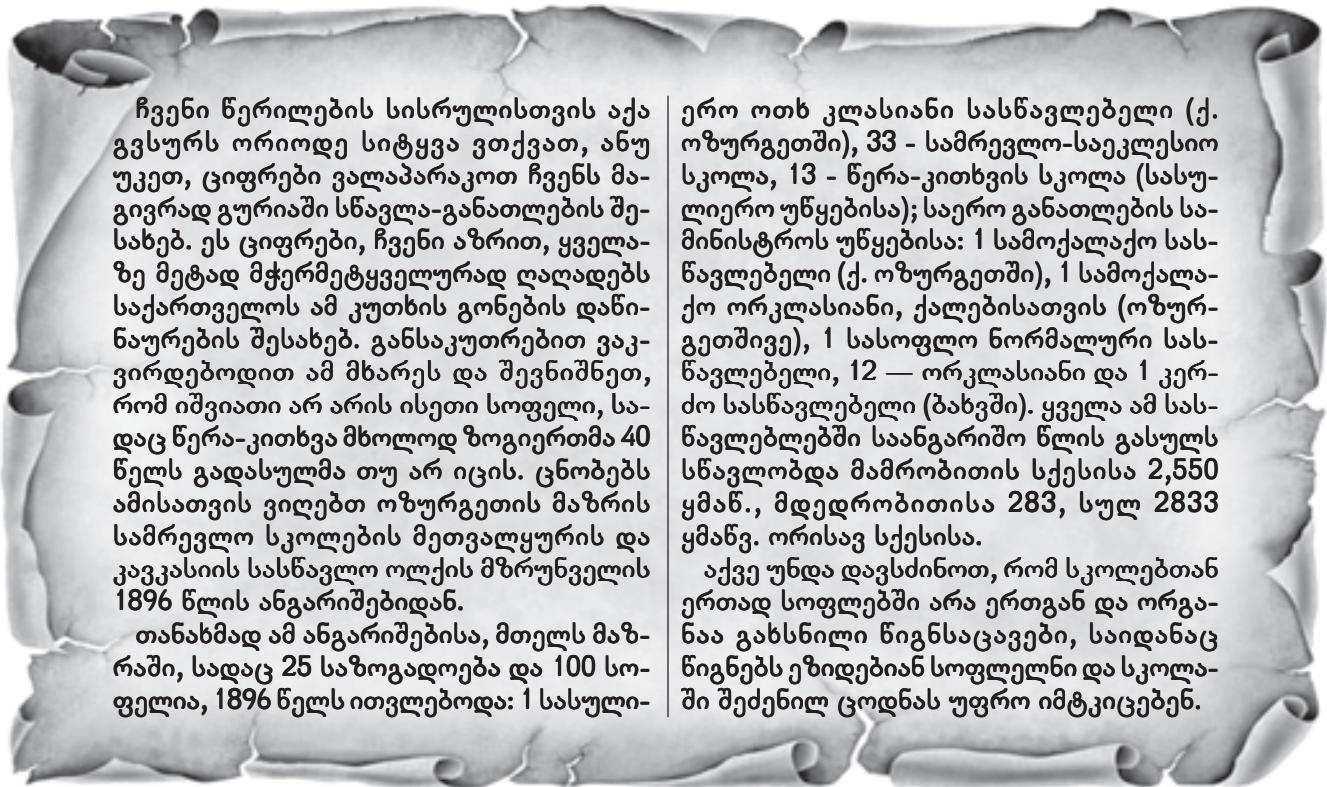
მზემ ცოტ-ცოტად ქვეყანა გაათბო. ჩვენც ტკბილად დავიძინეთ ნახევარი საათით. უკან შურდულივით დავეშვიტით. უზამ საუზმედ დაგვახვედრა რძე და მანონი. აქეთობას ვნახეთ ბახმაროს ჩრდილოეთით მდებარე სერი ფურნია, საიდანაც მკაფიოდა სჩანს მთელი ბარი გურია-სამეგრელოსი და შავი ზღვა. მაგრამ მანამდე ნისლიც აირია და ხშირი ნაძვნარით ბახმაროში დავეშვიტით.

ის იყო და ისა დარმა ჩხირი მოგვატეხა. დაინყო წვიმა, ნისლი, წვიმა, ნისლი, დაიჭირა სიცივე. ვიფუთნებით საზამთრო ტანისამოსში და ეს — 31 მკათათვეს!

საშინელია ავდარში აქაურობა,

როცა კოკისპირულად ასხამს ზევიდან! მეხი ისე ახლოს ვარდება, გეგონებათ, ეს არის, თავზე დამატყდაო. ამ დროს, უკუნ ლამეში, როცა თვალთან თითს ვერ მიიტანს კაცი სიბნელისაგან, იელავს, მაგრამ მერე უარესად ჩამობნელდება, მეჯოგე დაძრწის კლდე-ღრეში და ეძებს გარედ დარჩენილ საქონელს, თან გულშემზარავი ხმით ღრიალებს... საქონელს უძახის... ან დათვს ეომება... უნდა ერთხელ გაიგონოს კაცმა ეს ხმა, რომ სავსებით იგრძნოს მისი შემზარავობა...

ცოტათი გამოიდარა თუ არა, საშინელი ქარი ატყდა. გვეგონა, ამ სახლებსაც წაიღებდნენ. თავი დაფუკარი აქაურობას, მეტი დარჩენა არა ღირდა. გზა აჭარისაკენ უნდა განმეგრძო.

ჩვენი წერილების სისრულისთვის აქა გვსურს ორიოდ სიტყვა ვთქვათ, ანუ უკეთ, ციფრები ვალაპარაკოთ ჩვენს მაგივრად გურიაში სწავლა-განათლების შესახებ. ეს ციფრები, ჩვენი აზრით, ყველაზე მეტად მჭერმეტყველურად ღალადებს საქართველოს ამ კუთხის გონების დანინაურების შესახებ. განსაკუთრებით ვაკვირდებოდით ამ მხარეს და შევნიშნეთ, რომ იშვიათი არ არის ისეთი სოფელი, სადაც წერა-კითხვა მხოლოდ ზოგიერთმა 40 წელს გადასულმა თუ არ იცის. ცნობებს ამისათვის ვიღებთ ოზურგეთის მაზრის სამრევლო სკოლების მეთვალყურის და კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის 1896 წლის ანგარიშებიდან.

თანახმად ამ ანგარიშებისა, მთელს მაზრაში, სადაც 25 საზოგადოება და 100 სოფელია, 1896 წელს ითვლებოდა: 1 სასული-

ერო ოთხ კლასიანი სასწავლებელი (ქ. ოზურგეთში), 33 - სამრევლო-საეკლესიო სკოლა, 13 - წერა-კითხვის სკოლა (სასულიერო უწყებისა); საერო განათლების სამინისტროს უწყებისა: 1 სამოქალაქო სასწავლებელი (ქ. ოზურგეთში), 1 სამოქალაქო ორკლასიანი, ქალებისათვის (ოზურგეთშივე), 1 სასოფლო ნორმალური სასწავლებელი, 12 — ორკლასიანი და 1 კერძო სასწავლებელი (ბახვში). ყველა ამ სასწავლებლებში საანგარიშო წლის გასულს სწავლობდა მამრობითის სქესისა 2,550 ყმაწ., მდედრობითისა 283, სულ 2833 ყმაწვ. ორისავ სქესისა.

აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ სკოლებთან ერთად სოფლებში არა ერთგან და ორგანაა გახსნილი წიგნსაცავები, საიდანაც წიგნებს ეზიდებიან სოფელნი და სკოლაში შეიძენილ ცოდნას უფრო იმტკიცებენ.

ქეთი ჭელიძე

განვითარებული შუა საუკუნეების სურთმოქმედება

შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების მეორე აყვავების ხანა X საუკუნის მეორე ნახევრიდან XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნამდე პერიოდს მოიცავს. მისი დიდი ნაწილი საქართველოს გაერთიანებული სამეფოს არსებობის ხანას მიეკუთვნება, ქრონოლოგიურად ემთხვევა დასავლეთ ევროპაში რომანული ხელოვნების საუკუნეებს და გოთური ხელოვნების დასაწყისს. პირველი ნიმუშები, რომლებიც ამ ეპოქას შეიძლება მივაკუთვნოთ, ჯერ კიდევ ატარებს გარდამავალი ხანის ნიშნებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მათში უკვე საკმაოდ ნათლად იჩენს თავს ახალი სტილის ნიშნებიც.

კუმურდო ამ დროის — X საუკუნის შუა წლების — ტიპური მაგალითია.

კუმურდოს შესანიშნავი ტაძარი ჯავახეთში, ახალქალაქის მახლობლად მდებარეობს. ეს შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ერთი მწვერვალთაგანია, როგორც მხატვრული ღირსებებით, ისე ტექნიკური შესრულების დონითაც.

კუმურდოს გეგმაში თითქოს შეთავსებულია წარსული და მომავალი — მრავალფასადიანობა, რომელსაც არ გადმოუღწევია X-XI საუკუნეთა მიჯნის აქეთ და წაგრძელებული სწორკუთხა გეგმა დამახასიათებელია მთელი მომდევნო ხანის საეკლესიო არ-

ქიტექტურისათვის.

გარეგნული იერით კუმურდო უკვე ახალ დროს მიეკუთვნება. ამას მოწმობს აზიდული პროპორციებიც, აღმოსავლეთისა და გვერდის ფასადების სამკუთხა ნიშნებიც (მოტივი, რომელიც შემდეგ დიდად გავრცელდა), სარკმელთა მოჩუქურთმებული საპირეებიცაა და ჩუქურთმიანი ჯვრებიც. ჩუქურთმის კვეთა ფაქიზია, განსაკვივრებლად რაფინირებული.

კუმურდოს კედლები გვხიბლავს თავისი ფერის სილამაზით: პერანგის ქვა მოვარდისფროა, ღრმა, ინტენსიური ტონის: აქა-იქ კი თითქოს შემთხვევით (სინამდვილეში კი მოფიქრებულად) „ჩანვითეებულა“ სისხლისფერი „ლაქები“.

ოშკი კიდევ უფრო მეტად უახლოვდება ახალი დროის ნორმებს. **ოშკის მონუმენტური საეპისკოპოსო ტაძარი** (სამხრეთ საქართველო, ტაო) მთიან ადგილას მდებარეობს, თორთუმის წყლის მარცხენა მალალ ნაპირზე. შენობა აგებულია საგანგებო სუბსტრუქციაზე, რომელშიც სამარხებია მოწყობილი. ძეგლის აგების შესახებ მოგვითხრობს სამხრეთის კედლის წარწერა, რომ დამფუძნებლები ყოფილან ტაოს მფლობელი ბაგრატიონები. ტაძრის მშენებლობის დაწყების თარიღია X საუკუნის 50-60-იანი წლები.

ოშკის გეგმა ჯვარისებრი მოხაზულობისაა; ეს არის ტრიკონქი, ანუ ჯვრის სამი მკლავი — აღმოსავლეთის, სამხრეთისა და ჩრდილოეთის — ნახევარწრიული აფსიდებით მთავრდება, მეოთხე კი — დასავლეთისა — წაგრძელებული და ერთნაწიანი, უაფსიდოა. სამივე აფსიდის ერთსა და მეორე მხარეს ორსართულად მოთავსებულია დამხმარე სადგომები. ჯვრისებრი მოხაზულობა შენარჩუნებულია გარედანაც, მაგრამ აფსიდების სიმრგვალე არ მჟღავნდება.

ტაძარი თავისი სიდიდით ბევრად სჭარბობს წინა დროის ძეგლებს და პროპორციების მხრივაც ახალი დროის ტიპური ნაწარმოებია: კედლების სიმაღლე, შენობის კორპუსის სიგანესთან შეფარდებით, გაიზარდა; გუმბათის ყელი დიდად ამაღლდა, წინანდელ გუმბათისყელთა გეომეტრიულად მკაფიო რვანახნაგამ ადგილი დაუთმო ცილინდრს, რომელიც გრეხილი ლილვებითა და დეკორაციული თაღებით 24 არედ იყოფა. იმატა სარკმელთა რაოდენობამ. თუ წინათ ოთხი იყო, ახლა თორმეცია. ტაძრის ფასადე-

კუმურდო

ალავერდი

ბიც დეკორაციული თაღებითა და პილასტრებით (კედლის სვეტი) არის შემკული.

რელიეფის სიმდიდრით ოშკს ერთი უპირველესი ადგილი უჭირავს შუა საუკუნეების ქართულ ტაძართა შორის.

ოშკის გარეგნული სახის ყველაზე დამახასიათებელი მოტივია სამგზის განმეორებული კომპოზიცია ხუთი დეკორაციული თაღისა. ამ თაღებში ჩართულია ორორი სამკუთხა ნიში. ეს სისტემა ხუთი თაღისა და ორი ნიშისა გადაიქცევა XI-XII საუკუნეთა მრავალგუმბათიანი ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადთა ტიპურ კომპოზიციად.

პირველი ღირსშესანიშნავი ძეგლი, რომელიც XI ს-ის მიჯნაზე შე-

იქმნა, ქუთაისის **ბაგრატის ტაძარი**. თავისი ისტორიული და მხატვრული მნიშვნელობით მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს შუა საუკუნეების მთელ ქართულ ხელოვნებაში. ტაძარი მდებარეობს მთაზე, რიონის მარცხენა ნაპირას.

ბაგრატის ტაძარი ტრიკონქის ტიპის ჯვარგუმბათოვანი ნაგებობაა. გუმბათი ოთხ მძლავრ ბურჯს ეყრდნობოდა, ჯვრის შვერილი მკლავები გარედან სწორკუთხა, შიგნით კი (აღმოსავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ მხარეს) — ნახევარწრიული აფსიდებით იყო დასრულებული. შიგნითვე დასავლეთის მკლავს შემოუყვებოდა პატრონიკე — გალერეა, სა-

დაც წირვა-ლოცვისა და დღესასწაულების დროს მეფე-დედოფალი და დიდებულები იდგნენ.

შენობის გარეგნული იერი მონუმენტური და დიდებულია, იმავე დროს, მრავალფეროვანი და დინამიკური: შვერილი მკლავები, დასავლეთის კომპიანი ფასადის ასიმეტრიულობა, კარიბჭეები, დეკორაციული თაღები (აღმოსავლეთ ფასადზე ჩვენთვის უკვე ცნობილი კომპოზიციისა ხუთი თაღისა და ორი ნიშის), ჩუქურთმიანი სამკაული ქმნის ტაძრის ცხოველხატულ სახეს. გასაოცარია შენობა პროპორციების დახვეწილობით, პროფილების, სამკაულთა, თაღების შესრულების თავისუფლებითა და არტისტიზმით, კონსტრუქციების სიმსუბუქით, — ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა განსაცვიფრებელი სინატიფის ორმაგი სარკმლები აფსიდებისა.

ალავერდის საეპისკოპოსო ტაძარი აგებულია XI საუკუნის პირველ მეოთხედში. იგი კახეთში მდებარეობს, თელავიდან 18 კილომეტრის დაშორებით. ვაკეზე დგას და თავს დაჰყურებს ალაზნის ველს — მისი ცაღანვდილი ნვეტიანი სახურავი და თეთრი კედლები ყოველი მხრიდან ჩანს. ეს ერთი ულამაზესი ადგილთაგანია ჩვენს ქვეყანაში. თვით ალავერდის ტაძარი საქართველოს ყველაზე მაღალი ეკლესიაა (გუმ-

ოშკი

ბათიანად 50 მეტრს აღემატება).

შენობის გეგმას საფუძვლად უდევს ჯვარი, რომლის სამი, ერთმანეთის ტოლი მკლავი ნახევარწრიული აბსიდებით მთავრდება და ქმნის ე. წ. ტრიკონქს. დასავლეთის მკლავი ნაგრძელებულია, აქვს გვერდის ნაგები. საკურთხევლის აბსიდის ორსავე მხარეს მოთავსებულია სამკვეთლოსა და სადიაკვნეს ოთახები. გარედან შენობას სწორკუთხა მოხაზულობა აქვს. ჯვრის მკლავების გადაკვეთაზე აღმართული გუმბათი ოთხ ბურჯს ეყრდნობა. ჩრდილოეთით, სამხრეთითა და დასავლეთით ტაძარს ღია გალერეები ჰქონდა, რომლებიც XIX საუკუნის დასაწყისში დაუნგრევიათ. ამ სამ მხარეს არის მოთავსებული ტაძრის შესასვლელებიც. შიდა სივრცე გამოირჩევა გრანდიოზულობითა და დახვეწილი პროპორციებით. ინტერიერს კარგად ანათებს ფართო კარ-სარკმლებიდან უხვად შემოსული სინათლე (გუმბათს 16 სარკმელი აქვს). მონუმენტური ფასადები ძუნნად არის მორთული (ეს კახეთის ძეგლების საერთო თავისებურებაა). დამახასიათებელია აღმოსავლეთი ფასადის აგებულება — ხუთი დეკორატიული თალი და ორი ღრმა სამკუთხა ნიში.

ბაბრატის ტაძარი

საუკუნეთა მანძილზე ალავერდი განსაკუთრებული სახელით სარგებლობდა. იგი ნმიდა გიორგის სახელობისაა.

XI საუკუნის მესამე ფუძემდებელი ძეგლი, რომელშიც ეპოქის სტილმა, აგრეთვე, მკაფიო გამოხატულება ჰპოვა, მცხეთის საკათალიკოსო ტაძარი **სვეტიცხოველი** — ყველაზე დიდი საეკლესიო ნაგებობა საქართველოში დღემდე გადარჩენილთა შორის და საუკუნეთა განმავლობაში ქრისტიანული საქართველოს სარწმუნოებრივი ცხოვრების ცენტრი.

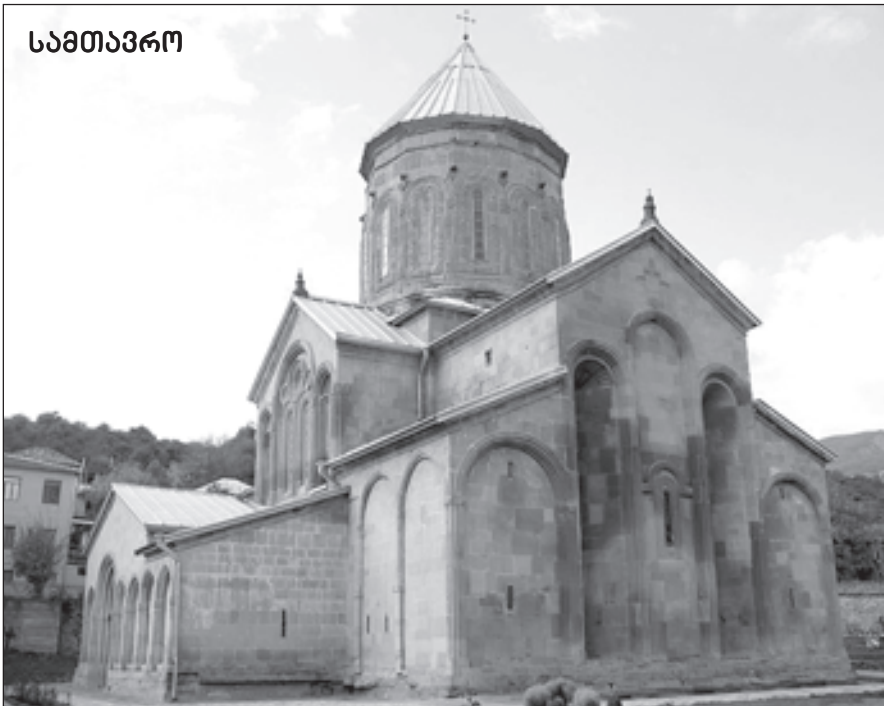
საუკუნეთა მანძილზე სვეტი-

ცხოველს ბევრი რამ გადახდა თავს, ბევრჯერ დააზიანეს და დაანგირეს, თითქოს საქართველოს ყველა ჭრილობა მის კედლებზედაც აღიბეჭდა. მაგრამ მას ყოველთვის კვლავ აშენებდნენ. იგი მკვდრეთით აღდგებოდა ხოლმე, როგორც ქვეყნის უკვდავების სიმბოლო.

XIII ს-ის მიწურულს, თემურლენგის ბარბაროსული შემოსევის დროს, დაინგრა გუმბათი, ჩამოეცალა პერანგის ნაწილი, შიგნით დაანგრიეს დასავლეთი მხარე, ბოძების ნაწილი, პატრონიკე. აღდგენას ხელი მოჰკიდა გაერთიანებული საქართველოს უკანასკნელმა მეფემ ალექსანდრე I-მა. მის დროს ხელმეორედ აშენდა ყველა დანგრეული ნაწილი გუმბათის ყელიანად.

სვეტიცხოვლის ტაძარი გეგმით აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ ძლიერ ნაგრძელებული სწორკუთხედიანია. ჯვრის სახე სივრცეშია შექმნილი გუმბათის ოთხივე მხარეს განვდილი ოთხი მკლავით. მკლავები სწორკუთხაა გარდა აღმოსავლეთის მკლავისა, რომელიც საკურთხევლის აფსიდით არის დაბოლოებული. საკურთხევლის სამხრეთითა და ჩრდილოეთით ორსართულად განლაგებულია სათავსოები. გუმბათი ოთხ მძლავრ ბოძს ეყრდნობა. გუმბათის ყელში 16 სარკმელია. მიუხედავად იმისა, რომ ტაძარმა მრავალი ცვლილება განიცადა, იგი

სამთავრო

დღესაც დიდებულ შთაბეჭდილებას ტოვებს...

სვეტიცხოვლის მახლობლად, იქვე, მცხეთაში მდებარეობს XI საუკუნის I ნახევრის კიდევ ერთი ძეგლი — **სამთავროს** საეპისკოპოსო ტაძარი. უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს მისი გეგმა. სწორედ აქ იჩენს თავს მიდრეკილება უფრო კომპაქტური სივრცის შექმნისა.

სამთავროს ტაძარი ჯვარგუმბათოვანი ნაგებობაა, მხატვრულ-სტილისტური ანალიზით XI საუკუნის 30-იან წლებს განეკუთვნება. ნაგებია მოყვითალო-მოყავისფრო კარგად გათლილი კვადრებით.

ტაძარში შესვლა სამხრეთის კარიბჭიდან შეიძლება. გუმბათი ეყრდნობა ორ თავისუფლად მდგომ ბურჯს და საკურთხევლის კედლების შვერილებს. საკურთხევლის ორივე მხარეს სადიაკვნე და სამკვეთლოა, რომლებიც ტაძრის მთავარ სივრცეს გასასვლელეობით უკავშირდებიან. სამხრეთით მიშენებულია ვარსკვლავისებრი კამარებით გადახურული დიდი ექვტერი — კარიბჭე.

მეორე მინაშენი ჩრდილოეთის მხარესაა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტაძრის დეკორატიული მორთულობა. აღმოსავლეთის

სვეტიცხოველი

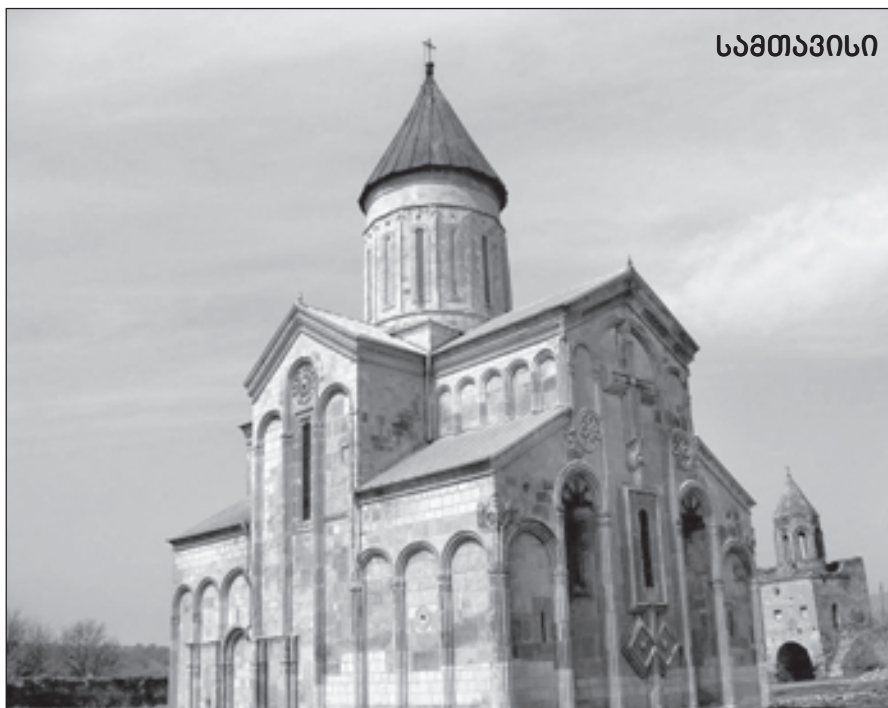

ფასადზე გამოყენებულია ხუთთაღიანი კომპოზიცია. უფრო ინტენსიურად და ბრწყინვალეა დაამუშავებული სამხრეთისა და ჩრდილოეთის ფასადები.

სამთავისის საეპისკოპოსო ტაძარი (თბილისის ჩრდილო-დასავლეთით) საყურადღებოა არა მარტო განსაკუთრებული მხატვრული ღირსებებით — პროპორციულ შეფარდებათა საკვირველი ჰარმონიულობით — არამედ იმიტაც, რომ აქ თავს იჩენს ზოგი თავისებურება, რომლებიც საფუძვ-

ლად დაედო შემდგომ განვითარებას. გეგმაში იგივე ტენდენცია ჩანს, რომელიც სამთავროში ვნახეთ: გამარტივება, დამოკლება; მართალია, აქ ჯერ კიდევ ოთხი გუმბათქვეშა ბოძია, მაგრამ აღმოსავლეთის ორი ბოძი ძალიან მიახლოებულია საკურთხეველთან. აღმოსავლეთის ფასადის დამუშავება, რომელსაც კვლავინდებურად ხუთთაღოვანი სისტემა უდევს საფუძვლად, რთულ დეკორაციულ კომპოზიციას ქმნის: საკურთხევლის მთავარი სარკმლის თავზე განლაგებული უზარმაზარი მოჩუქურთმებული ჯვარი, სარკმლის ქვეშ — კუთხით დაყენებული და აგრეთვე, ჩუქურთმებით შევსებული ორი კვადრატი. ეს ელემენტები, რომლებიც ფასადის შუა ღერძზეა ასხმული, ერთმანეთს უკავშირდება მომჩარჩოებელი ლილვით — ზემოთ იგი მთავარ თაღებს ებმის, ქვემოთ კი კედლის ძირამდე ჩადის. კომპოზიცია შუა თაღის ორ მხარეს დამატებულ თაღებსა და ლილვებთან ერთად ქმნის პლასტიკურად პროფილირებულ ხაზების უწყვეტ, უაღრესად დინამიკურ დინებას. სამთავისის აღმოსავლეთი ფასადის გავლენა ხანგრძლივი იყო. მან განსაკუთრებით იჩინა თავი XII საუკუნის მეორე ნახევარში. გეგმათა შემდგომი განვითარებაც სამთავროსა და სამთავისს უკავშირდება.

სამთავისი

XII საუკუნე შუა საუკუნეების საქართველოს „ოქროს ხანაა“. დაახლოებით 120 წელი დავით აღმაშენებლიდან თამარ მეფემდე არა მარტო სრული სტაბილიზაციის დროა, არამედ პოლიტიკური სიძლიერისა და ეკონომიური აყვავებისაც.

XII საუკუნე „იხსნება“ **გელათის** სახელგანთქმული მონასტრით, რომელიც 1106 წელს დააარსა დავით აღმაშენებელმა ქუთაისის მახლობლად. მემათიანე აღტაცებით მოგვითხრობს, რომ მეფემ „მოიგონა აღშენება მონასტრისა... ადგილსა ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლოსა“ და ააშენა ტაძარი ყოვლად წმიდისა (ე.ი ღვთისმშობლის), „აღმატებულთა ყოველთა წინანდელთა ქმნულთა“.

იგი განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ **გელათი მხოლოდ მონასტერი კი არ იყო, არამედ მეცნიერებისა და განათლების ცენტრიც – „მეორე იერუსალიმი“ და, ამავე დროს, მეორე ათენი (ათენი ყოველთვის მიჩნეული იყო სიბრძნისა და მეცნიერების კერად). მართლაც, მონასტერთან დაარსდა აკადემია — ძველი საქართველოს ერთი უმნიშვნელოვანესი კულტურული ცენტრთაგანი (აქ იღწვოდა გამოჩენილი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწი.**

მონასტრის გალავანში, მთავარი ტაძრისა და აკადემიის გარდა, მოთავსებულია სამრეკლო და ორი მცირე ეკლესია — **წმ. გიორგისა** და **წმ. ნიკოლოზისა**.

მთავარ ტაძარს აღმოსავლეთით სამი შვერილი აფსიდი აქვს. ძალიან ფართო შიგა სივრცე ჰყარისა და შუქის სიუხვით გვიზიდავს. გუმბათის ყელის სარკმელთა გარდა ტაძარს საკურთხევლის, დასავლეთისა და გრძივი კედლების უზარმაზარი სარკმლები ანათებს. ტაძრისა და მინაშენთა კედელ-კამარები ერთიანად მოხატულია, ხოლო საკურთხევლის კონქში ღვთისმშობლისა და ორი მთავარანგელოზის მობაიკური გამოსახულებაა.

გელათის ფასადები დეკორაციული თაღების საკმაოდ რთული სის-

გელათი

ტემითაა გაფორმებული, მაგრამ ჩუქურთმა თითქმის არ არის. კედლები მოპირკეთებულია გათლილი ქვით — ზოგი მათგანი უჩვეულოდ დიდი და თქმულების თანახმად, ეს უშველებელი ლოდები თვით დავითის ხელით უნდა იყოს დანყობილი. შვერილი აფსიდები, ჯვრის მკლავები, ექვტერები, მათი დაქანებული სახურავები და ფრონტონები მთელ შენობას მოძრაობასა და დინამიზმს მატებენ.

XII საუკუნის ბოლო ათეულ წლებსა და XIII-ის პირველ ნახევარში შეიქმნა ქართლის გუმბათოვან ტაძართა ერთი დიდი ჯგუფი. ამ შენობებში საბოლოოდ შემუშავდა ქართული გუმბათოვანი ეკლესიის კანონიკური სახე. ტაძრის გეგმა უკვე მტკიცედ იცავს იმ ტენდენციებს, რომელიც XI ს-ის ცალკეულ ძეგლებში — სამთავროსა და სამთავისში — ჩაისახა. გეგმა კიდევ უფრო დამოკლდა და კვადრატს მიუახლოვდა; ოთხი ცალკე მდგომი ბოძის ნაცვლად ორილა დარჩა. აღმოსავლეთის ბოძების წყვილი საკურთხევლის კედლებთანაა შერწყმული.

შეიცვალა პროპორციებიც: შენობის კორპუსი რამდენადმე დაბლდა, ხოლო გუმბათის ყელი

კიდევ უფრო ამაღლდა და კოშკივით წამოიმატა.

X-XIII საუკუნეებმა უამრავი ძეგლი დაგვიტოვა. მათი დიდი მხატვრული ღირსება, მკაფიო თავისებურება, განვითარების დამოუკიდებლობა ნებას გვაძლევს ქართული ხუროთმოძღვრება იმდროინდელი ევროპული და წინააზიური ხელოვნების ღირსშესანიშნავ მოვლენად ჩავთვალოთ. ბუნებრივია, იგი ენათესავება სხვა ქრისტიანულ ქვეყნების ხუროთმოძღვრებას, რომლებთანაც მას იდეური და ფუნქციური ამოცანების იგივეობა აკავშირებს. მაგრამ ეს მის ორიგინალობაზე გავლენას ვერ ახდენს.

ქართულ მწერლობასთან და სიმღერასთან ერთად სწორედ ქართული ხუროთმოძღვრება გამოსახავს ყველაზე სრულად და ნათლად ქართული კულტურის ეროვნულ თავისებურებას.

(თემათა განვარტებით გვიანი შუა საუკუნეების ხუროთმოძღვრების ისტორიული მიმოხილვით)

საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტურნალი „ამბიონი“, 2011წ.

დიდნაურის ნაქალაქარი

კახეთში, დედოფლისწყაროს რაიონში, ივრის ზეგანზე, უძველეს სამარხებს მიაკვლიეს. სამარხები VI-VIII საუკუნეებს განეკუთვნება.

ამ ტერიტორიაზე, შესაძლოა, უძველესი ნაქალაქარიც არსებობდეს.

ნაქალაქარის შიდა ციხე კილომეტრნახევრიანი გალავნითა და 12 მეტრის სიგანის თავდაცვითი თხრილით უნდა ყოფილიყო შემოსაზღვრული.

დედოფლისწყაროს რაიონის იმ ტერიტორიაზე, სადაც სამარხებს მიაკვლიეს, არქეოლოგიური სამუშაოები, სავარაუდოდ, 2017 წელს განხორციელდება. აკლდამების შესწავლის პროცესში უცხოელი სპეციალისტებიც ჩართვებიან.

დიდნაურის ნაქალაქარზე არქეოლოგიური სამუშაოები 2015 წლის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში ჩატარდა. 100 კვ.მ მიწის ფართობზე დაზვერვითი არქეოლოგიური გათხრები საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიისა და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარმომადგენლებისგან დაკომპლექტებულმა ექსპედიციამ ჩაატარა.

აღმოჩნდა ქვით, თიხითა და ხის მორებით ამოყვანილი, შვიდი მეტრის სიგანის გალავანი და სამი

მეტრის სიგანის ქიშკარი, კარგად მოკირწყლული სავალი ნაწილით. გალავანი მკვიდრ საფუძველზეა დაფუძნებული და რთული შიდა აგებულებით ხასიათდება. ზუსტი არაერთი პარალელი წინა აზიის ცივილიზაციების ნაქალაქარებზეა დადასტურებული.

უძრავ კულტურულ ფენებში მოპოვებული კერამიკული მასალით ექსპედიცია ნაქალაქარს ძვ. წ. XII-IX საუკუნეებით ათარიღებს.

სამინისტროს ცნობით, სატელიტური გადაღებების განხილვის შედეგად, რამდენიმე ასეული მეთრის სიგრძის საიდუმლო გვირაბი გამოვლინდა, რომელიც, სავა-

რაუდოდ, ნაქალაქარის წყალმომარაგების საშუალებას წარმოადგენდა. არქეოლოგების აზრით, სწორედ ამ გვირაბით ქალაქი იმ პერიოდში შირაქში არსებული მდინარიდან მარაგდებოდა. გაირკვა სამაროვნის აღმდგმვაზე.

სეისმური მონიტორინგის ცენტრის მონაცემებზე დაყრდნობით, ნაქალაქარი მძლავრი მიწისძვრის შედეგად დანგრეულა. არქეოლოგების ვარაუდით, კატასტროფა ძვ. წ. IX საუკუნეში მოხდა.

ნაქალაქარი, რომელიც სატელიტური ფოტოების გაშიფრვის შედეგად აღმოჩნდა, დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე, დიდი შირაქის ველის დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს.

ივრის ზეგნის ამ მონაკვეთში, გეოგრაფიულად, დიდი შირაქის, პატარა შირაქისა და ზილიჩის ნაყოფიერი ველებია – ველებს ირგვლივ მთაგორებზე ორმოცდაათი მცირე დასახლებაა.

რამდენიმე კვირის წინათ, სავარაუდოდ, ბრძოლაში დაღუპული მხედართმთავრის სამარხი გაითხარა. მუცლის არეში ჩონჩხს აღმოაჩნდა ისრის პირი, რომე-

ლიც არ არის კავკასიური წარმომავლობის. ასევე, მას ზურგთან აქვს ბრინჯაოს მახვილი (ძვ.წ. აღ-ის XIII ს.).

სატელიტური გადაღებებისა და მცირე გათხრითი სამუშაოების მიხედვით, ნაქალაქარი სამხრეთ კავკასიაში ყველაზე დიდი ზომისაა. ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში დიდი ზომის ნაგებობებია.

გალავნის სამხრეთი ნაწილის გათხრებისას, კარიბჭის მახლობლად აღმოჩნდა ორი რიტუალური ნაგებობა, ე. წ. შესანიერი მაგიდით, რომელსაც პარალელები ხეთურ სამყაროში ეძებნება; ასევე მიაკვლიეს ერთ საცხოვრებელ სათავსოს. დიდი რაოდენობით აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალის (ნაცრისფრად გამომწვარი თიხის ჭურჭელი, ქვის საბრძოლო იარაღები, თიხის საბეჭდავები და ბრინჯაოს ნივთების ფრაგმენტები) მიხედვით, „დიდნაურის“ ნაქალაქარი შეუცდომლად ძვ. წ. აღ-ის მეორე ათასწლეულის დასასრულით და ძვ. წ. აღ-ის პირველი ათასწლეულის დასაწყისით თარიღდება.

2015 წელს, არქეოლოგიური სამუშაოები ნაქალაქარის მხოლოდ გარე პერიმეტრზე, სამხრეთ გალავნის კარიბჭესთან და ჩრდილოეთით მდებარე სამაროვანზე ჩატარდა; სამხრეთის გალავანთან გაიწმინდა კარიბჭე, მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში დაფიქსირდა გალავანთან შეერთე-

ბის კუთხე, სადაც შემორჩენილია შელესილობის ფრაგმენტები; აქვე გამოიკვეთა ვერტიკალურად მდგარი ორი ბოძის კვალი.

კარიბჭის შიდა არეში გამოვლინდა ქვის ნაგებობების ფრაგმენტები. პირველ თხრილში გაიწმინდა თავდაცვითი თხრილის მცირე მონაკვეთი, მოხერხდა მი-

სი სრული პროფილის დადგენა. სამაროვნის ტერიტორია დაფარულია განსაკუთრებით დიდი რაოდენობის მდინარეული ნარჩი ქვითა და ლორღით. გარკვეულ მონაკვეთზე ქვიანი ფენის ალების შემდეგ გაითხარა ოთხი სამარხი. ინვენტარი აღმოჩნდა მხოლოდ ერთ სამარხში. ამ მასალის მიხედვით, სამარხებს ძვ.წ. აღ-ის I ათასწლეულის დასაწყისით თარიღებენ. ზოგადად, ნაქალაქარს, მოპოვებული კერამიკული მასალის საფუძველზე, ძვ.წ. XII-XI — VIII-VII საუკუნეებით თარიღებენ.

დიდნაურის ნაქალაქარზე არქეოლოგიური სამუშაოები წელსაც გაგრძელდება. მთლიანი კომპლექსის გამოკვლევამ, შესაძლოა, ძირეულად შეცვალოს დასკვნები ჩვენი წარსულის შესახებ და მრავალი საუკუნით გადაწიოს აღმოსავლეთ საქართველოში სახელმწიფოს ჩამოყალიბების თარიღი.

რამდენიმე კვირის წინათ, სპარაულოდ, ბრძოლაში დაღუპული მხედართმთავრის სამარხი გაითხარა. მუხლის არაში ჩონჩხს აღმოაჩნდა ისრის პირი, რომელიც არ არის კავკასიური წარმოშობის. ასევე, მას ზურგთან აქვს ბრინჯაოს მახვილი (ძვ.წ. აღ-ის XIII ს.)

ISSN 1987-5908

9 771987 590006